GEZICHTEN

indiase
vrouwen
belicht

VAN SITA

India Vrouwengroep Amsterdam

colofon:

GEZICHTEN VAN SITA,
Indiase vrouwen belicht.

Eerste druk, Amsterdam, september 1987
Uitgave: Landelijke India Werkgroep,
Oudegracht 36, 3511 AP Utrecht,
tel.: 030-321340, giro 2483548
Redactie: India Vrouwengroep Amsterdam
Eindredactie: Dick Roodenburg
Lay-out: Hilde Ramakers
Druk: Macula, Boskoop

Overname van delen van dit boek is
toegestaan, mits bron en schrijfster
vermeld worden.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG
Gezichten

Gezichten van Sita: Indiase vrouwen belicht / [red.]
India Vrouwengroep Amsterdam; [bijdragen van Tineke Bisschop ... et al.].
- Utrecht: Landelijke India Werkgroep. - Ill.
Met lit. opg.
ISBN 90-800022-9-1
SISO az.m-indi 315.3 UDC 396.1(540) NUGI 665
Trefw.: vrouwenemancipatie; India.

India Vrouwengroep Amsterdam

GEZICHTEN

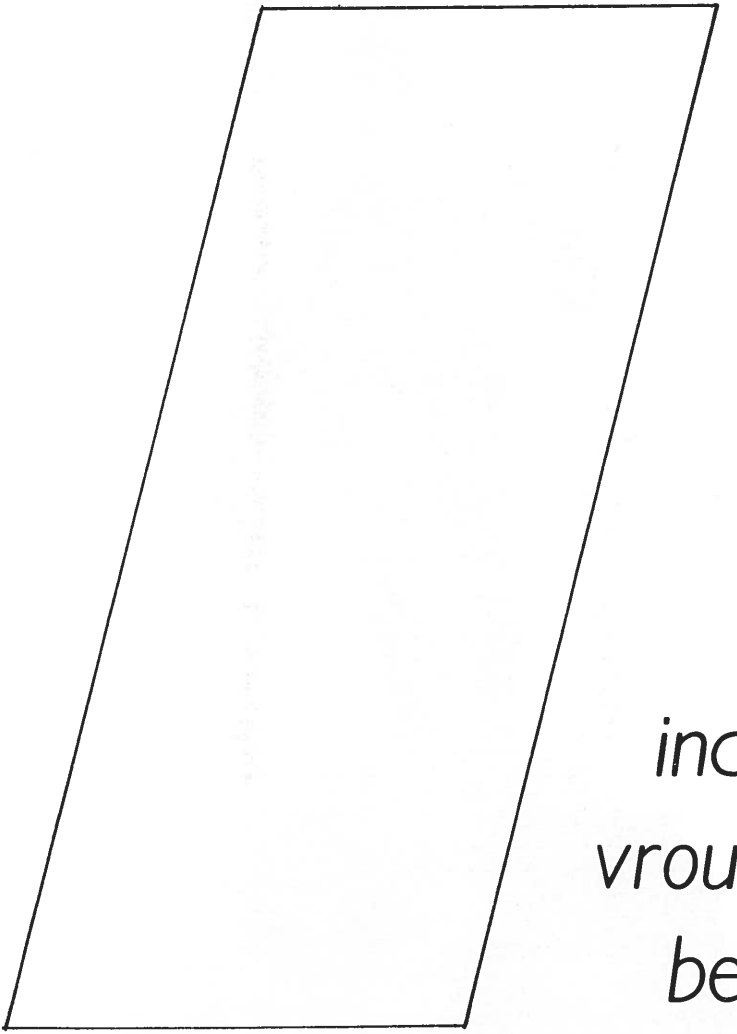

indiase vrouwen belicht

VAN SITA

Sita, National Museum New Delhi. (foto: *D. Roodenburg*)

Bina Agarwal

SITA VERTEL

Sita, laat *jouw* kant van het verhaal horen.
De andere kennen we maar al te goed...
Je vader huwde je uit aan een prins
en hield je voor buigzaam te zijn als de boog
in de hand van je man.
Zag je niet dat Rama de magische boog *brak*?
Ze zeggen dat jij - de ideale dochter -
je hoofd boog in gehoorzaamheid
toen je weggezonden werd.
Je verkoos de verbanning met je man;
leed ontbering, werd ontvoerd
en vervolgens: afgewezen -
de kuisheidstest in de verzengende vlammen
het slachtoffer nogmaals geofferd.
Konden die vlammen ooit openbloeien
zonder de ziel dicht te schroeien?
Ze zeggen - jij was de ideale echtgenote;
je sprak hem niet tegen
en gaf gehoor aan zijn wil.
Je zwager, zo gauw in woede
ter verdediging van zijn broer,
liet jou, aanstaande moeder,
alleen in het donkere bos
zonder uitleg of een woord van troost.
Het bevel van zijn broer!
De eis van enkele burgers!
Was onrecht aan een vrouw zijn woede niet waard?
Jij, liefhebbende schoonzus,
droeg al deze dingen in stilte
en liet hem weggaan.
De zonen die je zo liefdevol koesterde
in de natuur en het wilde woud -
zonen, dapper genoeg
om het leger van hun vader uit te dagen,
waren met één woord ontwapend.
Ze voegden zich bij hem zonder aarzelen -
toekomstige heersers van zijn land.
Aan hun afkomst geen twijfel
en toch aan jouw zuiverheid nog wel?
Jij, toegewijde moeder, weerhield hen niet;
je boog voor de beproeving: je handen gevouwen
ten afscheid, gebood je de aarde je op te nemen.
De dichters die je verhaal optekenden
zeiden: een vrouw is onwaardig te horen
het Ramayana; ze is enkel geschikt, als een beest,
om geslagen te worden.
Konden zulke gedichten ooit jou eer betonen?
Toch zeiden ze hun verzen zonder tegenspraak,
bleven hun valse praatjes ongestraft.
Sita spreek!
Jij, die spelenderwijs de magische boog
met één hand op kon tillen,
de aarde kon gebieden met één woord, hoe hebben ze je stil gekregen?

Vertaling: Wieke van der Velden.

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Inleiding 7

Wieke van der Velden
Boerinnen van Benares 17

Tineke Bisschop
Kond vrouwen in Orissa 27

Irene Tom
Spinsters van zijde 35

Pit Gooskens
Radio's maken voor Philips 43

Carla Laan
Vrouwenbeweging voor de onafhankelijkheid 51

Usha Menon
Portret van een vrouwenorganisatie 61

Tobie Broos
Onderwijs voor vrouwen 71

Hilde Ramakers
Vrouwen en media 79

Verklarende woordenlijst 95

Literatuur 96

VOORWOORD

De India Vrouwengroep Amsterdam is een autonoom onderdeel van de Landelijke India Werkgroep. Aanvankelijk participeerden de vrouwen binnen de regionale afdeling Amsterdam. Zij hadden echter de ervaring dat vrouwenzaken zeer weinig geïntegreerd werden in discussies die binnen de werkgroep plaatsvonden en in de manier waarop de werkgroep naar buiten trad. Het bleek nodig om apart aandacht aan de vrouwenproblematiek te schenken. Dit leidde tot de oprichting van de India Vrouwengroep Amsterdam in 1981.
De India Vrouwengroep stelt zich ten doel informatie te verschaffen over de positie van met name de vrouwen in India, een geheel andere samenleving dan de onze. Daarmee hopen we tevens de bewustwording van het Nederlandse publiek, in het bijzonder van vrouwen, met betrekking tot de eigen situatie te stimuleren. De behoefte aan informatie omtrent vrouwen in India blijkt groot. De brochure 'Vrouwen in India, hun leven en strijd' die in 1981 door de India Werkgroep Nijmegen is geschreven, was vrij snel uitverkocht.
Dat de snelle ontwikkelingen in India invloed hebben op het dagelijkse leven van de mensen, hoeft geen betoog. De informatie die we hierover via de media tot ons kunnen nemen, beperkt zich echter tot de meest in het oog springende nieuwsberichten. Achtergrondartikelen hebben, voorzover zij voor komen, grotendeels betrekking op de mannelijke sexe. Daarnaast blijft het een gegeven dat de berichtgeving over India en haar bewoners weinig uitnodigend is voor de gemiddelde lezer. Dit is enerzijds te wijten aan een te moeilijk taalgebruik en anderzijds aan het feit dat de problematiek die behandeld wordt nogal ver weg staat.
In dit boek probeert de India Vrouwengroep Amsterdam op een toegankelijke manier te schrijven over vrouwen in India. De artikelen laten verschillende aspecten van het leven van vrouwen in India zien. Zij zijn geschreven voor iedereen die geïnteresseerd is in India en in vrouwen in de Derde Wereld in het algemeen. Daarnaast is de bundel te gebruiken op middelbare scholen en in het volwassenenonderwijs, waaronder de VOS-cursussen.
We willen hier iedereen bedanken die de publicatie van dit boek mogelijk heeft gemaakt. Van de NOVIB en van Emmaus Nederland kregen we subsidie. De Landelijke India Werkgroep verleende zowel financiële als organisatorische steun. Dick Roodenburg nam de eindredactie op zich en Hilde Ramakers verzorgde de lay-out. Tenslotte een speciaal woord van dank aan de Indiase vrouwen die door hun vriendschappelijke houding en de vele gesprekken hebben meegewerkt aan de totstandkoming van deze bundel.

INLEIDING

In India is het Ramayana één van de bekendste heldendichten. Het verhaalt de lotgevallen van de hindoegod Rama en zijn vrouw Sita. Voor veel mensen vormt hun huwelijk een voorbeeld van de volmaakte liefde, waarin de vrouw trouw, volgzaamheid en gehoorzaamheid toont aan de man. Veel ouders hebben bij de opvoeding van hun dochters het ideaalbeeld van deze Sita voor ogen. Maar heeft Sita niet meerdere gezichten?

De weg naar gelijkheid

In december 1974, aan de vooravond van het jaar van de vrouw, werd in India een rapport uitgegeven ter afsluiting van een groot onderzoek naar de positie van vrouwen. 'Towards Equality', 'Naar Gelijkheid', heet het 480 pagina's tellend verslag nog optimistisch. Het geeft een beeld van de positie van vrouwen op verschillende terreinen, zoals onderwijs, arbeid, gezondheid en rechtspraak. Tevens bevat het rapport aanbevelingen om deze positie te verbeteren.

Duidelijk wordt aangetoond dat vrouwen uit alle lagen van de bevolking in een achterstandssituatie verkeren. Deze komt bijvoorbeeld tot uiting in de bevolkingsstatistieken. India is een van de weinige landen ter wereld waar meer mannen dan vrouwen leven. In 1981 waren er op iedere 1000 mannen slechts 934 vrouwen. Dit verschil is een rechtstreeks gevolg van de onderwaardering van meisjes en vrouwen, die de gehele samenleving doordringt, zowel in het ideaalbeeld ten aanzien van vrouwen als in de dagelijkse praktijk van het werk en het familieleven. Het begint al bij de geboorte. Doorgaans is men minder gelukkig met een dochter dan met een zoon. Meisjes worden in vergelijking met jongens slechter verzorgd, gevoed en gekleed en krijgen veel minder onderwijs. Vrouwen zijn verantwoordelijk voor het huishouden en verrichten daarnaast tal van laagbetaalde en onbetaalde werkzaamheden. Zij zijn achtereenvolgend afhankelijk van hun vader, hun echtgenoot en hun zoon. Ongetrouwde vrouwen en weduwen hebben de meest marginale positie.

Een van de aspecten die de achterstelling van vrouwen op allerlei terreinen in de maatschappij zou kunnen verklaren, is het beeld van de vrouw. De Indiase ideologie benadrukt de vrouw in haar rol als dochter, echtgenote en moeder. Sita, de echtgenote van Rama, vormt het ideaalbeeld. Dit

ideaal bepaalt de normen en daarmee de levens van vrouwen. Over het algemeen worden vrouwen er enorm door beperkt. Meisjes volgen minder onderwijs dan jongens. Waarom zou je in hen investeren als ze toch gaan trouwen? Zij blijven thuis, passen op de jongere broertjes en zusjes en helpen mee in het huishouden. Zo worden zij voorbereid op hun taak als echtgenote en moeder. Op deze manier houdt het ideaalbeeld de maatschappelijke onderwaardering in stand.
Daarnaast speelt het meer praktische, economische aspect een grote rol. Het is de gewoonte dat jonge vrouwen na hun huwelijk in het huis van de schoonfamilie gaan wonen. De ouders van het meisje betalen daarbij een bruidsschat aan de ouders van de echtgenoot. Vroeger kwam deze traditie alleen in de hogere kasten voor. De vrouw kreeg dan bij haar huwelijk gouden sieraden mee, die zij in veel gevallen zelf mocht behouden. De laatste jaren is het bruidsschatsysteem ook in de laagste kasten steeds gebruikelijker geworden, evenals in families met een niet-hindoeachtergrond. De schoonouders eisen daarbij grote sommen geld en ook koelkasten, kleurentelevisies en andere elektrische apparaten of een enkele keer zelfs een motor. Niet verwonderlijk dat in de armere huishoudens een tweede of derde dochter economisch gezien een probleem kan vormen. Het zal moeilijk zijn om een geschikte huwelijkskandidaat te vinden. Men gaat er van uit dat een zoon daarentegen juist voor inkomsten zal zorgen. Dit denken is echter meer gebaseerd op het vrouwbééld dan op de feitelijke situatie. In werkelijkheid blijken namelijk ontzettend veel vrouwen geheel of gedeeltelijk voor de inkomsten van de familie te zorgen.
Vanwege het lage onderwijsniveau - 75 procent van de vrouwelijke bevolking kan niet lezen en schrijven - en vanwege de beperkende normen ten aanzien van het werken van vrouwen, hebben zij een achtergestelde positie op de arbeidsmarkt. Vrouwen komen niet in aanmerking voor het meer geschoolde en beter betaalde werk. De ontwikkelingen zijn bovendien niet gunstig. Het aandeel van vrouwen in de officieel geregistreerde beroepsbevolking is de laatste dertig jaar steeds afgenomen. Dit betekent niet dat minder vrouwen betaald werk verrichten. Nee, zij komen terecht in de niet-legale, slechter betaalde arbeidssector. Ook werken zij in de familiebedrijven mee. Dit werk wordt altijd naast het huishouden gedaan, dat veel tijd vergt. Het bereiden van de warme maaltijd kost vaak uren. Veel van deze arbeid is niet terug te vinden in statistieken. Ten onrechte, want de bijdrage van vrouwen aan de economische ontwikkeling van India is zeer groot.
India is een overwegend agrarische samenleving, waarin het bestaan van velen afhangt van de landbouw. Vrouwen spelen van oudsher een belangrijke rol. Wanneer de familie een stukje grond bezit, werken ze meestal mee op het land. Vrouwen van rijke boeren doen het werk niet zelf, maar houden wel toezicht op de arbeiders. Vaak probeert men het werk van de vrouwen verborgen te houden. Zij die familiearbeid verrichten, ontvangen daarvoor zelf geen geld. De vrouwen die als landarbeidster werken op de velden van een ander - en dat zijn er steeds meer - krijgen een klein dagloon.
Welke taken precies als vrouwenwerk gezien worden en welke niet, verschilt per agrarisch systeem. Binnen iedere vorm van landbouw verrichten vrouwen bepaalde werkzaamheden, die laag betaald worden, zoals het verplanten van rijst in de rijstbouw. Als er een taak is waar een landbouwwerktuig

(foto: W.v.d. Velden)

aan te pas komt, nemen mannen het werk op zich. Zo heeft de intrede van de ploeg geleid tot een verscherping van de scheiding in vrouwenwerk en - het beter betaalde - mannenwerk. Een verscherping die zich met de ontwikkeling van de techniek steeds verder doorzet.
De laatste jaren speelt zich nog een proces af dat ongunstig is voor vrouwen. Grotere boeren profiteerden meer van technologische verbeteringen in de landbouw. Daardoor werden kleine boeren weggeconcurreerd. Het aantal kleine familiebedrijfjes is sterk verminderd. Hiervoor in de plaats kwamen grootschalige, kapitaalintensieve bedrijven. Dit heeft geleid tot een grote daling van de werkgelegenheid, die vooral vrouwen treft. Voor hen ontbreekt de mogelijkheid om met de nieuwe technieken aan de slag te gaan. Zij krijgen nog wel het laagbetaalde routinewerk te doen, maar dat beperkt zich tot het hoogseizoen. De werkgelegenheid in de landbouw is dermate onzeker en kortstondig geworden, dat ze steeds meer aangewezen zijn op ander werk.
Buiten de landbouw blijken de mogelijkheden voor vrouwen echter minstens zo beperkt. Eigenlijk zijn er dezelfde ontwikkelingen gaande als in de landbouw. Van oudsher werken veel vrouwen in de traditionele industrietakken als de tabaksverwerking en de textielindustrie, maar ook in de mijnen en in de bouw. Ook hier doen zij meestal het arbeidsintensieve en ongeschoolde werk. Juist het routinewerk verdwijnt bij mechanisering en automatisering als eerste. Voor de moderne banen die er ontstaan, komen vrouwen niet in aanmerking.
De grotere, modernere bedrijven behoren zich te houden aan de arbeidswetgeving. In de wet worden allerlei zaken als minimumloon, werktijden, recht op organisatie en voorzieningen voor kinderopvang geregeld. Het werken in dit soort bedrijven wordt als een voorrecht beschouwd, dat slechts aan zeer weinig vrouwen is voorbehouden. Toch zijn zelfs hier de arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden naar onze begrippen helemaal niet gunstig. Bovendien weten veel bedrijven zich aan de arbeidswetten te onttrekken, omdat er nauwelijks controle is.
Vrouwen werken voornamelijk in de kleine familiebedrijven, bijvoorbeeld in de weverijen, de smederijen en andere ambachtelijke werkplaatsen. Ze doen dat onder de verantwoordelijkheid van hun vader, echtgenoot of zoon. Daarnaast werken vele vrouwen individueel als thuiswerkster, op basis van stukloon. De kantklossters, naaisters, sigarettenrolsters, wierookmaaksters enzovoorts zijn niet afhankelijk van een familielid, maar evenmin zelfstandig. Zij hebben namelijk te maken met een tussenpersoon, die hen de benodigde materialen levert en de producten voor hen verkoopt. Deze taken zijn voor vrouwen niet geoorloofd en daarom bijna onmogelijk zelf uit te voeren.
Juist het werk in de familiebedrijven en het verschijnsel thuiswerk nemen de laatste jaren steeds meer toe. De moderne bedrijven, die eerst een aantal arbeidsplaatsen afstootten, lieten vervolgens de kleinere bedrijven, die geen arbeidswetten hoeven na te leven, een deel van de productie op zich nemen. In tijden dat er veel werk is, worden de toeleveringsbedrijven ingeschakeld, in slappe tijden niet. Zo wordt het risico op de kleine bedrijven afgeschoven. Voor de vrouwen betekent het dat zij slechts korte perioden een inkomen hebben, dat bovendien erg gering is.
Het lijkt er dus op dat de positie van vrouwen, ondanks de aanbevelingen in het rapport 'Naar Gelijkheid', sinds 1974 nauwelijks beter is geworden.

(foto: W.v.d. Velden)

Toch zijn er ook hoopvolle ontwikkelingen gaande. India is namelijk een land waarin veel vrouwenorganisaties een dagelijkse strijd voeren om voor vrouwen een beter bestaan op te bouwen. Door het rapport voelden zij zich gesteund en kregen zij een stimulans. Vakbonden en politieke partijen kennen aparte vrouwenafdelingen. Daarnaast bestaan veel autonome vrouwengroepen, met name in de steden. Zij richten zich op beter onderwijs en meer werk en verzetten zich tegen de vrouwenonderdrukking, die in India onder andere tot uiting komt in het bruidsschatsysteem en de bijbehorende bruidverbrandingen. Moge duidelijk zijn dat het waarschijnlijk een langdurige strijd zal zijn.

Gezichten van Sita

Dit boek kwam tot stand vanuit een betrokkenheid bij het leven van vrouwen in India en hun strijd voor een beter bestaan. De meeste leden van de India Vrouwengroep Amsterdam zijn zelf in India geweest. Wij hebben er geruime tijd gewoond en onderzoek gedaan. Onze betrokkenheid komt voort uit de ervaringen daar. Ervaringen die over het algemeen zo leuk waren, dat wij ze willen overdragen aan anderen.

De inleiding schetste tot nu toe een tamelijk somber beeld. Toch is dit zeker niet het beeld dat wij voortdurend tegenkwamen. Treffend was steeds weer de energieke houding, de moed en het doorzettingsvermogen van de vrouwen in hun dagelijkse bezigheden. Het is de bedoeling om juist deze kant nadrukkelijk naar voren te laten komen. Vandaar de titel 'Gezichten van Sita': het boek laat zien dat het leven van vrouwen in India heel anders kan zijn dan het traditionele vrouwbeeld suggereert. In ieder artikel staat de levensbeschrijving van één of twee vrouwen centraal. Geen van deze beschrijvingen berust overigens geheel op de werkelijkheid. Wel hebben bestaande vrouwen model gestaan voor het uiteindelijke verhaal. Toen wij de verhalen schreven, kwamen deze vrouwen weer tot leven. We hopen dat de lezer(es) dezelfde ervaring heeft.

Verschillende vrouwen worden met elkaar vergeleken. Daarbij proberen we iets weer te geven van de ontwikkelingen die gaande zijn in het gebied waar zij leven en van de gevolgen daarvan voor de positie van de vrouwen. In het artikel van Wieke van der Velden gaat het om twee vrouwen in een tamelijk arme boerenfamilie uit een lage kaste in Benares. De ene vrouw houdt zich geheel aan de normen ten aanzien van het werk voor vrouwen. Zij doet het huishouden en het onzichtbare werk op de boerderij. Haar schoonzusje daarentegen heeft een baan als vrouwenwerkster in de streek. Het daaropvolgende artikel van Tineke Bisschop laat twee tribale vrouwen zien. Beiden wonen in de bergen van Orissa, waar de gemeenschap afhankelijk is van de bosbouw en de landbouw. Het dorp van de een ligt echter veel geïsoleerder dan dat van de ander. Daardoor ontstaat er een verschil in leefwijze en in normbesef, dat zijn weerslag heeft op de plaats van beide vrouwen in de dorpssamenleving.

Daarna komen vrouwen aan het woord, die in de industriële sector werkzaam zijn. Irene Tom behandelt in het derde hoofdstuk de zijde-industrie. Juist veel vrouwen worden al van oudsher ingeschakeld bij het spinnen van cocons. Het leven en het werk van een thuiswerkster die op een traditionele manier werkt en van een spinster die als loonarbeidster in een moderner bedrijf werkt, worden met elkaar vergeleken. Daarbij gaat het om ontwikkelingen als schaalvergroting en technologische ver-

(foto: *D. Roodenburg*)

मैक्स-यूलर भवन
14
41
45
46
54
56
RL-15 590 85
034 660 401
055 851 445
Minis RL-6 450
7 515
PRAKASH MEHRA
Distinction Films'
IMAANDAAR
SUSHIL MALIK
KALYANJI ANANDJI
PRAKASH MEHRA
ANJAAN

andering. In het vierde hoofdstuk onthult Pit Gooskens enkele activiteiten van de ons allen bekende onderneming Philips, die meerdere vestigingen in India heeft. Het concern maakt gebruik van de goedkope vrouwenarbeid, zowel rechtstreeks in de grote bedrijven als indirect via uitbesteding aan kleinere bedrijven. De arbeidsomstandigheden en -voorwaarden in deze bedrijven worden aan de hand van twee vrouwen beschreven.

In de resterende hoofdstukken staan niet zozeer de positie van vrouwen en de gevolgen daarop van recente ontwikkelingen centraal, als wel de manieren waarop vrouwen die positie door middel van organisatie trachten te verbeteren. Vrouwenstrijd is niet iets van de laatste tijd. Al voor de onafhankelijkheid streden vrouwen mee tegen de koloniale overheersing, waarbij zij ook typische vrouwenzaken aankaartten. Dit heeft gevolgen gehad voor de Indiase grondwet van 1947, waarin, tamelijk vooruitstrevend, de gelijke rechten van mannen en vrouwen werden vastgelegd. Iets over de strijd in het begin van deze eeuw wordt verteld in hoofdstuk vijf, waar Carla Laan de activiteiten van de vroege vrouwenbeweging belicht. Na de onafhankelijkheid horen we lange tijd niets van de vrouwenbeweging. Totdat in 1974 - met het uitbrengen van het rapport 'Naar Gelijkheid' - blijkt dat er, ondanks de fraaie grondwet, geen sprake is van gelijkheid van vrouwen en mannen. Sindsdien is er steeds meer een bewustwording op gang gekomen bij vrouwen, die hun situatie willen verbeteren. Een bewustwording die in sommige gevallen gepaard gaat met het doorbreken van onderlinge verschillen en die leidt tot een samenwerking tussen vrouwen van verschillende klassen en kasten. Zo'n organisatie beschrijft Usha Menon in hoofdstuk zes. Het is Janwadi Mahili Samiti in Delhi, die vrouwen van uiteenlopende sociaal-culturele achtergronden tracht te organiseren en probeert om met elkaar tot een oplossing van de problemen te komen. Dit kunnen problemen van individuele aard zijn, zoals de bruidverbranding van een dochter, of van een hele gemeenschap, zoals de toenemende gewelddadigheden tussen de verschillende geloofsgroeperingen in de stad. Daarnaast zijn er ook organisaties die juist iets aan de achterstand van vrouwen op een specifiek gebied willen doen. Zo geven verschillende instanties, buiten het normale onderwijssysteem om, speciale cursussen aan vrouwen. Enige activiteiten van dit niet-reguliere onderwijs worden door Tobie Broos beschreven in hoofdstuk zeven.

Tot slot wordt ingegaan op het vrouwbeeld in India zoals dat in de media naar voren komt. Film speelt een heel belangrijke rol in de dagelijkse cultuur van de indiërs. Dit geldt ook voor de wat armere mensen, die veel over hebben voor een bioscoopkaartje. Het is met name de traditionele Sita die op het doek verschijnt. Naast de film worden in hoofdstuk acht door Hilde Ramakers de radio, de televisie en de pers belicht. Het zal blijken dat er recentelijk ook een andere Sita getoond wordt. De strijdbare Sita die ook in dit boek centraal staat.

(foto: *D. Roodenburg*)

(foto: *W.v.d. Velden*)

Wieke van der Velden

BOERINNEN VAN BENARES

Het platteland van Benares kan beschouwd worden als het hart van traditioneel hindoeïstisch India. Er zijn echter ook tekenen van verandering. Aan de hand van twee vrouwen, Shanti en Mukti, willen we in dit artikel van beide aspecten van Benares iets laten zien. Ze wonen in één familie en zijn schoonzussen: Shanti's man is Mukti's broer.

Het is negen uur 's ochtends. Shanti is in de keuken bezig met het morgenmaal. Ze kookt vroeger dan in de meeste huishoudens gebruikelijk is, zodat haar zoon kan eten voor hij naar school gaat. Vandaag voelt ze zich bedrukt, want er is bericht gekomen dat het met haar moeder niet goed gaat. Er is niemand om voor haar te zorgen en Shanti kan niet weg. Ze is de enige schoondochter in huis en omdat er in de winter veel werk op het land is, vinden haar schoonmoeder en haar man dat haar werkkracht niet gemist kan worden.

Haar zoon Anil komt van het land om te eten. Shanti geeft hem zijn portie en gaat zelf verder met het bakken van de platte broden, die het hoofdbestanddeel van de maaltijd vormen. Ze praten ondertussen over huishoudelijke zaken en over hoe het gewas er bij staat. Mukti komt ook even binnen. Ze is de schoonzus van Shanti en werkt bij een lokale ontwikkelingsorganisatie, Ontwikor. Vanwege die baan woont ze bij haar broer in huis. Ze staat op het punt naar haar werk te gaan en zal pas eten als ze 's middags weer thuis komt. Anil vraagt zijn tante om geld: hij moet het schoolgeld van deze maand betalen. Mukti zegt dat hij dat maar van zijn vader moet vragen. Zij heeft nu niets over en moet de reparaties aan haar fiets nog betalen.

Later op de middag is Shanti op het land bezig in een veld met tarwe en mosterd. Ze wiedt het onkruid en haalt ook wat overtollige mosterdplantjes weg. Dat levert groenvoer voor het vee op en de jonge mosterdbladen zijn goed voor het avondeten. Een paar buurvrouwen snijden gras van de kleine dijkjes van het irrigatiekanaaltje: ook veevoer. Ze maken grapjes en vergelijken hoe het gewas erbij staat. Intussen houdt Shanti een half oog op haar jongste dochtertje en het zoontje van Mukti, die vlakbij spelen. De zon staat al laag als de vrouwen hun manden vol hebben en naar huis gaan. Het is hoog tijd om het veevoer te versnijden en om met het eten te beginnen.

Benares, de streek

Shanti is in veel opzichten een typische 'kleine boerin' van het gebied rond Benares - tegenwoordig officieel Varanasi - in Noord-India. Dit is een van de meest dichtbevolkte streken van India en overwegend een landbouwgebied. Het belangrijkste gewas is tarwe, dat in de winter verbouwd wordt. Daarnaast zijn aardappelen en erwten van belang en in de regentijd - van juli tot oktober - rijst en gierst. Omdat het dorp van Shanti's familie vrij hoog ligt, is voor de verbouw van rijst en suikerriet irrigatie noodzakelijk. De dieptepomp van de overheid levert niet genoeg voor het hele dorp, zodat kleine boeren bij grotere boeren een gemotoriseerde pomp moeten huren. Het bezit van zo'n instal latie is een aanwijzing voor iemand's financiële draagkracht. De welgestelden behoren vrijwel allemaal tot de hogere kasten, met name tot die van de *Brahmanen* en *Thakurs*. Vooral zij waren vanouds de grootgrondbezitters en politieke leiders. Tegenwoordig is er niet zo veel grootgrondbezit meer in deze streek, deels omdat veel grotere bezittingen zijn opgesplitst tussen broers en deels omdat de hoge kasten vroeger geen ander werk hoorden te doen dan hun land beheren, zodat de verkoop van land vaak de enige mogelijkheid was als men geld nodig had. Dat land werd nogal eens gekocht door mensen uit de midden- en lage kasten, die nu kleine boeren zijn. Alleen degenen die tot de laagste kasten behoren, hebben vaak geen land. Sommigen van hen zijn landarbeider, maar velen hebben ook buiten de landbouw werk gezocht. Overigens zijn tegenwoordig van veel boerenfamilies één of meer mannen elders werkzaam.

Heel wat mannen zijn naar de grote steden, met name Calcutta en Bombay, getrokken. Anderen werken in de tapijt- of de *sari*-industrie. Hierin is vooral sprake van thuisarbeid, waarbij de meeste wevers in verborgen loondienst zijn bij een tussenhandelaar. Het loon wordt per tapijt of *sari* uitbetaald. De handelssector omvat verder uiteraard de voedselproducten en huishoudelijke benodigdheden, daarnaast is er in de streek maar weinig werkgelegenheid. Enkelen vinden werk in het onderwijs en bij de spoorwegen of in de stad Benares zelf. Verder is er eigenlijk alleen tijdelijk werk. Daarvan is het werk in de steenfabriekjes het meest regelmatig: die draaien elk jaar vanaf december tot het begin van de moesonregens, eind juni. Nogal wat arbeiders behoren tot de *Bhar*, een lage kaste. Veel *Bhar*-families hebben in de steenbakkerijen het geld verdiend waar ze hun land mee kochten. Ook Shanti en haar familie behoren tot deze kaste.

Sinds 1946 is er in de streek een 'Gandhi Ashram', voornamelijk een trainingscentrum voor de productie van handgemaakte artikelen, de *Khadi*-industrie. Verbonden hieraan werd in 1962 een organisatie voor regionale ontwikkeling opgericht: de eerder genoemde Ontwikor. Samen hebben de Ashram en Ontwikor een middelbare school voor meisjes gesticht, die inmiddels door de overheid erkend is. Eind jaren zeventig begon Ontwikor een vrouwenorganisatie, aanvankelijk met werksters van elders. Op dit moment zijn de activistes vrouwen uit de streek zelf.

Shanti

De familie van Shanti en haar man bewerkt ongeveer 1,2 hectare, waarvan de helft eigen bezit is en de andere helft deelpacht. Dit houdt in dat vijftig procent van de opbrengst naar de landeigenaar, een *Thakur*, gaat. Het eigen land staat op naam van Shanti's man. Omdat land overgeërfd

Shanti bundelt rijstzaailingen. (foto: *W.v.d. Velden*)

wordt van vader op zoon, staat het slechts in heel bijzondere gevallen op naam van een vrouw. Meisjes verhuizen als ze trouwen in principe naar het dorp van hun echtgenoot en zijn familie. Daarom zou het land door hen niet goed beheerd kunnen worden. Alleen indien er geen mannelijke erfgenamen zijn, kan een vrouw land erven. Een dochter die erfgename is, blijft dan ook vaak bij haar ouders. Eventueel is haar man degene die verhuist. Voor een man die zelf weinig kans heeft op een redelijke hoeveelheid land, lijkt dit voordelig, maar zijn status daalt als hij bij zijn schoonfamilie gaat wonen.

De familie:

(Va!)-Ma

(getr.)

Bhaiya-Shanti (zussen) Mukti(-A)

(dochter) (getr.)	Anil(-Prem) *(17 jaar)*	Asha *(12)*	Ritu *(9)*	Munni *(6)*	Munna *(5)*

(..!) = overleden
..-.. = getrouwd

Naast Shanti en haar man Bhaiya bestaat het huishouden uit hun (schoon)moeder Ma, hun zoon en drie jongere dochtertjes en Mukti met haar zoontje. Het land levert voor deze negen mensen slechts de helft op van wat ze nodig hebben, er moet ook eten gekocht worden. Daarvoor, en voor dingen als kunstmest, irrigatie, schoolgeld voor Anil en kleding, is geld nodig. Dat Shanti als arbeidster zou werken, terwijl ze eigen land hebben, is ondenkbaar. Vrouwen 'horen' niet in loondienst, alleen vrouwen van landloze families werken eventueel als arbeidster, en dan slechts als hun mannen niet genoeg verdienen. Bhaiya is de helft van het jaar werkzaam in een naburige steenfabriek. Hij werkt tegen stukloon en kan dus zonder veel problemen een paar dagen weg blijven, bijvoorbeeld als het werk op het land dat vereist of als hij op familiebezoek moet. Ook Mukti draagt een deel van haar salaris bij aan het huishoudgeld. Nu Mukti vast werk heeft in haar ouderlijk dorp, is de armoede van een aantal jaren tevoren voorbij. Veel ruimte is er echter niet en vooral Shanti ondervindt dat dagelijks. Zij moet nog steeds van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat werken. Van de arbeidsbesparende mogelijkheden die in het dorp ingang hebben gevonden, kan zij meestal geen gebruik maken. Er is bij de dorpsmarkt een maalderij, maar Shanti maalt - net als vele vrouwen van haar kaste en klasse - nog steeds 's ochtends en 's middags haar eigen meel. Dat is een tijdrovend en zwaar karwei. Shanti zelf zegt dat het beter is om het thuis te doen en dat het gezond werk is, hoewel ze regelmatig last van haar rug heeft. De kosten zijn uiteraard de reden om zelf te malen. Dat het voor Shanti een belasting is, telt niet zo zwaar. Zolang ze in de eerste plaats schoondochter is, hoort zij niet het initiatief

te nemen om naar de maalderij te gaan.
Ondanks het feit dat haar dochtertje van twaalf, Asha, en Mukti meehelpen, heeft Shanti al gauw zes uur nodig voor het huishoudelijk werk. Daarnaast doet ze ook een groot deel van het werk op het land, zoals wieden en oogsten. Soms helpt ze mee 's middags gras te snijden. 's Ochtends is dat vooral het werk van Asha en haar zusje Ritu, die ook het vee hoeden. Al hoeven ze nog niet zo hard te werken als hun moeder, schoolgaan zit er voor hen niet meer in. Van de een of twee schooljaren die ze achter de rug hebben, is weinig blijven hangen. Shanti maakt meestal dagen van zestien tot achttien uur, met daarin bij elkaar zelden meer dan twee uur rust. En na zo'n lange dag moet ze nog afwachten wat ze te eten krijgt. Weliswaar heeft ze het bijna altijd zelf klaargemaakt, maar omdat het in de streek regel is dat eerst de mannen van het huis en de eventuele gasten eten, dan de anderen en dan pas de schoondochter, eet ze wat er over is. Dat is soms bar weinig. Deze regel is een van de redenen dat veel vrouwen, met name de jongere schoondochters, meer ondervoed zijn dan mannen. Gelukkig hoeft Shanti tegenwoordig niet vaak meer met een lege maag naar bed. Dat het de familie iets beter gaat is voor haar in dit opzicht het meest merkbaar.
Shanti is een goede vrouw, zeggen zowel de buren als de vrouw van het huis waar ze de opbrengsten van hun deelpachtland moet brengen. Ze is over het algemeen vriendelijk en opgewekt, ze wordt niet vaak boos en je hoort haar zelden schreeuwen. Ze is een zorgzame moeder, vooral voor haar zoon en kleinste dochtertje. De andere meisjes willen nog wel eens op hun kop krijgen: zij moeten zo langzamerhand leren een goede en gehoorzame huisvrouw te worden. Ook is Shanti een rustige echtgenote en schoondochter, al heeft Ma vaak wat te mopperen. Schoonmoeder zwaait de scepter in huis, ook al doet Shanti het meeste

Ze malen hun eigen meel. (foto: *W.v.d. Velden*)

en zwaarste werk. Ma houdt zich vooral bezig met het lichtere werk op het land. Ze waakt bijvoorbeeld bij de velden, om de vogels te verjagen die de rijpende oogst belagen. Zelfs vandaar stuurt ze soms mededelingen, bijvoorbeeld over wat er te eten gemaakt moet worden. Dat gaat dan via de kleinste kinderen die, als ze niet naar school zijn, tussen hun grootmoeder en Shanti heen en weer pendelen. Ma beheert ook de huishoudportemonnee en doet een deel van de boodschappen. Over belangrijke dingen beslist zij samen met Bhaiya.
Shanti komt zelden verder dan de eigen wijk, het eigen land en de dorsvloer van de pachtheren. De enkele keer dat ze naar haar ouderlijk huis gaat, wordt ze begeleid. Een vrouw, zeker een schoondochter, hoort niet alleen op pad te gaan, dus voor een bezoek aan haar ouders wordt ze gehaald en gebracht. Voor zo'n bezoek hoort ze trouwens door haar ouders 'uitgenodigd' te worden. De schoonfamilie moet dan toestemming geven. Naar de markt gaat Shanti niet, naar de dokter alleen als er geen ander is om een ziek kind te begeleiden. Voor haarzelf wordt niet gauw een dokter geraadpleegd.
Toen ze eens bijna te zwak was om op te staan, ging ze stilletjes, met een beetje geld dat ze zelf nog had, naar een kruidendokter. Ma en Bhaiya vonden dat er geen geld was om naar een arts te gaan. Bij het drankje dat ze voorgeschreven kreeg, mocht ze geen gekruid eten hebben, zodat ze een tijdlang bijna niets at, omdat ze niet voor haarzelf apart kookte. Gelukkig was in die tijd haar oudste dochter thuis voor haar eerste bevalling, zodat ze wat extra hulp bij het werk had.
Shanti ziet uit naar het moment dat de vrouw van Anil komt. Dan zal ze zelf schoonmoeder zijn, en gaat er voor haar echt iets veranderen.

Mukti

Een groter contrast dan tussen de schoonzussen Shanti en Mukti is haast niet denkbaar. Mukti is Ma's jongste kind. Ze was nog maar een baby toen Shanti bij de familie kwam. Toen ze klein was, woonden ze vlak bij een lagere school, waar Mukti uit haarzelf heenging. Omdat haar hulp thuis, met nog een oudere zus en een schoonzus, niet zo nodig was, kon ze de school afmaken. Ze bleek zelfs goed genoeg om naar de middelbare school te gaan. Wel werd ze, toen ze ongeveer dertien jaar was, uitgehuwelijkt. Haar schoonfamilie stemde er echter mee in dat ze op school bleef.
Na het eindexamen vertrok Mukti naar haar schoonfamilie in Jaunpur, een district net ten noorden van Benares. Haar man werkte in Calcutta en na een jaar in het schoonouderlijk huis, ging ook Mukti daarheen. Haar zoontje Munna is er geboren. Toen Munna een jaar oud was, werd zijn vader ziek en keerde het hele gezin terug naar Jaunpur. In die tijd ging Mukti voor een paar maanden naar haar ouderlijk huis.
Daar werd ze door de leiding van Ontwikor benaderd met de vraag of ze wilde werken voor hun vrouwenorganisatie. Omdat haar man door zijn ziekte niet verdiende en bovendien zijn medicijnen duur waren, stemden hij en zijn familie toe. Zo begon Mukti met het werk onder vrouwen in haar geboortestreek en bleef ze bij haar moeder en broer wonen. Van haar salaris, 300 *roepies*, draagt ze, ook nu haar man weer in Calcutta aan het werk is, een deel af aan haar schoonfamilie. Een deel is voor het huishouden, een deel zet ze voor haar zoontje op de bank 'voor

Wannen, maar het gezicht verborgen.
(foto: *W.v.d. Velden*)

later' en een beetje houdt ze dan nog over voor haarzelf.
Mukti is een van zeven betaalde activistes, allen uit de streek zelf en uit verschillende kasten, van *Thakur* tot *Harijan*. Voor het organiseren van vrouwen werd bij de opzet door de toenmalige activistes, vrouwen van buiten de streek, een aantal ingangen gezocht. Ten eerste is er de kleuteropvang: vijf ochtenden in de week houden Mukti en haar collega's kleuter schooltjes in een aantal arme wijken. Daarnaast wordt vrouwen de weg gewezen naar redelijke en goedkope medische zorg. Er zijn acties gevoerd bij het gezondheidscentrum van de overheid. Ten derde worden landarbeidsters geholpen zich te organiseren in arbeidsconflicten, bijvoorbeeld bij acties voor hogere lonen. Naast het dagelijks werk in de dorpen en de gerichte acties, belegt de vrouwengroep ook dagen waar vrouwen uit de hele streek en uit alle kasten samen komen om meer algemene zaken aan de orde te stellen, bijvoorbeeld het thema vrouw en recht. Soms zijn er ook trainingen voor henzelf. Om te beginnen hebben sommigen, onder wie Mukti, een korte medische cursus gevolgd. Verder nemen ze

zo nu en dan deel aan trainingen vanuit andere vrouwenorganisaties en zijn ze in december '85 naar een nationale vrouwenconferentie in Bombay geweest.
Geen wonder dus, dat Mukti zich veel meer bewust is geworden van haar positie, als vrouw en als lid van een lage kaste. Een bewustwording die zeker ook gegroeid is door de problemen die ze als gevolg van haar werk ondervindt. Haar familie accepteert weliswaar haar activiteiten bij Ontwikor, maar dat geldt niet voor de omgeving. Alleen al het feit dat zij en haar collega's van en naar het werk fietsen, heeft in het begin veel weerstanden opgeroepen. Het probleem van de onaanraakbaarheid speelde uiteraard ook een rol. De activistes die zelf *Harijan* zijn, kregen niet altijd goed kontakt met vrouwen van hogere kasten, terwijl de *Thakur*-activistes thuis moeilijkheden kregen, omdat ze bij *Harijans* over de vloer kwamen en daar soms aten. Maar intussen zijn ze steeds meer gewend en als ze nu ergens voor 'de hoeren van Ontwikor' worden uitgemaakt, halen ze de schouders op. Ze staan stevig genoeg in hun schoenen, hoewel ze ook weten dat ze zonder de paraplu van Ontwikor hun werk niet meer zouden kunnen doen.
Daarbij is Mukti, doordat ze een baan en een eigen inkomen heeft, veel zelfstandiger geworden. Ze probeert haar nieuw verworven inzichten ook bij de familie ingang te doen vinden, maar dat is nog moeilijk. Wel heeft haar broer bij het huwelijk van Anil van de aanstaande schoonfamilie geen bruidsschat gevraagd. Bij het huwelijk van haar nichtje Asha liggen de zaken echter anders. Het is, zeker onder kleine boeren, nog gebruikelijk dat meisjes trouwen als ze een jaar of twaalf zijn. Ze blijven dan nog wel een poos thuis wonen en gaan meestal op hun vijftiende of zeventiende, dat wil zeggen drie of vijf jaar na het trouwen, naar hun schoonfamilie. De bruidsschat wordt in gedeelten gegeven, het meeste bij het huwelijk zelf en al eerder, als de afspraken gemaakt worden. Wil je voor je dochter een redelijk huwelijk sluiten, dan zul je toch moeten betalen, zeggen Bhaiya en Ma. Omdat ze niet veel kunnen geven, wordt Asha al jong getrouwd. Een later huwelijk zou hogere kosten met zich meebrengen. Dat is een logica waar ook Mukti niet tegenop kan. Omdat het als absolute noodzaak gezien wordt dat een meisje trouwt, maakt de familie van een jongen daar soms misbruik van door een hogere bruidsschat te eisen, als het meisje al ouder is. Mukti hoopt nu slechts dat ze het tijdstip waarop Asha echt naar haar schoonfamilie zal gaan, kan rekken tot vijf of misschien zeven jaar na de huwelijkssluiting.
En als Mukti haar schoonmoeder bezoekt, dan heeft zij toch haar hoofd bedekt en houdt ze zich wat op de achtergrond, zoals het een goede schoondochter betaamt. Je kunt niet alles ineens veranderen.

Nieuwe kansen?

Shanti en Mukti zijn twee vrouwen met grotendeels dezelfde achtergrond. Toch zien hun levens er zo verschillend uit. Shanti is een traditionele boerinnenschoondochter. Met een sterke schoonmoeder boven haar heeft ze in het huishouden nog steeds niet veel in te brengen. Ze is huisvrouw en boerin, maar ze wordt slechts gewaardeerd als een bescheiden, teruggetrokken vrouw, als een goede schoondochter, echtgenote en moeder. Haar werk wordt niet echt van waarde geacht, het hoort er bij. Ze 'verdient' niet en wat mede door haar werk op het land geproduceerd

Moeder doet het lichtere werk. (foto: *W.v.d. Velden*)

wordt, is niet haar 'verdienste'. Een goede vrouw werkt niet in loondienst. Shanti heeft dus geen eigen inkomsten. Het enige geld waar ze zelf over kan beschikken, is wat haar ouders haar zo nu en dan toestoppen. Als ze bij haar ouders is, heeft ze iets meer vrijheid en kan ze zich wat meer zelfstandig bewegen, bijvoorbeeld om zelf naar een winkel te gaan. Maar omdat ze Ma's enige schoondochter is en omdat ze geen broer heeft om haar op te halen, komt ze niet vaak bij haar ouders en zijn die bezoeken meestal kort.
Dat ze geen broer heeft is een extra nadeel in een toch al machteloze positie. Een belangrijk verschil met Mukti, want als die niet de jongste thuis was geweest, met een al getrouwde broer, dan waren haar kansen op school heel wat minder geweest. En het is haar scholing die het balletje verder heeft laten rollen. Dat Mukti nu zoveel zelfstandiger en zelfbewuster is dan haar schoonzus, is daarnaast voor een groot deel ook toeval. Er zijn maar weinig vrouwen die als zij kansen hebben gekregen en genomen. Op een aantal punten heeft ze profijt getrokken van traditionele verhoudingen, maar de meeste van de mogelijkheden die Mukti heeft benut, hangen nauw samen met recente ontwikkelingen.
Om te beginnen de school. Toen Shanti klein was, was onderwijs voor meisjes, zeker uit de lage kasten, nog ondenkbaar. De middelbare school voor meisjes is pas zo'n vijftien jaar terug door Ontwikor opgericht. Voor Mukti op tijd. Zij heeft daarbij gebruik kunnen maken van beurzen voor 'backward caste'-leerlingen. Onderwijs alleen had haar echter niet veel verder geholpen. Ook de situatie in haar schoonfamilie, waarvan velen naar de grote steden trokken voor geschoold werk, droeg bij. Haar aanwezigheid 'thuis', op de boerderij, was niet zo nodig. De familie was groot genoeg om al het werk te verdelen en omdat de meeste mannen in de stad woonden, was er in het huishouden niet zo veel te doen. Deze omstandigheid en de mogelijkheid dat ze zou kunnen verdienen toen haar man werkloos was, maakte dat ze haar huidige baan aan kon nemen. Dat ze door haar werk tijdelijk bij haar moeder woont, maakt ook verschil: ze kan de vrijheid genieten van een dochter in haar eigen dorp. De controle van haar schoonfamilie, voor een getrouwde vrouw de meest beperkende, heeft hier minder vat op haar.
Uiteindelijk heeft het werk de grootste invloed. De geschoolde baan geeft haar een eigen inkomen en een status als 'juf'. Nog belangrijker is echter het karakter van het werk. Aangenomen om andere vrouwen te organiseren en bewust te maken, onderging zij als een van de eersten zelf een bewustwordingsproces.
Mukti neemt intussen nog steeds actief deel in het werk dat voor Shanti een dagtaak is. Omgekeerd echter staat Mukti's werk voor Ontwikor ver van Shanti af. Haar leven is zo veel traditioneler. Toch gaan de nieuwe invloeden die Mukti ondervindt en probeert door te geven niet geheel aan Shanti voorbij. Soms lijkt ook zij iets van een nieuwe kracht uit te stralen.

Tineke Bisschop

KONDVROUWEN IN ORISSA

Wandelend door de bosrijke omgeving van het Kerandimalgebied, vraag je je af hoe lang dit stukje natuur zal blijven bestaan. Overal zijn kale heuveltoppen zichtbaar. Door een te intensieve bebouwing van de grond heeft erosie het land aangetast. Als het aan de Konds, de oorspronkelijke bevolking van dit gebied, had gelegen, was het nooit zover gekomen.

De Konds wonen al sinds 1500 voor Christus in Orissa, een deelstaat aan de oostkust. Oorspronkelijk bewoonden zij de vruchtbare laagvlakten aan de rivieren en leefden ze van de landbouw, aangevuld met de jacht en het verzamelen van vruchten.
Toen echter de *aryanen* vanuit het noorden het subcontinent binnendrongen, voelden de Konds zich bedreigd in hun bestaan. Zij trokken zich, al dan niet onder druk van de nieuwkomers, terug naar minder toegankelijke, maar tevens minder vruchtbare gebieden landinwaarts. Ook hier waren zij niet veilig. Met de komst van de engelsen aan het begin van de negentiende eeuw werd door de aanleg van wegen en spoorlijnen het achterland toegankelijker gemaakt. Daarom trokken de Konds verder naar de onherbergzame, met bos bedekte heuvels in het binnenland.
De engelsen ontkenden het historisch gegroeide gebruiksrecht van de Konds en beschouwden het land als vrij opeisbaar. Hiervan maakten de *oriya*, nakomelingen van de *aryanen* en de huidige bevolking van Orissa, dankbaar gebruik door op grote schaal dit zogenaamde vrije land op hun naam te laten registreren.
Aanvankelijk leek hiermee een periode van betrekkelijke rust te worden ingeluid. Rond de vijftiger jaren van deze eeuw kreeg de Indiase overheid echter belangstelling voor de commerciële exploitatie van de bossen. Haar niets en niemand ontziende politiek leidde er uiteindelijk toe, dat ook het laatste stukje 'thuis' van de Konds bedreigd werd. Ditmaal in de vorm van bij de wet geregelde onteigeningsprocedure's, soms in ruil voor nieuwe stukken land, maar meestal zelfs dat niet.

De Konds

De Konds vormen een stamsamenleving van enkele duizenden mensen, verspreid over het zuiden van Orissa. In veel opzichten onderscheiden

ze zich van de overige bewoners van Orissa. Ze spreken een eigen taal, hebben een andere godsdienst en zijn kleiner en donkerder dan de rest van de bevolking.
Van oudsher leven ze van de landbouw, die een heel eigen karakter heeft. Een stuk grond wordt door kappen en verbranden vrijgemaakt van begroeiing, ontgonnen en gedurende maximaal twee jaar bebouwd. De bodem is dan uitgeput. Daarna wordt een nieuw stuk grond gezocht en bewerkt. Verschillende gewassen worden door elkaar verbouwd. Omdat het bij deze wijze van verbouwing ongeveer tien jaar duurt voordat zo'n stukje grond zijn oorspronkelijke vruchtbaarheid weer heeft, komt het niet zelden voor dat een dorp in zijn geheel verhuist naar een nieuw gebied. Het zal duidelijk zijn dat dit het proces van onteigening voor de overheid vergemakkelijkt. Geen enkele Kond beschikt over eigendomspapieren en eenmaal verlaten grond kan door de overheid onmiddellijk worden opgeëist. Doordat de overheid veel bos tot 'gereserveerd', dus verboden gebied verklaart, vermindert de beschikbare grond drastisch en worden de Konds gedwongen sneller terug te keren naar eerder bebouwde grond. Als gevolg hiervan ligt de grond, in plaats van de noodzakelijke tien jaar, nu nog maar vier jaar braak. Het resultaat is, dat de toch al geringe opbrengst sterk vermindert en de erosie verontrustend toeneemt.
De overheid tracht de Konds uit hun beboste heuvelgebied weg te lokken, door ze grond aan te bieden in de laagvlakte, waar permanente landbouw bedreven kan worden. De belangstelling daarvoor wisselt. Velen willen niet weg uit het hun dierbaar geworden bosgebied. Verhuizen zou betekenen dat ze dichterbij de steden en hun *oriya*-buren gaan wonen, waardoor hun eigen tradities, die toch al moeilijk te handhaven zijn, helemaal onder grote druk komen te staan.

Garamoni
Garamoni is een vrouw van ongeveer vijfenveertig jaar. Zij woont in een klein dorp tussen de heuvels, zo'n vier uur lopen van de grote stad. De smalle steile paden, die naar het dorp voeren, zijn niet geschikt voor karren. Altijd staat Garamoni wel klaar met een babbel of een grap. Bij huwelijken en feesten geeft ze de vrouwen aanwijzingen en helpt ze. Ze is zeer gezien in het dorp. Iedereen accepteert haar toonaangevende rol dan ook als vanzelfsprekend. Mede hierom hadden de vrouwen uit het dorp Garamoni aangewezen als kandidate voor de training tot gezondheidswerkster in een naburig opleidingscentrum. Nu heeft ze de medicijnen onder haar beheer en moet ze de vrouwen voorlichten over hygiëne en kinderverzorging. Dat laatste lukt niet zo goed. Enerzijds interesseert het Garamoni niet echt en anderzijds blijken de vrouwen weinig vertrouwen te hebben in de westerse geneeskunst. Ze wenden zich liever tot een plaatselijk genezer.
Iedere morgen moet Garamoni al vroeg uit de veren. Vandaag wil ze met andere vrouwen uit het dorp hout kappen. De gemeenschapsgrond, die ze met haar man bewerkt, is te weinig om van te kunnen leven, zodat ze op een andere manier aan geld moet komen. Dit is voor een deel een bewuste keuze, want de houtverkoop levert meer op dan de landbouw. Nadat ze het erf en het huis geveegd heeft, kookt ze voor haar man en haar zoon. Zij zullen lang weg zijn en krijgen pas vanavond

hun volgende maaltijd. Meteen na het eten gaat Garamoni met de andere vrouwen op pad. Zij moeten ruim een uur lopen voordat ze op de plaats van bestemming aankomen, maar dat hindert niet, want onderweg is er tijd om te praten en te lachen.
's Middags komt Garamoni al vroeg naar huis. Ze is moe, koud en rillerig. Een malaria-aanval dreigt weer, maar gelukkig blijkt het mee te vallen. Ze maakt een begin met het sorteren van het hout. Het vers gekapte hout wordt te drogen gezet, het droge hout in kleinere stukken gehakt en gespleten. Gemiddeld gaat Garamoni één à twee maal per week naar de markt, drie uur lopen van het dorp, om het hout te verkopen. Ze is van plan morgen weer te gaan. Tegen zeven uur 's avonds wordt het te donker om nog verder te kappen. Bovendien moet de maaltijd bereid worden.

Houtverwerking gebeurt midden in het dorp.
(foto: *A. Wind*)

Vanavond hebben ze een gast, een *oriya*-handelaar uit de stad. Hij is al ettelijke jaren bevriend met de familie en slaapt altijd bij hen, op doorreis naar andere dorpen in de omgeving. Voor hem is dat heel prettig, omdat hij zo een gratis adresje heeft waar hij altijd kan eten en slapen. Garamoni en haar gezin geven hem bovendien vaak voedsel en vruchten mee, die hij verkoopt in de stad. Hiervoor krijgen ze nauwelijks een vijfde van de werkelijke waarde. Als tegenprestatie regelt de handelaar af en toe

iets voor hen in de stad, bijvoorbeeld op administratief gebied. Uit de stad brengt hij nieuwtjes en informatie mee. Garamoni is er dan ook trots op een vriend te hebben, die in de grote stad woont.
Na het eten wordt een groot vuur aangelegd op het dorpsplein. Bij dat vuur gaat het kappen en splijten door tot diep in de nacht. Het geld dat morgen met de verkoop verdiend wordt, is voornamelijk bestemd voor de gezinspot. Elk van de drie gezinsleden krijgt een klein deel, als een soort zakgeld. Garamoni beheert het geld in de gezinspot, hoewel er over grote uitgaven altijd gezamenlijk overleg plaatsvindt. Pas om twee uur kan Garamoni haar slaapplaats opzoeken. De volgende ochtend zullen ze om zes uur vertrekken.

Roiberi
Roiberi woont in een dorpje, gelegen aan de voet van de heuvels, langs de grote weg naar de stad. Zij leeft al twintig jaar in het dorp, sinds haar huwelijk. Haar drie huwbare dochters zullen binnen niet al te lange tijd vertrekken naar de dorpen van hun schoonfamilie. Het gebruik, dat ouders bij het huwelijk van een dochter het eigen dorp voordat ze weggaat een maaltijd aanbieden, wenst Roiberi niet na te volgen. Ook is ze niet van plan een uitzet mee te geven. Ze zegt te weinig geld te hebben, want ze bezitten maar een klein stukje grond en moeten verder leven van de gemeenschapsgrond en de houtverkoop. Ze heeft ook nooit gespaard voor een feest, want in feite maakt ze zich niet zo druk om wat het dorp zal zeggen. Roiberi is populair in het dorp. Ze heeft veel sociale contacten.
Vandaag heeft ze de keuze tussen het kappen van hout en het werken aan de reparatie van de weg. Er is net een opzichter langs geweest om wegarbeidsters in te huren. Roiberi kiest echter voor het eerste en samen met haar dochters en een buurvrouw vertrekt ze om acht uur in de morgen. Hoewel het bos dichtbij is, moeten ze nog een flink eind lopen om geschikt brandhout te vinden. De bossen zijn in de loop der jaren flink geplunderd door de stadsbewoners, die er voor eigen gebruik hout kappen. Rond twee uur 's middags komen ze terug in het dorp. De houthandelaar staat vanaf een uur of vijf met zijn kar te wachten op brandhout. Omdat meerdere handelaren het dorp bezoeken, heeft Roiberi de keuze. Een speciale relatie met één van hen is haar te duur. Ze is zelf redelijk bekend in de stad en weet hoe daar de prijzen liggen. Het verdiende geld gaat in de gezinspot, waarover zij en haar man beschikken. Roiberi is, net als Garamoni, gezondheidswerkster. Dat leverde haar wel de jaloezie op van andere vrouwen in het dorp, die het beetje geld dat aan de funktie verbonden is ook graag wilden hebben. In tegenstelling tot Garamoni is Roiberi niet gekozen. Ze kreeg de baan omdat de andere vrouwen aanvankelijk geen zin hadden. Roiberi is als gezondheidswerkster heel ondernemend. Ze belegt speciale vergaderingen over gezondheidszorg en kinderverzorging. Veel vrouwen komen omdat ze het gezellig vinden.

Middelen van bestaan
Uiteraard zijn er veel overeenkomsten tussen de levens van de Kondvrouwen Garamoni en Roiberi. Het feit dat hun dorpen een heel andere ligging

hebben, brengt echter ook verschillen met zich mee. Naar het heuveldorp van Garamoni leiden geen brede wegen en de smalle paden zijn slecht begaanbaar. De mensen wonen dus tamelijk geïsoleerd. Omdat de - voornamelijk gemeenschappelijke - bosgrond tegen de hellingen ligt, is bebouwing moeilijk. Bovendien levert de grond steeds minder op. De bewoners zijn zich dan ook meer en meer gaan toeleggen op de houtverkoop. Ze moeten echter, zoals we gezien hebben, heel wat moeite doen om het hout op de markt, een open plek aan de voet van de heuvels, te brengen. Daar aangekomen schepen de handelaren hen af met een schijntje van het bedrag waarvoor het hout in de stad verkocht wordt. Naast familiebezoek en feesten in naburige dorpen vormt het marktbezoek de enige gelegenheid waarbij de vrouwen buiten hun eigen dorp komen. De aanleg van de 'grote' weg naar het dorp van Roiberi, nu zo'n tien jaar geleden, bracht voor de bewoners enorme veranderingen met zich mee. Het laaglanddorp werd bereikbaar voor ossekarren en zelfs voor auto's. Voor de bewoners werd het een stuk eenvoudiger om een bezoek aan de stad te brengen.
Hoewel in beide dorpen de houtverkoop en de landbouw de belangrijkste middelen van bestaan vormen, zijn er aanzienlijke verschillen. Het dorp

Garamoni en Roei; twee tribale gezondheidswerksters.
(foto: *A. Wind*)

Dorpsgezicht van tribaal dorp. (foto: *A. Wind*)

van Roiberi beschikt over 'vlakke' grond en in de loop van de tijd hebben de bewoners zich de landbouwmethodes van de naburige *oriya*-bevolking eigen gemaakt, onder andere het gebruik van de ploeg. Daardoor is permanente landbouw nu mogelijk. De grond hoeft niet meer een paar jaar braak te liggen. De behoefte van gezinnen om grond op hun naam te laten registreren, nam hiermee toe. Zo ontstond in dit dorp een ontwikkeling in de richting van privé-bezit en daarmee een scheiding tussen landeigenaren en landlozen.
De houtverkoop brengt in het dorp van Roiberi meer op dan in dat van Garamoni. Aan de ene kant omdat de handelaren zelf naar het dorp komen, zodat geen tijd en moeite besteed hoeft te worden aan het transport naar de markt. Aan de andere kant omdat de bewoners, door het intensieve contact met de stad, beter in staat zijn de waarde van het hout te bepalen. Is de ene handelaar niet bereid hun prijs te betalen, dan kan men eventueel wachten op de volgende.
Naast deze traditionele bronnen van inkomen, hebben Roiberi en haar dorpsgenoten andere mogelijkheden. In het hoogseizoen kan men zich als dagloner verhuren aan een landeigenaar of als constructiewerker aan de plaatselijke overheid.

Positie van de vrouw

Geld is in de samenleving van Roiberi belangrijk geworden. Het wordt hier makkelijker verdiend dan in de heuvels en brengt een zekere mate van onafhankelijkheid met zich mee. Doordat een gezin in staat is zich zelfstandig te bedruipen, worden de familiebanden minder belangrijk. Ook neemt de sociale controle binnen het dorp af. Daarom kan Roiberi zich onttrekken aan de traditie om bij het huwelijk van een dochter het dorp een maaltijd aan te bieden, zonder sancties te vrezen. De vrouw beslist zelfstandig in allerlei zaken en heeft eigenlijk alleen aan haar man verantwoording af te leggen. De activiteiten die ze onderneemt met andere vrouwen en de contacten die ze met hen heeft, zijn overwegend economisch van aard en tamelijk vrijblijvend.

Voor vrouwen uit het heuveldorp daarentegen geldt dat de familie, de echtgenoot met zijn broers en hun gezinnen, een belangrijke rol speelt; temeer daar broers vaak in één huis blijven samenwonen. Iemand zonder familie wordt als eenling beschouwd. Voor Garamoni en de vrouwen uit haar dorp geldt, dat zij juist binnen de familierelaties tot hun recht komen. Het familieleven staat dan ook centraal in het dorpsgebeuren. De sociale controle is zeer groot en als iemand van de regels afwijkt, zijn sancties te verwachten. Traditionele waarden leven hier nog veel sterker. Vandaar het geringe vertrouwen in de westerse geneeskunst die Garamoni tracht te introduceren.

Arbeidsdeling

Oorspronkelijk week de arbeidsdeling tussen man en vrouw in beide dorpen niet veel van elkaar af. Beiden hadden een taak op het land en, zij het minder voor de man, binnen het huishouden. In het dorp van Roiberi wordt de laatste tijd echter steeds meer permanente landbouw bedreven en wordt de ploeg vaker als werktuig gebruikt. Net als in de rest van India zijn het ook hier alleen mannen die de ploeg hanteren. Ploegen wordt als een specifiek mannelijke taak gezien, waar vrouwen niet toe in staat zijn. De arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen verandert met de intrede van de ploeg. Dit kan gevolgen hebben voor de man-vrouw verhouding. Overal in India waar de ploeg gebruikt gaat worden, verslechtert de positie van vrouwen. Wat betreft Roiberi en de vrouwen uit haar dorp valt hier nog niet veel over te zeggen, daar de ploeg pas kort gebruikt wordt.

Normen en waarden

Het ontstaan van een geldeconomie en de directe contacten met de 'buitenwereld' zijn van invloed op de waarden en normen van de dorpssamenleving. Het gemeenschapsleven van het heuveldorp lijkt in het laaglanddorp te zijn vervangen door een meer individualistische levenshouding. Waar in het heuveldorp door middel van een sterke sociale controle getracht wordt de eigen traditionele ideeën in stand te houden, lijken deze in het laaglanddorp steeds meer te verdwijnen.

Samenvattend
Garamoni en Roiberi leven in een snel veranderende wereld. Een deel van deze ontwikkelingen is aan Garamoni nog voorbij gegaan. In haar dorpje worden, mede door de geïsoleerde ligging, de tradities sterk in ere gehouden. Garamoni's persoonlijke omstandigheden zijn dan ook weinig veranderd. Zij leeft haar leven min of meer zoals ze dat twintig jaar terug ook deed, beschermd door de hechte gemeenschap, beknot door de sterke sociale controle.
Voor Roiberi ligt de situatie anders. Zij heeft in diezelfde twintig jaar de invloeden van de modernisering aan den lijve ervaren. Door het veranderende waarden- en normenbesef is er in haar dorp een soort vacuüm ontstaan, waarin het gemeenschapsleven en de sociale controle naar de achtergrond zijn verdrongen. Binnen dit vacuüm heeft Roiberi meer ruimte en vrijheid van handelen gekregen.
Of deze vrijheid en ruimte bedreigd worden door de verandering in de arbeidsdeling, door de intrede van de ploeg, is een vraag waarop het antwoord in de toekomst ligt.

(foto: *D. Roodenburg*)

Irene Tom

SPINSTERS VAN ZIJDE

Tegenwoordig is de prachtige glanzende zijde weer volop in de mode. Een deel van de stoffen die nu in de winkels liggen, is uit India afkomstig. Ook in India zelf wordt veel zijde gedragen. Daar speelt het een belangrijke rol bij allerlei religieuze ceremonies. Op menige bruiloft wemelt het van de felgekleurde zijden sari's. Dit zal echter niet de bruiloft van Selma, Gulab of Prashamma zijn. Deze vrouwen, die als spinster in de zijde-industrie werken, kunnen zich zo'n mooie sari niet veroorloven.

De verwerking van zijde

Zijde wordt gemaakt door de zijderups, die een cocon om zich heen spint alvorens er ongeveer acht dagen later weer als vlinder uit te komen. Al in de derde eeuw ontdekte een Chinese prinses dat zo'n cocon uit een enkele, heel lange vezeldraad bestaat. De legende vertelt dat zij per ongeluk een cocon in haar theekopje liet vallen, terwijl ze er onder een boom in de tuin mee zat te spelen. Toen ze de cocon er uit probeerde te vissen bleef de draad aan haar nagel zitten. De prinses trok en trok ….. en zo'n draad kan wel duizend meter zijn! Zij kwam als eerste op het idee om van zulke dunne draden een heel fijne stof te weven.

Inmiddels is de zijdeverwerking ook in India uitgegroeid tot een belangrijke industrietak. In de zeer arbeidsintensieve bedrijven werken erg veel vrouwen. Op het land worden de moerbeibladeren gekweekt, die als voedsel dienen voor de zijderups. Thuis verzorgen vrouwen de rupsen door ze zes keer per dag eten te geven. De cocons gaan naar de markt, waar ze opgekocht worden door degenen die er ruwe zijde - strengen vezeldraad - van maken. Bij de productie van cocon naar ruwe zijde, het spinnen, speelt kokend water nog steeds een grote rol. De cocons worden in bakken heet water ondergedompeld, waardoor de plakstof oplost en de vezeldraad vrijkomt. Spinners pakken de uiteinden van een aantal draden samen en geleiden deze naar een draaiende as. Zo wordt de draad van de cocons afgewikkeld en op strengen gewonden. Vervolgens moeten de draden ruwe zijde steviger gemaakt worden door er een slag in te leggen. Dit is het twijnen. Pas dan kan er stof van geweven worden. Het spinnen, twijnen en weven gebeurt in verschillende bedrijven.

In de spinnerijen zijn veel vrouwen werkzaam, in de twijnderijen en de weverijen veel minder. Juist het spinnen is een zeer laaggewaardeerde

activiteit. De gezondheidstoestand van de spinners is slecht. Dit is te wijten aan de hete, vochtige en onhygiënische arbeidsomstandigheden. De lonen voor het spinnen zijn lager dan die voor het twijnen en weven. Bovendien worden binnen de spin-, twijn- en weefbedrijven juist de lagerbetaalde taken aan vrouwen toebedeeld.

Selma en Gulab, onbetaalde familiearbeid

Al vanaf acht uur in de morgen zit Selma in kleermakerszit op de brede rand van de aarden oven naast haar huis. Zo nu en dan gooit ze enkele handen vol cocons in de bak met heet water. Onder de bak wordt het vuur opgepord. Het water kookt bijna. Ze roert erin met een stokje en zoekt het begin van de vezel. De draad geleidt ze met de hand naar een oogje, dat aan een bamboelat bevestigd zit. Deze lat wordt met behulp van een rad constant rondgedraaid. Haar zoontje zit aan de hendel. Erg veel zin heeft hij niet. Zijn schouder doet pijn, maar hij moet doorgaan met draaien. Ook Selma puft. Het is erg heet zo vlak boven de damp en op de oven. Gelukkig staat de oven voor het huis onder een afdak van bladeren. Schaduw en een zuchtje wind brengen wat verkoeling.
Anderhalf uur zijn zij al weer bezig. Precies de tijd die nodig is om één kilo cocons te verwerken. Selma staat op en gooit het water weg, dat vuil en troebel geworden is. Er zijn wat stokjes in terechtgekomen en er drijven dode poppen in. Als ze het water niet ververst, wordt de zijden draad te vies. De dode poppen zijn voor de kippen. Selma draait zich om en pakt een nieuwe mand cocons.
Dan komt ook Gulab naar buiten. Zij heeft die ochtend het eten klaargemaakt en het huis aan kant gebracht. Gulab is de eerste en Selma de tweede vrouw in de moslim-familie. Samen hebben zij elf kinderen. Onderling verdelen de vrouwen de taken. Selma haalt 's ochtends water en begint meteen met het spinnen. Gulab gaat spinnen, als ze de huishoudelijke taken verricht heeft. Hun echtgenoot spint niet. Hij doet de handel. Iedere dag gaat hij naar de markthal waar de cocons verhandeld worden. Hij moet goed uitkijken dat hij zich niet af laat zetten. Cocons zijn erg duur en een miskoop betekent dat hij al zijn geld kwijt raakt. Hij bezit twee *charka*'s, waar de vrouwen op spinnen. Zo vormen zij een familiebedrijfje. Op iedere *charka* kunnen, als er de hele dag wordt doorgewerkt, tien kilo cocons verwerkt worden, goed voor één kilo ruwe zijde. De cocons kosten ongeveer 40 *roepies* per kilo. De ruwe zijde brengt slechts iets meer dan 400 *roepies* per kilo op. Even rekenen maakt duidelijk dat de winst erg klein is en dat er relatief veel geld in de inkoop van cocons gaat zitten. Al met al levert het spinnen zo'n 20 *roepies* per dag op. Het is de echtgenoot die dit geld in handen krijgt en die huishoudgeld geeft aan de vrouwen.
Er zijn grote risico's aan het coconspinnen verbonden. Het kan namelijk voorkomen dat de vlinders te vroeg uitvliegen en de cocons beschadigen. Dan lijdt het bedrijfje een groot verlies. Om nieuwe cocons te kopen moet een lening afgesloten worden. De totale schuld van Selma's familie is inmiddels opgelopen tot 3.000 *roepies*.

Prashamma, onzekere loonarbeid

Prashamma werkt al weer zeven jaar in dezelfde spinnerij. In het bedrijf staan, aaneengesloten op een rij, acht metalen spinbakken. Erboven draait

Een charkaspinster thuis aan het werk. (foto: *E. Meijer*)

een rad dat met elektriciteit wordt aangedreven. Prashamma is een van de acht spinners. In het bedrijf heerst een drukte van jewelste. Er werken ongeveer veertig mensen, mannen, vrouwen en kinderen, die ieder een eigen taak hebben.
Prashamma neemt vaak haar jonge dochtertje mee, die de spinbakken schoon kan maken. Samen verdienen zij twaalf *roepies* per dag, Prashamma krijgt er tien en haar dochtertje twee. Daar valt nauwelijks van rond te komen. Wanneer haar dochtertje wat ouder is, kan zij cocons gaan koken. Dit werk zal zeven *roepies* opleveren.
Prashamma is zelf net zo begonnen. Haar moeder nam haar als baby al mee naar een spinbedrijf. Als Prashamma huilde, kreeg ze de borst, terwijl haar moeder gewoon doorwerkte. Later kon Prashamma er helpen, koken en vervolgens spinnen. Na haar huwelijk ging zij in hetzelfde spinbedrijf werken als haar echtgenoot. Prashamma is nu weduwe en woont met haar dochtertje en haar zoon, die naar school gaat, in een hut aan de rand van de stad. Haar echtgenoot en haar moeder zijn allebei aan tuberculose overleden.
Op zich is tien *roepies* per dag, waarvoor zij ongeveer acht uur werkt en tien kilo cocons verwerkt, niet eens zo'n heel slecht dagloon. Andere activiteiten verdienen nog minder. Het probleem is echter dat Prashamma niet iedere dag werk heeft. Als de cocons te duur zijn, koopt de bedrijfseigenaar geen nieuwe in, omdat hij dan niet genoeg winst kan maken. Prashamma weet dus van te voren niet of er werk zal zijn. Zij werkt gemiddeld drie dagen per week. De overige dagen probeert zij in één van de andere bedrijven in de stad aan de slag te komen. Als dat niet lukt, of ook wel als ze een dag geen zin heeft om te werken, dan neemt

Spinnen op de traditionele manier. (foto: *I. Tom*)

ze een voorschot op haar loon bij haar eigen bedrijf. Al toen zij in dienst trad, nam ze een lening van 1.000 *roepies*. Iedere keer wanneer ze haar loon uitbetaald krijgt, wordt een klein deel ingehouden om de lening af te betalen. Toch is haar schuld inmiddels opgelopen tot 2.500 *roepies*, vanwege de voorschotten en door een lening van nog eens 1.000 *roepies* om de bruiloft van haar dochter, die nu bij de schoonfamilie woont, te betalen.
De handen van Prashamma zijn wit uitgeslagen en bedekt met kleine blaasjes. Net als alle andere spinners heeft zij huidschimmel op haar handen. Doordat de spinners de gehele dag met hun handen in heet water werken, krijgen zij aandoeningen aan de huid die hen veel last bezorgen. Vrouwen hebben er extra last van wanneer zij de maaltijden bereiden en de scherpe kruiden moeten fijnstampen. Het eten zelf doen zij meestal met een lepel in plaats van gewoon met de hand. Prashamma schaamt zich voor die handen en stopt ze verlegen weg in de omslag van haar *sari*.
Ongeveer een jaar geleden bleken al haar spullen, zoals kookgerei, slaapmatten en kleding, uit de hut gestolen te zijn. Ze was nogal verslagen en wist niet wat te doen. De buurvrouw wees haar op het bestaan van de vakbond voor spinners, die kort daarvoor was opgericht. Agnes, de vrouwenwerkster bij de bond, hielp haar om naar de politie te stappen. Prashamma heeft een gedeelte van de spullen terug gekregen. Bovendien bleek zij recht te hebben op een gering bedrag aan weduwenpensioen. Het was Agnes die haar daarop wees. Prashamma wil nu graag van Agnes leren lezen en schrijven, maar de tijd daarvoor ontbreekt.

Vrouwen die werken zijn niet onafhankelijk
Veel *charka*spinsters werken als Selma en Gulab in kleine familiebedrijven. Ze nemen vaak de gehele productie voor hun rekening, zonder daarvoor betaald te worden. Omdat de man des huizes de inkoop van cocons en de verkoop van ruwe zijde regelt, krijgt hij het geld in handen. De vrouwen verdelen onderling de huishoudelijke en productieve taken. De man geeft hen huishoudgeld, maar doet soms zelf de boodschappen. Als de vrouwen geld willen hebben, bijvoorbeeld om hun moeder op te zoeken of om eens naar de film te gaan, dan moeten zij hun echtgenoot daarom vragen.
De echtgenoot van Selma en Gulab heeft tot nu toe geluk gehad. Het komt veel voor dat een *charka*bedrijfje zo diep in de schulden raakt, dat het geen lening meer kan krijgen om cocons in te kopen. De man des huizes probeert dan vaak elders aan de slag te komen. De vrouwen blijven thuis en krijgen cocons aangeleverd door een handelaar, iemand die meer geluk heeft gehad en zich helemaal op de handel is gaan concentreren. De vrouwen ontvangen ongeveer acht *roepies* per dag. Zij werken dan niet meer onbetaald voor hun echtgenoot of vader, maar werken tegen loon voor een onbekende. Het is te vergelijken met het verschijnsel thuiswerk. Over het algemeen gaan de vrouwen er niet op vooruit, omdat zij individueel en geïsoleerd werken en geheel afhankelijk zijn van de leverancier.
Ook vrouwen die niet in de omstandigheid zijn dat hun vader of echtgenoot de handel voor hen regelt, bijvoorbeeld omdat zij weduwe zijn en alleen met de kinderen wonen, werken voor een handelaar. Vrouwen mogen immers niet zelf naar de coconmarkt gaan en bezitten niet zelf de *charka*.

Moeder en zoon verdienen samen 12 roepies per dag. (foto: *E. Meijer*)

Meestal is de *charka* van dezelfde persoon die hen de cocons brengt. Zo'n handelaar bezit meerdere *charka*'s die voor de huizen van de spinsters worden opgesteld.
Daarnaast werken veel vrouwen net als Prashamma buitenshuis, als loonarbeidster in een werkplaats. Dit is echter een onzekere vorm van arbeid, omdat het van de willekeur van de bedrijfseigenaar afhangt of zij werk krijgen. Een arbeidsregeling ontbreekt. Prashamma heeft geen arbeidscontract. De perioden dat zij wegens zwangerschap of ziekte niet kan werken, heeft zij ook geen inkomen. Dan moet zij een voorschot op haar loon nemen. Door geld te lenen wordt zij echter met handen en voeten aan het bedrijf gebonden.
Vrouwen in werkplaatsen en thuisarbeidsters blijven verantwoordelijk voor het huishouden. Het bereiden van de maaltijden, het schoonmaken van het huis en de kinderverzorging zijn dagelijks terugkerende taken. Alleen als een vrouw bij een (schoon)zus of (schoon)moeder in huis woont, bestaat de kans dat een andere vrouw de huishoudelijke verplichtingen op zich neemt en dat de spinster zich 'slechts' met het spinnen hoeft bezig te houden.
De manier waarop de vrouwen in de werkplaatsen de kinderverzorging met het werk combineren, is een verhaal apart. Kinderen worden door de buitenshuis werkende vrouwen vaak meegenomen. Baby's worden in doeken gelegd, die als hangmatten aan het plafond hangen. Als een kind begint te huilen, neemt de moeder het op schoot om het borstvoeding te geven, terwijl zijzelf doorgaat met spinnen. De mogelijkheid om met kinderen te blijven werken bestaat dus wel, maar het zal duidelijk zijn dat de situatie verre van ideaal is. Volgens de wet zouden alle bedrijven met meer dan twintig werknemers eigenlijk een voorziening voor kin-

deropvang moeten hebben. Er is echter geen enkele controle op de naleving van de arbeidswet.

Vrouwenwerk wordt slecht betaald

Prashamma werkt in een modern spinbedrijf waar, met behulp van elektriciteit en een verbeterde productiemethode, een goede kwaliteit zijde gesponnen kan worden. Het productieproces is daarbij in verschillende deeltaken opgesplitst. Bij het spinnen volgens de traditionele methode, op de *charka*, zijn steeds twee mensen betrokken, degene die spint en degene die aan de hendel draait. In het moderne spinbedrijf worden arbeiders ingeschakeld voor een tiental verschillende werkzaamheden. Voor deze activiteiten wordt een verschillend loon betaald. Wat nu gebeurt, is dat de laagstbetaalde taken aan vrouwen en kinderen worden toegewezen (zie tabel 1). Kinderen mogen helpen en koken. De vrouwen spinnen, sorteren en verwerken de restvezels. De overige deeltaken, die het beste betaald worden, worden alleen door mannen gedaan.

Tabel 1 Arbeidsverdeling in de spinbedrijven

Geslacht/leeftijd	*taak*	*loon*
kinderen van 4-6 jaar	*helpen*	*2 roepies*
kinderen van 6-12 jaar	*koken*	*6 roepies*
vrouwen	*sorteren*	*8 roepies*
	restantverwerking	*8 roepies*
	streng afwerken	*8 roepies*
	spinnen	*10 roepies*
mannen	*spinnen*	*10 roepies*
	stoken	*12 roepies*
	winden	*15 roepies*
	toezicht houden	*20 roepies*

De zijde-industrie in Zuid-India is sterk in opkomst. Aan de ene kant breidt de traditionele sector zich uit. Vooral de handelaren profiteren zo van hetgeen de vrouwen produceren. Zij kopen de *charka*'s, waarop de vrouwen als thuiswerkster spinnen. Aan de andere kant neemt het aantal moderne bedrijven toe. Juist hier worden vrouwen in de lagergewaardeerde en lagerbetaalde functies aangesteld. Op die manier schept ontwikkeling geen gelijke kansen voor mannen en vrouwen.

Vrouwen komen voor zichzelf op

Officieel zijn bijna alle werkplaatsen verplicht om de arbeidswet na te leven. Toch blijven de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden erg slecht en is van een goede kinderopvang of van een zwangerschapsregeling geen sprake. Voorbeelden van arbeidersorganisaties in andere industrietakken laten zien, dat de arbeiders eerst zelf naar de rechter moeten stappen om onrechtmatige zaken aan de orde te stellen. Pas dan worden

de wetten nageleefd. Zeker in het begin kampen vakbonden niet alleen met tegenstand van de bedrijfseigenaren, maar ook met een wantrouwen van de arbeiders zelf. Dat blijkt bijvoorbeeld in de plaats waar Prashamma werkt. Twee jaar geleden is een vakbond opgericht, die nu 400 leden heeft, waarvan 160 vrouwen. Veel arbeiders staan nog steeds wantrouwend tegen de bond. "Zij vragen alleen maar geld" en "kunnen ons toch niet helpen", zijn veel voorkomende reacties. Vaak zijn ze bang om hun baan kwijt te raken. Stapsgewijs wordt dit wantrouwen weggenomen door in te gaan op de directe problemen van de arbeiders en door onrechtmatig ontslag bij de rechter aan te kaarten.
Vrouwen ondervinden echter een extra beperking bij het opkomen voor hun rechten. Vakbondsleiders zijn meestal mannen, die de belangen van vrouwen onderaan hun prioriteitenlijstje zetten. Ook in het bestuur van de spinnersbond zitten geen vrouwen. De acties die tot nu toe ondernomen zijn, kwamen vooral ten goede aan de mannelijke arbeiders. Vrouwen hebben trouwens, met hun dubbele taak, nauwelijks tijd om zich voor de bond in te zetten.
Wel is er een aparte vrouwenwerkster, Agnes. Ook zij blijft echter, naast haar baan bij de vakbond, verantwoordelijk voor een heel huishouden. Ze komt uit een christelijke familie en heeft een opleiding voor sociaal werk gevolgd. Toen zij de baan in de stad kreeg, gingen haar drie broers met haar mee. Hoewel twee van de drie nog steeds geen werk hebben gevonden, is het toch Agnes die 's morgens en 's avonds water haalt, het eten klaarmaakt, de kleding wast, het huis schoonhoudt, enzovoort. Deze verantwoordelijkheid voor het huishouden is voor Agnes, net als voor vele andere vrouwen, een belemmering om het werk goed te doen, laat staan dat er genoeg tijd overblijft om aan organisatie en actie te besteden.
De vrouwen thuis worden, omdat zij individueel werken, helemaal niet door een vakbond bereikt. Het is erg moeilijk deze vrouwen te organiseren, niet in de laatste plaats door de verwevenheid van arbeids- en familierelaties. In India zijn echter ook organisaties actief die juist deze vrouwen trachten te bereiken en te organiseren. Met elkaar proberen zij de afhankelijksheidsrelaties van vrouwen aan handelaren te doorbreken, onder andere door een eigen kredietbank op te zetten. Vrouwen hebben hier baat bij. Zij zien hun inkomen beduidend toenemen, omdat minder aan de handelaar afgestaan hoeft te worden. Daarnaast groeit het vertrouwen in de eigen kracht. Hoewel het moeilijk blijft om de vrouwen, die zo geïsoleerd werkzaam zijn, te bereiken, boeken de organisaties toch successen. Misschien dat de thuiswerksters, en heel misschien ook familiearbeidsters als Selma en Gulab, zich op een dergelijke manier zouden kunnen organiseren.

Pit Gooskens

RADIO'S MAKEN VOOR PHILIPS

Welke multinational is ons beter bekend dan de gestaag gegroeide gloeilampenfabriek uit Eindhoven. Al voor de tweede wereldoorlog voelde Philips de drang om haar vleugels uit te spreiden over de rest van Europa en de 'lage-lonen-landen'. De keus viel onder andere op India, vanwege het goedkope arbeidspotentieel, maar vooral vanwege een snel groeiende afzetmogelijkheid voor gloeilampen en transistorradio's.

Philips-India

In 1958 werd in Loni-Kalbhor, een plaatsje niet ver van de industriestad Poona, een bescheiden fabriek gestart met 200 arbeiders. Totdat in 1964 de vergunning afkwam om radio's te produceren, werden er electronische componenten gemaakt voor andere Philipsfabrieken. Nadat nog een fabriek was gebouwd in het naburige dorp Pimpri, groeide de productie en steeg het aantal werknemers tot 3500 in 1986. Er zijn echter schattingen dat Philips in deze regio 8000 mensen voor zich heeft werken. Een groot deel van het werk, met name wat door vrouwen verricht wordt, blijft onzichtbaar.

Over heel India is namelijk een groot aantal toeleveringsbedrijven verspreid. Deze veelal kleine bedrijven krijgen opdracht van Philips radio's of componenten te maken, waarmee het bedrijf kan inspelen op de steeds wisselende vraag op de Indiase markt. Een ander voordeel voor Philips is, dat de arbeidsters en arbeiders die in kleine toeleveringsbedrijven werken, niet onder de verantwoordelijkheid van Philips vallen. Daarmee weet de multinational allerlei sociale arbeidsvoorwaarden te ontduiken. De toeleveringsbedrijfjes zijn nooit zeker van hun opdrachten en dat heeft zijn weerslag op de arbeidsomstandigheden van hun werknemers. Deze maken lange werktijden en krijgen lage lonen. Van werkzekerheid is geen sprake. Sanitaire voorzieningen zijn nauwelijks aanwezig en kinderopvang ontbreekt. Het is aan deze arbeidsters en arbeiders te danken dat de productie van Philips in India stijgt, zonder dat daar extra investeringen tegenover staan. Hoeveel mannen en vrouwen binnen de toeleveringsbedrijven werken, valt niet precies te zeggen, maar zeker is dat het er vele malen meer zijn dan de arbeiders binnen de fabrieksmuren van PEICO Electronics and Electricals - zo heet Philips India. De vrouwen in de toeleveringsbedrijfjes

maken koperdraadjes, zekeringen en weerstandjes, die in de Philipsfabriek verwerkt worden in radio's en andere electronische apparatuur.

Een toeleveringsbedrijf

Een voorbeeld van zo'n toeleveringsbedrijf is Semi-Conductors in Poona. Het heeft ongeveer 250 vrouwen in dienst en voorts een paar mannelijke opzichters en managers. De fabriek draait voor 75 procent op Philipsorders. Er worden vooral halfgeleiders gemaakt, maar ook complete radio's komen van de lopende band. Vergeleken met de Philipsarbeiders die een paar kilometer verderop werken, zijn de arbeidsvoorwaarden van de vrouwen van Semi-Conductors slechter. Hun lonen zijn ongeveer een derde van die van de Philipsarbeidsters. Een extra bonus, een soort vakantiegeld, wordt niet uitgekeerd. Bovendien is er geen behoorlijke kantine of

Madras, centrum.

kinderopvang en zijn er slechts twee w.c.'s voor 250 vrouwen. In India is een bedrijf wettelijk verplicht om voor kinderopvang te zorgen, wanneer er meer dan twintig vrouwen werkzaam zijn. De lonen zijn al jaren niet verhoogd, terwijl het leven in de stad met sprongen duurder wordt. Een groot deel van de vrouwen heeft na jaren nog geen vaste aanstelling. De bedrijfsleiding houdt zo een slag om de arm, voor wanneer de Philipsorders uitblijven. Als de vrouwen hun werk verliezen, zijn zij verstoken van alle inkomsten. Vanwege de steeds stijgende kosten van het levensonderhoud in de steden is het noodzakelijk geworden dat man én vrouw, en zonodig meer leden van het gezin, buitenshuis werken. Bovendien zijn

ook in India vrouwen steeds vaker kostwinner en als enige verantwoordelijk voor het inkomen van een heel gezin. Het werk van de vrouw is hierdoor van levensbelang geworden voor haar en haar gezin.

'Verfijnde handen'

Terug naar Philips zelf. Al vrij snel na de bouw van de radiofabriek werden voor bepaalde productieafdelingen uitsluitend vrouwen aangetrokken. Vergeleken met de meeste inheemse fabrieken werd een redelijk loon uitbetaald. Busvervoer van en naar de stad was geregeld, in overeenstemming met de Indiase wet. Deze voorwaarden maakten het zelfs voor goed opgeleide vrouwen aantrekkelijk om te solliciteren. Aanvankelijk waren enkel ongetrouwde meisjes en vrouwen welkom. Ze kregen dan vlak voor hun huwelijk eervol ontslag, net zoals dat in Nederland, niet zo heel lang geleden, ook nog gebeurde.
Het argument om vrouwen in dienst te nemen was, volgens het management, dat hun verfijnde handen onontbeerlijk zijn op de afdelingen waar veel handwerk moet worden verricht. Hoe onontbeerlijk ook, juist het werk wat vrouwen verrichten wordt het slechts betaald. Philips maakt officieel geen onderscheid tussen arbeid van mannen en van vrouwen. Het is echter geen toeval dat bijna alle vrouwen ingeschaald zijn in de laagste functies, terwijl de werkdruk voor hen het hoogst is. Jarenlang wordt zonder enige afwisseling in een moordend tempo hetzelfde geestdodende werk gedaan. In landen als India zijn vrouwen en meisjes van jongsafaan niet anders gewend dan volgzaam bevelen op te volgen en routinehandelingen te verrichten. Zij zijn dan ook bij uitstek geschikt om het werk voor langere tijd vol te houden, zonder dat daar veel tegenover staat. Hier maken Philipsmanagers handig gebruik van. Al tijdens de eerste proefweken worden vrouwen en meisjes getest of ze de optimale dagproductie wel halen. Lukt dat niet, dan krijgen ze geen arbeidscontract. Voor hen tien anderen.

Geen tijd voor een kop thee

Stel je voor: een grote fabriekshal van 50 meter breed en 100 meter lang. Daarin staan 24 productielijnen opgesteld. Een productielijn is een rij van ongeveer twaalf vrouwen, die elk een aantal handelingen verrichten. Aan het einde van de lijn rolt een complete transistorradio van de band. Wie ooit een transistorradio heeft opengemaakt, weet dat daarin een printplaat zit met allerlei transistoren en weerstandjes. De verschillende componenten, enige tientallen, moeten met de hand op de printplaat worden gemonteerd of gesoldeerd. Voorts loopt er een groot aantal draadjes, dat de componenten met elkaar verbindt en de stroom geleidt. Ook die moeten één voor één met de soldeer bout aangebracht worden. Dit is niet alleen nauwgezet werk, het dient ook snel te gebeuren. Binnen twee minuten moeten bijvoorbeeld alle draadjes van één printplaat vastgesoldeerd zijn, omdat anders de dagelijkse minimumproductie niet gehaald wordt. Een speciale afdeling heeft precies berekend hoe je in een minimum aan tijd een maximum productie kunt halen. Voor veel vrouwen aan de productielijn betekent dit, dat ze geen tijd voor een kop thee hebben en niet naar de w.c. kunnen. Korte pauzes zijn er slechts een paar keer per dag. Halen vrouwen de minimumproductie niet, dan riskeren ze ontslag of overplaatsing naar een lagere functie. Iets wat Philipsarbeidsters

Verfijnde handen. (foto: *ABC*)

vaker overkomt naarmate ze ouder worden, zoals Mary, die al twintig jaar bij Philips werkt.

Mary

Ze is veertig jaar en katholiek. Op haar twintigste solliciteerde ze bij de toen gloednieuwe Philipsfabriek, niet ver van haar woonplaats. Vanwege de zorg voor haar broertjes en zusjes trouwde ze laat, toen ze 33 was. Haar man is handelsreiziger en daardoor weinig thuis. Zodra bleek dat Mary geen kinderen kon krijgen, zag ze hem helemaal nauwelijks meer. Haar zieke moeder is in de eenzame dagen haar enige gezelschap.

Toen Mary een paar jaar getrouwd was, overleed de vrouw van haar broer aan een geheimzinnige ziekte. Mary trok zich het lot van de vijf kinderen aan en toen haar broer ook nog omkwam bij een auto-ongeluk, voelde ze zich verplicht de kinderen te adopteren en verder voor hen te zorgen. Ze was immers zelf toch kinderloos. Haar man dacht daar anders over. Hij was van niet plan voor de kinderen van een ander te zorgen. Het inkomen van Mary gaat nu op aan de verzorging van haar zieke moeder en de opvoeding van de vijf kinderen. Geen cent blijft er over voor enige luxe. Haar goedkope zolderkamer heeft geen ramen. Ze heeft nauwelijks nog het idee getrouwd te zijn.

Mary is een sombere vrouw geworden, die dagelijks plichtsgetrouw naar de fabriek gaat. De vraag is echter hoe lang ze het werk nog kan volhouden. Ze merkt nu al dat ze ouder wordt en dat het werktempo haar steeds

zwaarder valt. Wat gebeurt er als ze het niet meer kan bijbenen? Misschien wordt ze dan overgeplaatst naar de afdeling waar de meeste oudere vrouwen terecht komen. Het tempo ligt er minder hoog, maar je krijgt er ook een lager loon. Van het bedrijf verwacht Mary geen begrip voor haar situatie. Ze kan zich wél kwaad maken op de vakbond, die lijdzaam toeziet hoe vrouwen, nog meer dan mannen, worden afgebeuld, voor minder loon. Veel vrouwen zijn net zo goed als mannen van het inkomen afhankelijk en moeten blijven werken totdat een zoon of dochter hen kan verzorgen. Het is voor Mary een probleem of ze het zo lang volhoudt.
Door haar voortdurende zorg voor de vijf pleegkinderen vindt Mary ook geen tijd om op een of andere manier actief te zijn binnen de vakbond. Ze is fel wanneer ze het heeft over de hoge werklast en de gebrekkige promotiekansen voor vrouwen en zou graag iets veranderd zien aan het feit dat oudere vrouwen, na een jarenlang dienstverband, teruggezet worden in functie en loon. Het is niet de onwil, maar de onmacht die haar aan huis bindt.

Sushilla

Om vijf uur 's ochtends staat Sushilla op. Haar ogen doen pijn. Straks moet ze in de fabriek weer acht uur lang turen naar het soldeerijzer en de printplaat. Eerst maar eens water halen bij de pomp, om te kunnen wassen en koken. Wanneer Sushilla de rijst aan het zeven is, wordt haar schoonmoeder wakker van het geluid. In de kamer ernaast slapen haar zwager en zijn vrouw nog en ook de kinderen probeert ze niet te storen. Zes jaar geleden is ze getrouwd met Suresh. Ze was toen al 31 jaar en blij dat haar familie nog een man voor haar kon vinden. Haar vreugde bleek van korte duur toen hij na twee jaar armoede besloot zijn geluk te beproeven in Koeweit. Daar werden veel werkers gevraagd, tegen goede betaling. Kort nadat hun eerste en tot nu toe enige kind werd geboren, vertrok hij. In vijf jaar tijd heeft Sushilla haar man slechts één keer terug gezien. De overtocht is te duur, vertelt hij haar. Tijdens zijn verlof was Suresh voortdurend dronken. Blijkbaar is het onderhouden van een gezin hem te duur, want hij stuurt vrijwel nooit geld op, zelfs niet voor zijn eigen moeder.
Sushilla is dus helemaal op zichzelf aangewezen. Behalve van haar kind ondervindt ze niet veel vreugde van haar gehuwde status. Omdat ze in het huis van haar schoonfamilie woont, zoals in India gebruikelijk is, staat ze een deel van haar inkomen af aan haar schoonmoeder, met wie ze een erg stroeve verhouding heeft. Ze eten zelfs apart. Ondanks het feit dat ze samen met haar schoonzuster het hele huishouden op zich neemt en een groot deel van het gezinsinkomen binnenbrengt, krijgt ze weinig respect van haar schoonfamilie. Ook haar eigen familie baart haar de nodige zorgen. Toen vier jaar geleden haar moeder overleed, kwam ook dat huishouden op haar schouders terecht. Ze moest wassen en koken voor haar vader, die op dit moment tegenover haar woont. Overdag, als Sushilla gaat werken, brengt ze haar kind bij hem. Vooral nu haar vader een beroerte heeft gehad, is hij een oude knorrepot geworden, die dagelijks verzorging behoeft.
Als het eten bereid is, maakt Sushilla haar dochtertje wakker. Ze moet zich dan haasten om op tijd bij de bushalte te zijn. Naar de bushalte is het zo'n twintig minuten lopen en in die tijd valt er iets van haar af.

Ze voelt nu nauwelijks meer de gespannen sfeer die hun huis beheerst. De bus is grijs met een blauwe baan en de chauffeur draagt een pet met 'Philips' erop. Precies dezelfde bussen rijden rond in Singapore, Manilla, Sao Paulo en Eindhoven. Net als overal ziet ook de fabriek eruit: witgeschilderd, met binnen blauwe wanden, want "dat is rustgevend voor de ogen". Iedereen springt haastig uit de bus om de prikklok nog op tijd in te kunnen drukken.
Sushilla werkt op de afdeling 'halfgeleiders', waar de transistorradio's worden geproduceerd. De beste van India. Al acht jaar soldeert ze de halfgeleiders op de printplaten. Ze is geroutineerd en snel en verwerkt daarom enige honderden platen per dag. Als je het werk snel en nauwgezet doet is er niets aan de hand, maar de nieuwkomers, die nog niet zo geroutineerd zijn, krijgen soms van de opzichters de volle laag. Sushilla vindt dat zeer vernederend en zorgt ervoor dat het haar niet overkomt. Wat haar meer zorgen baart, is het feit dat de dokter laatst iets aan haar longen heeft gevonden. De hete soldeerdampen maakten haar misselijk en ze kreeg steeds vaker hoofdpijn. De melk die Philips verstrekt haalde de pijn in haar borst niet weg. Ze voelt zich oud voor haar 37 jaar en ze wil zo graag jong zijn voor haar kind.
Alles zal ze proberen om haar dochter later dergelijk werk te besparen. Het kind moet een goede opleiding krijgen en gaat daarom naar een engelstalige school. Engels is vooral voor overheidsfuncties een eerste vereiste. Gelukkig is het kind intelligent en wanneer ze maar tijd kan vinden helpt Sushilla met het huiswerk. Naast de basisschool krijgt het meisje ook nog dagelijks bijles. Een noodzaak in India, want de scholen zijn er te vol voor individueel onderwijs. Door haar ervaring als min of meer alleenstaande vrouw, vindt Sushilla het belangrijk dat haar dochter alle mogelijke kansen krijgt om later voor zichzelf te zorgen. Daar zal ze voor werken zolang ze maar kan.

Automatisering : sluipend gevaar

Tienduizend kilometer verderop doen collega's van Sushilla precies hetzelfde werk op de Philips Audio-afdeling van Hasselt in België. Ook daar zijn het de vrouwen die het zwaarste werk doen. Productie maken heet dat. Het veelal ongeschoolde werk dat vrouwen verrichten, kan gemakkelijk geautomatiseerd worden. Het automatiseringsproces zet overal door en zal de werkgelegenheid van vele duizenden vrouwen in gevaar brengen, ook van die in India. Omdat Philips de laatste jaren weinig heeft uitgebreid kunnen via afvloeiingsregelingen en door overplaatsing gedwongen ontslagen voorlopig worden voorkomen.
Het werk van Sushilla wordt in Europese fabrieken nu al verricht door dipsoldeermachines. Daar komt geen verfijnde vrouwenhand meer aan te pas. De vakbonden voelen het sluipende gevaar van de automatisering. Steeds vaker leggen ze bij onderhandelingen de nadruk op behoud van arbeidsplaatsen. De vraag is, wat er in de toeleveringsbedrijfjes gaat gebeuren. Als Philips zich terugtrekt, verliezen ze hun bestaansreden. Kapitaal om te automatiseren ontbreekt. Omdat er geen vakbonden zijn, zal de klap des te harder aankomen.

De Vakbond en vrouwen

In de fabriek waar Mary en Sushilla werken, is een stevig georganiseerde

Madras, centrum.

bedrijfsbond actief. De Philips Employees' Union (PEU) organiseert alle productiemedewerkers en sinds 1982 ook de lagere staf. De vakbond wordt geleid door vertegenwoordigers van de arbeiders, die elke vier jaar opnieuw gekozen worden. Een nadeel van een bedrijfsbond is dat, wanneer de vakbondsleiders worden ontslagen, zij automatisch ook het leiderschap van de bond verliezen. Vanzelfsprekend, dat de bedrijfsleiding van Philips deze troef achter de hand houdt, wanneer de bond lastig dreigt te worden. Toch wist de vakbond in zo'n twaalf jaar tijd de lonen te verdubbelen en werd de jaarlijkse bonus opgevoerd tot achttien procent van het jaarloon. Ook is afgedwongen dat getrouwde vrouwen geen ontslag krijgen, zoals aanvankelijk het geval was. De leiding van de bond was weliswaar steeds in handen van mannelijke arbeiders, maar vooral dankzij de inzet en actiebereidheid van vrouwen kon het bedrijf regelmatig onder druk gezet worden.

Vergeleken met veel andere bedrijven in India krijgen Philipsarbeiders en arbeidsters een hoog loon. De arbeidsomstandigheden zijn beter dan bij inheemse bedrijven. Dat is echter niet te danken aan het feit dat Philipsmanagers zulke weldoeners zijn, maar enerzijds aan de grote winsten die op de electronische eindproducten worden gemaakt en anderzijds aan de standvastigheid van de bond gedurende een groot aantal jaren.
Voorwaarde voor het functioneren van de PEU was de onvoorwaardelijke steun van alle arbeidsters en arbeiders tijdens acties. Kritiek werd door de bondsleiding niet geduld. Tijdens de succesjaren van de bond zijn veel acties georganiseerd: stakingen, demonstraties en prikacties. Vaak met een bemoedigend resultaat, een aantal keren ook niet. In die gevallen werden de acties door de rechter veroordeeld en moesten de werknemers soms een jaar lang overwerken om de verloren productie weer in te halen. Voor veel vrouwen betekende dat een bijna onoverkomelijke verzwaring van hun dagtaak: laat thuiskomen en dan nog koken en het huishouden doen.

Smokkelen
Hoewel de vrouwen zich steeds zeer actief toonden en massaal tijdens acties verschenen, bestaat er onder hen ook een grote mate van ontevredenheid, omdat juist hun specifieke problemen door de bondsleiding niet werden opgepakt. Vrouwen blijven het zwaarste werk verrichten, tegen de laagste betaling. Meer kans op promotie is er voor vrouwen niet gekomen, zelfs geen afwisseling in het werk. Nog steeds worden oudere vrouwen na jarenlange trouwe dienst gedegradeerd of helemaal aan de kant gezet. Dáár moet de bond maar eens iets aan doen.
Om aan hun grote werkdruk te ontkomen, ondernamen de vrouwen zelf een soort van stille actie: ze moesten iedere dag een minimale productie halen. Om dat te controleren werden afgetelde hoeveelheden onderdeeltjes bij hun werk neergelegd, die aan het eind van de dag moesten zijn verwerkt. Aan het eind van de dag werden de producten echter niet opnieuw geteld. Dat stelde de vrouwen in staat om jarenlang tijdens hun gang naar de w.c. onderdeeltjes mee te smokkelen en te dumpen op een afvalhoop achter de fabriek, zodat ze die niet hoefden te verwerken. Toen het management uiteindelijk de berg met componenten ontdekte, werd een telsysteem ingesteld aan het einde van de productielijn en was de werkdruk weer als vanouds. Toch hadden de vrouwen zo een stil protest laten horen. De verbittering blijft echter, omdat vrouwen de helft van de leden van de bond vormen, maar hun problemen nauwelijks serieus worden genomen.
Vrouwen maken nog steeds niet structureel deel uit van de vakbondsleiding. Het is niet zozeer een tekort aan politieke en maatschappelijke interesse, maar vooral hun taak binnen het gezin en de familie, die vrouwen beperkt in hun activiteiten buitenshuis. Als om vijf uur 's avonds de sirene loeit, is voor hen de werkdag niet voorbij. Dan wacht er nog een gigantische berg werk thuis. Niemand die hen daarvan verlost. Deze beperking maakt het vrijwel onmogelijk om fabrieksarbeidsters te organiseren. Misschien vinden ze niet eens de tijd om zich te realiseren wat hen boven het hoofd hangt. Als de automatisering doorzet, zijn ze allemaal hun werk kwijt en valt er niks meer te organiseren. Noch door henzelf, noch door hun huidige vakbondsleiding, noch door hun regering. Want uiteindelijk maakt het Philipskapitaal de dienst uit.

Carla Laan

VROUWENBEWEGING VOOR DE ONAFHANKELIJKHEID

Het leven van een vrouw in het India van de negentiende eeuw was niet benijdenswaardig. Een paar feiten kunnen dit illustreren. Voor meisjes en vrouwen, hindoe of moslim, bestond geen onderwijs. Het was vrouwen uit de midden- en hogere klassen niet toegestaan om buitenshuis te werken, zij waren uitgesloten van het openbare leven. Dat behoorde de mannen toe.

Inleiding

Het priveterrein was het enige gebied waarbinnen vrouwen zich konden bewegen. Als zij al daar buiten kwamen, dan kon dat alleen indien ze gesluierd waren. Vrouwen werden zeer jong uitgehuwelijkt, velen zelfs voor hun tiende jaar. Weduwen mochten niet hertrouwen en vaak werden weduwen tegelijk met de overleden echtgenoot verbrand. Hindoevrouwen hadden geen recht op bezit.De bezitsrechten van de moslimvrouwen bleken in de praktijk van weinig betekenis.

Vrouwen uit de lagere klassen hadden minder te maken met genoemde beperkingen. Hun families konden het zich niet permitteren hen thuis te laten. Meisjes en vrouwen moesten, evenals jongens en mannen, buitenshuis werken om geld te verdienen. Daarnaast waren zij ook verantwoordelijk voor het huishouden en het verzorgen van de kinderen. Vrouwen uit de lagere klassen hadden, net als hun mannen, te maken met problemen als werkloosheid, armoede en sociale uitbuiting. Specifiek voor vrouwen was dat zij, zowel door mannen uit hun eigen klasse als door mannen uit de hogere klassen, de landeigenaren en de werkgevers, sexueel werden uitgebuit. Hoewel de problemen van de vrouwen uit de lagere klassen van een andere aard waren dan die van vrouwen uit de hogere klassen, bleken gewoontes van de hogere klassen van invloed op de levens van vrouwen uit de lagere klassen. Als een familie op de sociale ladder wilde stijgen, dan was een van de eerste stappen het overnemen van bepaalde gebruiken van een hogere klasse, zoals het gesluierd gaan van de vrouw en het beperken van haar bewegingsvrijheid.

Bovengeschetst beeld zal velen die in India zijn geweest of zich hebben bezig gehouden met de hedendaagse positie van vrouwen in India niet vreemd voorkomen. Toch hebben zich de afgelopen eeuw binnen de Indiase

samenleving ontwikkelingen voorgedaan, die van invloed waren op de positie van vrouwen. De vrouwenbeweging speelde in deze ontwikkelingen een belangrijke rol.
Dit artikel gaat nader in op deze vrouwenbeweging. Ten eerste zal het ontstaan van de beweging worden beschreven. Vervolgens wordt een aantal thema's waar de vrouwenbeweging zich mee bezig heeft gehouden belicht: de strijd voor het vrouwenkiesrecht, de strijd voor meer en beter onderwijs voor meisjes en vrouwen en de strijd voor de onafhankelijkheid van India. Tenslotte wordt gekeken naar de resultaten van deze strijd. De vraag wat de vrouwenbeweging heeft bijgedragen aan een verbetering van de positie van vrouwen staat hierbij centraal.

De sociale hervormingsbeweging en het ontstaan van de vrouwenbeweging

In de negentiende eeuw ontstond in India een beweging die sociale hervormingen nastreefde en zich verzette tegen allerlei negatieve aspecten van de Indiase samenleving, zoals het kastenstelsel en de slechte positie van vrouwen. Deze beweging bestond uit progressieve mannen, die uit de hogere sociale milieus afkomstig waren en meestal een opleiding in Engeland gevolgd hadden. Zij namen daar kennis van westerse ideeën over vrijheid en democratie. Ook hadden zij het eigen Indiase verleden bestudeerd en waren van mening dat in dit verleden de positie van vrouwen veel beter was.
De hervormers zetten zich in voor het naleven van het verbod op *sati*. Sati, de weduwenverbranding, was reeds in 1829 wettelijk verboden als gevolg van de activiteiten van Ram Mohan Roy, de eerste sociale hervormer. Deze wet werd echter op grote schaal ontdoken. In 1856 leidden de inspanningen van hervormer Vidyasagar tot de Hindu Widow Remarriage Act, waarmee het vrouwen werd toegestaan te hertrouwen. In de praktijk werd ook deze wet nauwelijks nageleefd. De veroordeling door de samenleving bleef voor een weduwe die wilde hertrouwen een grote drempel. Vidyasagar en de zijnen lieten zich echter niet ontmoedigen en probeerden een andere manier te vinden om de positie van weduwen te verbeteren. Zij richtten opvangtehuizen op waar weduwen vaardigheden konden leren, waarmee zij op den duur in staat werden gesteld in hun eigen onderhoud te voorzien. Vidyasagar stichtte tevens samen met de engelsman Bethune het eerste college voor meisjes, het Bethune College. Hier studeerden in 1883 de eerste twee meisjes af. In 1891 leidden de activiteiten van de hervormer Malabari tot de Age of Consent Act, waarmee de minimum huwelijksleeftijd voor meisjes werd verhoogd van tien tot twaalf jaar. Ook deze wet werd ontdoken. De sociale druk, die onder andere veroorzaakt werd door de dreiging uitgesloten te worden, was zo sterk, dat zelfs sociale hervormers hun dochters op zeer jonge leeftijd uithuwelijkten.
Het stimuleren van de deelname aan het onderwijs was een belangrijk aandachtspunt van de sociale hervormers. Onderwijs voor vrouwen was bedoeld om hen beter voor te bereiden op de taken die zij in het leven te vervullen hadden als moeder en echtgenote en als huisvrouw. De ontwikkeling van deze nieuwe ideeën over de rol van vrouwen en de daarbij behorende taken had een dieper liggende sociale en politieke achtergrond. De progressieve mannen, die een nieuwe sociale elite vormden,

beoogden door middel van een positieverbetering van hun vrouwen vorm te geven aan een nieuwe culturele identiteit. Hun goed onderwezen vrouwen konden als moeders deze identiteit doorgeven aan de volgende generatie. De politieke achtergrond was, dat deze groep met een progressieve houding ten opzichte van vrouwen het verlangen naar politiek leiderschap en zelfbestuur tegenover de Britse bestuurders trachtte te rechtvaardigen. De slechte positie van vrouwen in India werd door de Britten als argument gebruikt om te bewijzen dat India nog lang niet klaar was voor zelfbestuur of onafhankelijkheid.
Omdat hun ideeën indruisten tegen waarden en normen, waar in de Indiase samenleving belang aan werd gehecht, kregen de sociale hervormers veel tegenwerking. Desondanks bleef de groep groeien. Naarmate hun politieke bewustwording toenam, gingen zij zich steeds meer bezig houden met de strijd tegen de Britse overheersers.
Vrouwen uit de naaste omgeving van deze mannen, hun dochters, echtgenotes en zusters, raakten betrokken bij de hervormingsbeweging. Zij organiseerden op plaatselijk niveau hun eigen kleinschalige bijeenkomsten, waar zij praatten over onderwijsvoorzieningen, gezondheidszorg, hulpverlening enzovoort. Eens per jaar kwamen zij bijeen als vrouwenafdeling van het National Social Congres, de landelijke organisatie van de sociale hervormers. De vrouwen uit deze milieus verkeerden in een bevoorrechte positie, onder andere omdat zij onderwijs konden volgen. Het waren deze vrouwen die zich in het begin van de twintigste eeuw in het openbare leven begaven en de sluier van zich af durfden te werpen.

Sarojini Naidu

Sarojini Chatterjee was een van die bevoorrechte vrouwen. Zij werd geboren in 1879 in Hyderabad. Haar vader behoorde tot de kaste van de Brahmanen en was betrokken bij de sociale hervormingsbeweging. Hij vond onderwijs zeer belangrijk en zorgde er voor dat ook zijn dochter onderwijs kon volgen. Sarojini behaalde goede resultaten op school. Toen zij verliefd werd op Mr. Naidu, vonden haar ouders dit een probleem. Niet omdat Mr. Naidu tot een andere kaste behoorde, maar omdat zij Sarojini nog veel te jong vonden om te trouwen. Sarojini werd voor drie jaar naar Engeland gestuurd om daar te studeren, wat veel mannen in die tijd ook deden. Net zoals zij nam ze kennis van westerse ideeën en ontwikkelde ze een kritische geest.
Toen zij terug kwam wilde zij nog steeds graag trouwen met Mr. Naidu en dat gebeurde dan ook in 1898. Zij kregen vier kinderen. Sarojini was een energieke vrouw. Zij schreef poëzie, reisde en gaf lezingen, onder andere over de positie van vrouwen. Dit onderwerp lag haar na aan het hart. Tijdens haar reizen en door haar werkzaamheden raakte zij in contact met sociale hervormers en nationalisten. Sarojini voelde zich nauw verwant met hen en hun strijd voor de onafhankelijkheid van India, een strijd waarin zij een belangrijke rol zou gaan spelen.

De strijd voor het vrouwenkiesrecht

Aan het begin van de twintigste eeuw was er nog geen sprake van een breed georganiseerde vrouwenbeweging. Er waren slechts enkele kleine lokale organisaties. Twee grote, landelijke vrouwenorganisaties ontstonden in de eerste helft van de twintigste eeuw. In 1917 werd de Women's

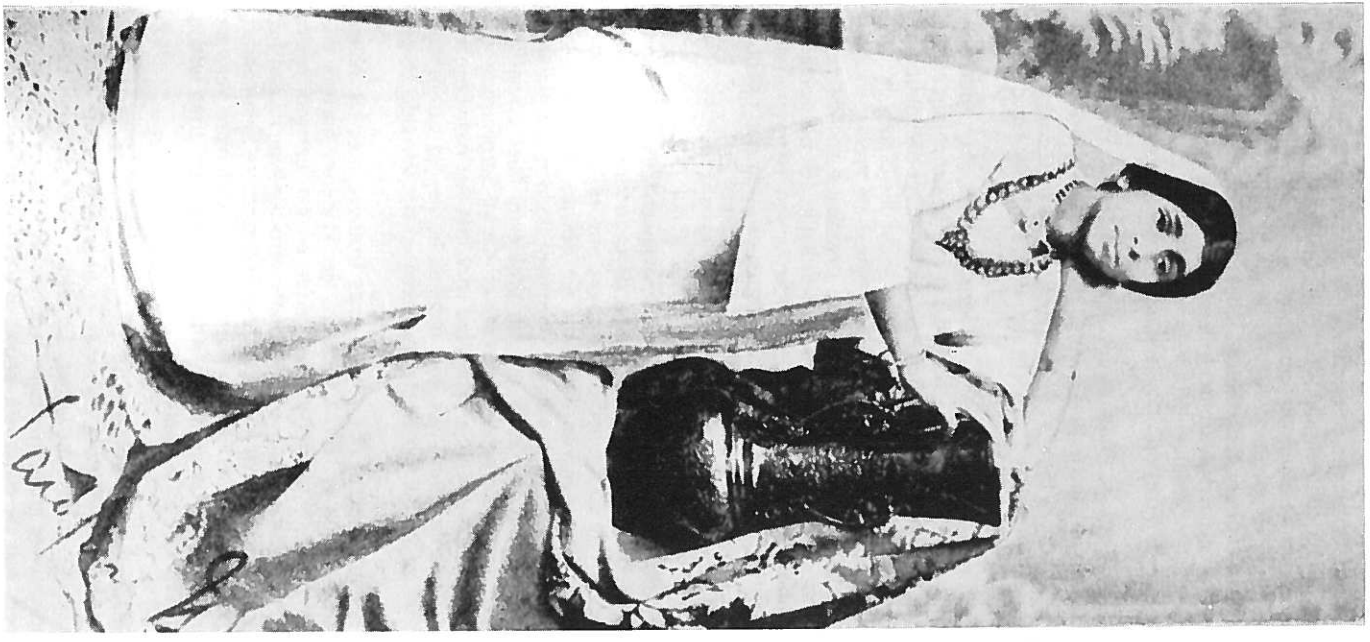

Sarojini Naidu.

De foto's bij dit artikel zijn ontleend aan het boek *Sarojini Naidu* door P. Sengupta.

Indian Association (WIA) in Madras opgericht door Annie Besant, een Engelse vrouw die zich zeer bij India betrokken voelde. De WIA had na tien jaar ongeveer 4000 leden. In 1927 werd in Poona de All India Women's Conference (AIWC) opgericht. Dit werd snel de grootste en belangrijkste organisatie, in 1944 telde zij ongeveer 25.000 leden en zij bestaat nog steeds. De AIWC heeft zich vooral met het onderwijs bezig gehouden, waarover verderop meer.
Toen de WIA in 1917 werd opgericht, was het doel vrouwenkiesrecht te verkrijgen. In 1917 had het Britse bestuur aangekondigd een beperkt aantal mannen het kiesrecht te verlenen. Mannen die aan bepaalde bezitskwalificaties voldeden, zouden in aanmerking komen. Vrouwen werden in dit voorstel van het kiesrecht uitgesloten. De WIA trachtte het voorstel te veranderen. Zij organiseerde kiesrechtdelegaties van vrouwen die gesprekken voerden met Britse bestuurders om het vrouwenkiesrecht bij hen onder de aandacht te brengen. Sarojini Naidu was de woordvoerster van een delegatie, die een bezoek bracht aan de Viceroy, de onderkoning, om met hem te onderhandelen. Bij hem kregen ze echter geen gehoor. In 1919 vertrok Sarojini met twee andere vrouwen naar Engeland om daar in het parlement te pleiten voor het vrouwenkiesrecht. De Britse regering besloot uiteindelijk de beslissingsbevoegdheid inzake het vrouwenkiesrecht over te dragen aan de Indiase provinciale parlementen. Vervolgens richtte de WIA zich op de mannen die in deze parlementen zitting hadden, om hen te overtuigen van het belang van het vrouwenkiesrecht. Dit lukte, de vrouwenbeweging kreeg de steun van de Indiase progressieve mannen uit de parlementen. Zodoende hadden in 1929 vrouwen in iedere Indiase provincie hetzelfde kiesrecht als mannen. Helaas kwam slechts een kleine groep vrouwen in aanmerking, namelijk één procent. De meeste vrouwen hadden geen bezitsrechten en voldeden dus niet aan de voorwaarden die gesteld werden. Maar toch had een aantal vrouwen nu kiesrecht en hiermee kon een politiek bewustzijnsproces op gang komen. Er was een situatie ontstaan waarbinnen vrouwen de mogelijkheid hadden zich met politiek te bemoeien en er invloed op uit te oefenen. In de jaren twintig en dertig werden voor het eerst vrouwen in de provinciale en nationale parlementen gekozen.
Gekeken naar de argumentatie waarmee de vrouwen het kiesrecht verdedigden, moet helaas geconstateerd worden dat deze niet gebaseerd was op het uitgangspunt dat mannen en vrouwen gelijke rechten hebben, maar op de veronderstelling dat mannen en vrouwen verschillend zijn. Deze verschillen werden geaccepteerd en benadrukt. De vrouwenbeweging stelde, dat vrouwen zich in de politiek met kwesties als gezondheidszorg, kinderzorg, opvoeding en onderwijs bezig moesten houden. Dit waren taken die in het verlengde lagen van de rollen die vrouwen toebehoorden, namelijk moeder en huishoudster. Volgens de vrouwenbeweging zouden vrouwen een positieve invloed kunnen uitoefenen op het openbare politieke gebeuren. Vrouwen waren moreel hoogstaande wezens met een eigen inbreng en een eigen visie. De vrouwenbeweging speelde met haar argumenten in op de ideeën en gevoelens van de Indiase progressieve bestuurders. Vrouwenkiesrecht zou het prestige van het land opvijzelen. Als progressief land kon India haar aanspraak op zelfbestuur kracht bij zetten. Verder zou deelname van vrouwen aan de politiek de eenheid

en de solidariteit in het land ten goede komen. De vrouwenbeweging pretendeerde dat zij bestond uit vrouwen uit alle klassen en religies. Ook dit argument sprak de Indiase bestuurders aan. Zij zaten namelijk met de vraag hoe een toekomstig onafhankelijk India een eenheid kon worden. De vrouwenbeweging stelde zich in haar argumentatie dus niet bedreigend voor mannen op. Ze benadrukte niet met mannen te willen concurreren en niet de plaats van mannen in te willen nemen. Vrouwen en mannen zouden elkaar in het openbare politieke gebeuren uitstekend kunnen aanvullen. Derhalve was het voor veel Indiase politici niet problematisch om het vrouwenkiesrecht in te voeren, hoewel het aantal tegenstanders toch niet onderschat moet worden. Met name moslims en Engelse bestuurders hebben destijds tegen het vrouwenkiesrecht gestemd.

Onderwijs voor vrouwen

De vrouwenbeweging zag voor vrouwen een duidelijke taak in het openbare leven. Met hun eigen specifieke inbreng konden ze meehelpen om oplossingen te vinden voor de problemen van het land. Dan moesten vrouwen echter wel uit hun onwetendheid bevrijd worden. Het stimuleren van meisjes en vrouwen om deel te nemen aan het onderwijs was een belangrijke doelstelling van de vrouwenbeweging. Het onderwijs dat haar hierbij voor ogen stond, was gericht op een voorbereiding op de taken die vrouwen als moeder, echtgenote en huisvrouw te vervullen hadden.

Sarojini Naidu gekozen tot voorzitter van de All India Women's Conference (1945).

In 1927 werd door de engelse Margaret Cousins in Poona een bijeenkomst georganiseerd, om met allerlei vrouwen uit het land over vrouwenonderwijs te praten. Tijdens deze conferentie werd al snel duidelijk dat het bespreken van onderwijs voor vrouwen niet was los te koppelen van het ter discussie stellen van sociale gewoonten als *purdah* en kinderhuwelijken, aangezien die juist een grote belemmering vormden voor de deelname van meisjes en vrouwen aan het onderwijs. Daarom besloten de vrouwen in Poona om het jaar daarop weer bijeen te komen. Zo werd deze oorspronkelijk eenmalige onderwijsconferentie een permanente organisatie met jaarlijkse congressen: de All India Women's Conference.
De jaren dertig en veertig lieten een toename zien van het aantal meisjes en vrouwen dat onderwijs volgde. Er kwamen meer meisjesscholen en meer vrouwelijke leerkrachten. Toch is, tot op de dag van vandaag, de deelname van vrouwen aan het onderwijs ver achter gebleven bij die van mannen.

De strijd voor de onafhankelijkheid
Naast de aandacht voor het vrouwenkiesrecht en het onderwijs voor meisjes en vrouwen was de betrokkenheid bij de onafhankelijheid een belangrijk kenmerk van de vrouwenbeweging.
De onafhankelijkheidsstrijd kreeg in de jaren twintig een zeer grote omvang, de strijdbaarheid van de bevolking nam sterk toe. Onder invloed van Mahatma Gandhi werd de onafhankelijkheidsstrijd een nationale aangelegenheid. De Britten werden gedwongen tot nadenken en tot onderhandelingen.
Mahatma Gandhi had een speciale manier van verzet en strijdbaarheid ontwikkeld. Hij was tegen het gebruik van geweld en voorstander van de methode van burgerlijke ongehoorzaamheid en het niet meewerken met de Britse bestuurders. Deze methode sprak veel mensen aan. Gandhi richtte zich voornamelijk op vrouwen. Hij vond hen bij uitstek geschikt voor deze strijdvorm, omdat vrouwen volgens hem over een grote mate van geduld, lijdzaamheid en passiviteit beschikten. Eigenschappen die belangrijke voorwaarden waren voor het succes van zijn geweldloze strijd. Vrouwen voelden zich zeer aangesproken tot Gandhi. Velen raakten betrokken bij de onafhankelijkheidsstrijd en deden op grote schaal mee aan Gandhi's acties, demonstraties en marsen. Vrouwen postten bij winkels waar drank en buitenlandse kleding werd verkocht. Zij hielden de strijd gaande als hun mannen in de gevangenis zaten en werden zelf ook vaak gearresteerd.
Naast het inspireren van een grote massa van vrouwen, stimuleerde Gandhi ook een kleine groep vrouwen om zich politiek te scholen en belangrijke posten in te nemen in de nationale politiek. Veel politieke carrières van vrouwen begonnen na contacten met Gandhi.
Zo onderhield Gandhi een nauwe band met Sarojini Naidu. Sarojini was in 1925 op Gandhi's voordracht voorzitter geworden van het Indian National Congres, de organisatie die zich met de onafhankelijkheidsstrijd bezig hield. Toen Gandhi gevangen werd genomen tijdens de zoutmars, leidde zij de volgende *satyagraha* in Dharasana op een typisch gandhiaanse geweldloze wijze. Zij werd vervolgens gearresteerd en gevangen genomen. In 1932 ging zij samen met Gandhi naar Londen om daar tijdens de tweede rondetafelconferentie met de Britten te onderhandelen over de onafhankelijkheid. Daar behartigde zij de belangen van Indiase vrouwen. In 1947 werd zij

"UTTARAYAN"
SANTINIKETAN, BENGAL.

26. 12. 46

This is not a letter .. it is an
affirmation of love and faith.
Had it been possible I should have
tried to reach you if only for a
moment. You will know approve
of my leaving Bengal without even
making the effort. I need the need
to see you not speak with you —
because you dwell in my vision
and your message sings itself both
world through my heart.
Beloved Pilgrim setting out on your
pilgrimage of love and hope. . Go
with God' in the beautiful Spanish
phrase. I have no fear for you — only faithful
your mission. Sarojini

Brief van Sarojini Naidu aan Gandhi.

de eerste vrouwelijke gouverneur van de United Provinces, het huidige Uttar Pradesh.
Het zal duidelijk zijn dat Gandhi vrouwen op een traditionele wijze aansprak. Hij deed een beroep op zogenaamd typisch vrouwelijke eigenschappen en bevestigde hiermee het traditionele vrouwbeeld. De vrouwenbeweging hanteerde eenzelfde ideologisch uitgangspunt, wanneer zij het belang van de deelname van vrouwen aan de onafhankelijkheidsstrijd wilde aantonen. Vrouwen hadden een eigen taak en verantwoordelijkheid in de strijd, die de taak en verantwoordelijkheid van mannen aanvulde.

Traditie of emancipatie

Het benadrukken en bevestigen van de traditionele verschillen tussen mannen en vrouwen was het kenmerk van de ideologie van de vrouwenbeweging. Men pleitte wel voor meer ruimte voor vrouwen in het openbare leven, maar niet voor een structurele herverdeling tussen mannen en vrouwen van taken, arbeid en macht. In de ideologie van de vrouwenbeweging bleven vrouwen verantwoordelijk voor het huishouden en voor de opvoeding en verzorging van de kinderen. De aan vrouwen toegeschreven eigenschappen, die voor het uitvoeren van deze taken belangrijk werden geacht, werden steeds bevestigd en nooit ter discussie gesteld. Dit vormde op den duur een belemmering voor de emancipatie van vrouwen. Een wezenlijke emancipatie vereist immers een structurele herverdeling van taken, van arbeid en van macht in de openbare en de privésfeer en een fundamentele verandering in de ideeën over man-zijn en vrouw-zijn. Ook een vrouw als Sarojini Naidu, die zelf toch niet voldeed aan het ideaalbeeld van de vrouw als moeder en echtgenote, benadrukte steeds dat deze rollen toch de belangrijkste levensinvulling voor vrouwen waren. De ideeën van de vrouwenbeweging konden hierdoor ook niet aanslaan bij de grote massa van vrouwen, die zich niet aangesproken voelde door het ideaalbeeld dat de beweging propageerde. De meeste vrouwen moesten immers wel buitenshuis werken. Het geld en andere voorwaarden om een 'goede' moeder en echtgenote te zijn ontbraken.

Op korte termijn leverde de ideologie van de vrouwenbeweging wel resultaat op. De progressieve mannen hoefden zich niet bedreigd te voelen door de vrouwenbeweging en voelden zich door de beweging gesteund in hun strijd. In ruil daarvoor konden zij een aantal eisen van de vrouwenbeweging inwilligen, zoals het vrouwenkiesrecht, de verhoging van het huwelijksleeftijd voor meisjes tot veertien jaar in 1929 en de deelname van vrouwen aan het politieke gebeuren.

Na de onafhankelijkheid werd in India een wetgeving ingevoerd, die wat vrouwvriendelijkheid betreft veel westerse landen ver vooruit was. Een goede basis voor een daadwerkelijke uitvoering en naleving van deze wettelijke regels was echter door de vrouwenbeweging niet gelegd. Het wegnemen van vooroordelen over mannelijke en vrouwelijke eigenschappen en taken is, naast een goede wetgeving, voorwaarde voor de emancipatie van vrouwen. Hierdoor zien wij in India de vreemde situatie dat ondanks een goede wetgeving met betrekking tot hun rechten en hun positie, de levens van vrouwen niet structureel zijn veranderd. Vrouwen zijn in India nog steeds op veel manieren slechter af dan mannen.

Literatuur

Agnew, V. - Elite women in India Politics. New Delhi (Vikas), 1979.
Asthana, P. - The Women's Movement in India. New Delhi (Vikas), 1974.
Everett, J. - Women and Social Change in India. New Delhi (Heritage), 1979.
Nanda, B.R. - Indian Women, From Purdah to Modernity. New Delhi (Vikas), 1975.
Sengupta, P. - Sarojini Naidu. London (Asia Publishing House), 1966.

Usha Menon

PORTRET VAN EEN VROUWEN-ORGANISATIE

De zaterdag is de wekelijkse open dag voor Janawadi Mahila Samiti in Delhi, de dag waarop de activistes elkaar ontmoeten en waarop vrouwen die hulp nodig hebben de activistes kunnen spreken en juridische hulp kunnen krijgen.

In de kamer was de opgewonden stemming meteen merkbaar. De vrouwen stonden in groepjes te praten, de meesten uit het arbeidersmilieu, een paar uit de middenklasse. Bij navraag kwam ik erachter dat de opwinding veroorzaakt werd door de recentelijk gehouden 'All India Conferentie' in Trivandrum, op meer dan 2000 kilometer afstand, in een heel ander deel van het land. Deze tweede conferentie van de AIDWA, de federatie van Indiase Democratische Vrouwenorganisaties, waarbij hun organisatie is aangesloten, werd daar eind oktober 1986 gehouden. Dit was de eerste zaterdag nadat de afgevaardigden waren teruggekeerd.

All India Conferentie

Op de meeste zaterdagen wordt de sfeer bepaald door degenen die hulp komen zoeken. De ernst van de gesprekken zou dan als eerste opvallen. Deze dag was het echter anders: de meeste afgevaardigden hadden voor het eerst een All India conferentie bijgewoond. Het was een geweldige ervaring geweest om al die vrouwen uit de verschillende delen van het zo diverse India te ontmoeten. Er waren vrouwen bij die andere talen spraken en er heel anders uitzagen. Toch kwam je erachter dat zij met dezelfde problemen zaten en hoorde je hoe zij gemeenschappelijke ervaringen hadden in zulke verschillende situaties. De vrouwen uit Delhi konden de verhalen van de vrouwen uit Darjeeling, over het terrorisme in dat gebied, in verband brengen met hun eigen ervaringen met het opkomende *communalisme* in de stad, hoe anders de situatie ook was. Maar bovenal kwam de opwinding doordat ze zich realiseerden dat ze zo'n grote organisatie waren, verbonden door zo veel schakels. Dat was het mooiste. Ze waren geen kleurloze massa, maar een strijdbare vrouwenorganisatie. En juist die strijdbaarheid van Janawadi Mahila Samiti is iets dat haar onderscheidt van andere organisaties.

De vrouwen raakten niet uitgepraat over de demonstratie door de straten

(foto: W.v.d. Velden)

van Trivandrum aan het einde van de conferentie. In Delhi waren ze al blij als ze 600 vrouwen de straat op konden krijgen. In Trivandrum waren het er geen 6.000 maar 60.000. En al die jonge meisjes in rode bloezen en broeken die als vrijwilligsters meeliepen, dat was een belevenis. Ja, die zaterdag na de conferentie hadden de vrouwen heel veel om de anderen te vertellen en om opgewonden en trots over te zijn.

Juridische hulp

De volgende zaterdag echter, toen ik weer het kantoor van Janawadi Mahila Samiti bezocht, zag het er uit zoals gewoonlijk. Er waren veel vrouwen gekomen om deskundig juridisch advies met betrekking tot hun problemen te krijgen. Ik voegde me bij een klein groepje waar één van de activistes de details van een 'zaak' aan het opschrijven was. Een echtpaar met ingevallen gezichten, blijkbaar uit een arme familie, vertelde hoe hun dochter door haar man was gedood: een nieuw slachtoffer van bruidsschatmoord. De moeder, die het woord voerde, was vastbesloten om een klacht in te dienen. Ze wist dat ze haar dochter er niet mee terug kon krijgen, maar ze vond dat ze iets moest doen om er voor te zorgen dat niet nog meer meisjes het slachtoffer werden. Zo hoor je elke zaterdag weer oneindige variaties op hetzelfde thema: vrouwenonderdrukking.

De regionale comité's

De twee bovenbeschreven kanten aan Janawadi Mahila Samiti, een organisatie van ongeveer 5.000 vrouwen in Delhi, vormen echter niet het echte beeld van 'JMS'. Ze tonen enkel het beeld van het hoofdkantoor, de centrale plaats in Delhi van waaruit de activiteiten worden gecoördineerd. De echte JMS leeft vooral in de 'hervestigingswijken' aan de rand van Delhi, wijken waar na de onafhankelijkheid van India en de deling van de oude kolonie in India en Pakistan de Hindoe- en Sikh- vluchtelingen uit Pakistan gevestigd werden.

Shyamala, een activiste uit één van deze hervestigingswijken, is een vertegenwoordigster van JMS. Energiek, moeder van vijf kinderen en altijd als ik haar ontmoet heeft ze een brede glimlach over haar hele gezicht. Ze herinnert zich de dag dat de eerste JMS-bijeenkomst in haar wijk werd gehouden maar al te goed. Haar buurvrouw, die vlakbij in een fabriek werkte, had de vrouwen uit de buurt bijeengeroepen om twee vrouwen uit de middenklasse te ontmoeten, die met hen wilden praten. Ongeveer dertig tot veertig vrouwen waren gekomen. Het was voor het eerst dat zoiets gebeurde. Toen de vrouwen van buiten de wijk hen vroegen naar de problemen waarmee ze geconfronteerd werden, konden ze die zonder moeite naar voren te brengen. Want problemen zijn er genoeg: de lange rijen voor de gemeenschappelijke kraan in de wijk, de slechte rantsoenen die de winkels verkopen, de donkere wegen doordat de electriciteit nog niet is aangesloten, enzovoort. Toen één van de onbekende vrouwen sprak over de noodzaak om zich te organiseren, raakte dit bij Shyamala een gevoelige snaar. Ze denkt nog met plezier terug aan de manier waarop die eerste bijeenkomst werd afgesloten. In een spontane demonstratie waren de vrouwen naar de eigenaar van de plaatselijke tarwemaalderij getrokken om hem onomwonden te vertellen - ze bedreigden hem zowat - dat hij op moest houden een in de buurt wonende weduwe lastig te vallen. Anders zou hij het met hen aan de stok krijgen.

Die bijeenkomst, bijna zes jaar geleden, betekende het einde van Shyamala de huisvrouw, die leefde binnen de grenzen van haar wijk. Tegenwoordig is ze zelf een leidster die vrouwenorganisaties opzet in andere gebieden. Dit is een verandering met veel gevolgen voor haarzelf en haar gezinsleven. Gelukkig helpt haar man, die in een fabriek in de buurt werkt, een handje mee. De kinderen vangen elkaar op. Ze weet echter dat veel activistes het moeilijker hebben. Het is het verhaal dat ze delen met vrouwen over de hele wereld: het probleem om je een bestaan te verwerven als sociaal individu, terwijl je tegelijkertijd de verantwoordelijkheden van het moederschap draagt.

Vakbondsvrouwen in Delhi tegen stakingswetten.
(foto: *G.K. Lieten*)

Als vervolg op die eerste bijeenkomst werden vele acties gevoerd. Na een jaar vormden de JMS-vrouwen in Shyamala's wijk een organisatie. Ongeveer 300 vrouwen werden lid. In het begin waren het allemaal nieuwe ervaringen voor de buurtvrouwen: de eerste bijeenkomst, de toespraken door verschillende mensen en de verkiezing van de afgevaardigden. Tegenwoordig worden elk jaar afgevaardigden gekozen op een vergadering van alle leden in de wijk. Zij wonen de conferentie van JMS van heel

...sday,
...aid 16
...nts be-
...e 46-day

...l be the
...o child-

...ncellor of
...l address,
...s "not to
...e villag-
...ion that
...r langu-
...ducted
... rural
...en-

...tropi... ...prese...
...visions and departments of
for their performance last ye...

Woman commits suicide

CHINGLEPUT, ...

Mandodhari (24), wife of Veerap... employee of the Southern Railway ... Force residing at Gokulapuram here ... committed suicide on the Tamil New... by burning herself. She died in the hos...

According to the father of the dec... Ranganathan, an ex-service man of ... tai, Thanjavur, Mandodhari's husband ... her demanding 65 sovereigns of ... after having a child, the marriage ha... place on January 10, 1984. In suppor... said he was in possession of a telegra... ters from his daughter. The deceased ... ported to have given a dying declara... doctor in which she had referred to ... sment of her husband.

48 hurt in group cla...

DHARMAPURI, ...

Forty-eight persons, ir... som... int... ...sh...

...so fa... ...of 167 ...1,545 crores.—Our ... respondent

Husband to face trial for mistreating wife

NEW DE...

Prem Kumar and his parent... and Indirawati of Sarai Rohilla w... allegedly mistreating Mrs. Krishn... ning her out for bringing insuffic... court of the Additional Session... S. Aggarwal held yesterday. M... rected them to appear before th... April 30.

The Judge was partly allowi... petition moved by seven pers... order passed by a lower court f... against them under the dowry ... ever, ordered the quashing ... against four others including Pre... ter and her husband and two oth...

The complaint said that Mrs... who was married to Prem Kum... turned out from the house a fe... She was harassed and beaten ... insufficient dowry.—Our Staff Re...

17.
...an to
... their
...ut this

...e vic-
... with
...n. To
...ured
... the

...st

HI-GAIN TV

Berichten in The Hindu, 18-4-1987.

Een vijftien-jarige bruid: het is reden tot veel tranen, als je je ouderlijk huis moet verlaten. (foto: *W.v.d. Velden*)

Delhi bij, samen met de vertegenwoordigsters uit andere delen van de stad. Shyamala is door deze conferentie aangewezen om de activiteiten van JMS te coördineren. Dit gebeurt in wekelijkse vergaderingen. Lid worden van JMS introduceert de vrouwen niet alleen in de wereld van organisatorische structuren en het functioneren ervan, maar verbreedt ook hun horizon. Nu, vijf jaar later, hebben Shyamala en veel andere JMS-leden inzicht gekregen in het verband dat bestaat tussen lokale, regionale, nationale en internationale zaken.

Communalisme

Eén van de meer algemene vraagstukken die JMS heeft beziggehouden, is het probleem van de opkomende spanningen tussen de verschillende (geloofs)gemeenschappen, het *communalisme*, dat in Delhi vooral tussen Hindoes en Sikhs speelt. De onwil van de centrale regering om het probleem in de Punjab op te lossen, heeft direkte gevolgen gehad in de wijken waar JMS werkt. In het bloedbad dat volgde op de moord op Indira Gandhi werden veel Sikhs gedood en veel van hun huizen platgebrand. De Sikh-weduwen in Shyamala's wijk vormen een overduidelijk bewijs van de noodzaak voor de vrouwen om actief te blijven en te blijven vechten tegen de toenemende spanningen tussen diverse groeperingen.
Naar aanleiding van mijn vragen met betrekking tot het *communalisme* ontmoette ik Asima, een nieuw lid van JMS. Op 18 december 1986 voegden JMS-leden zich bij de tienduizenden mannen en vrouwen die in een enerverende protestmars door de nauwe straten van Oud Delhi voor harmonie tussen de gemeenschappen demonstreerden. Zowel JMS-leden als leden van andere organisaties voerden niet hun eigen vaandel, maar demonstreerden onder de algemene leus 'Vrouwen voor gemeenschapsharmonie'. Asima, wonend in de binnenstad van Oud Delhi, droeg een zwarte sluier. Het was voor het eerst dat ze meedeed aan een protestmars. Ze vertelde hoe ze kennis maakte met JMS tijdens de vergaderingen in haar wijk met betrekking tot het nieuwe wetsontwerp over echtscheiding voor moslimvrouwen. Voortaan zou dat onder het islamitisch burgerlijk recht vallen. Asima was gescheiden en moeder van twee kinderen. Door haar man verlaten moest ze zonder een eigen inkomen alleen voor haar gezin zorgen. Ze was het volkomen eens met de activistes van JMS, die zeiden dat Rajiv Gandhi vrouwen met deze wetgeving in de middeleeuwen terugplaatste. JMS had haar geholpen een rechtszaak aan te spannen tegen haar man, om alimentatie van hem te krijgen. Dit wetsontwerp, intussen wet geworden, dreigde haar het recht op alimentatie te ontnemen. Toen ze zich aansloot bij de demonstratie wist ze, dat juist vrouwen het meest te lijden hebben onder de verstrengeling van religie en politiek.

Bruidverbranding

Als vrouwenorganisatie in Delhi houdt JMS zich niet alleen bezig met de problemen van *communalisme*, maar ook met een specifieke vorm van vrouwenonderdrukking, de bruidverbranding. In haar strijd tegen deze afschuwelijke misdaad heeft JMS veel succes behaald. Dat honderden vrouwen hulp vonden bij de juridische afdeling van het hoofdkantoor van JMS, is maar een gedeelte van die strijd. De aandacht voor de juridische kant wil niet zeggen dat JMS zich laat bepalen door de finesses van de wet. Toen de rechtbank in Delhi de verdachte in de zaak Sudha Goël

vrijsprak, zette JMS samen met andere vrouwenorganisaties een demonstratie op touw. Toen ze daarop beschuldigd werden van belediging van de rechtbank, gebruikte JMS niet de diensten van een advocaat, om de juridische kant aan te vechten, maar stelde de secretaris van JMS het politieke karakter van de zaak aan de orde. De rechter was zo onder de indruk van deze stellingname dat hij, "hoewel de beschuldigden de wet hadden overtreden", de vrouwen vrijsprak vanwege de goede zaak die aan hun actie ten grondslag lag.
Een andere keer lazen de activistes van JMS in de krant dat er een meisje met ernstige brandwonden in het ziekenhuis was opgenomen. Ze benaderden haar en het bleek dat de verbrandingen haar door haar man en zijn familie waren toegebracht, omdat die een grotere bruidsschat eisten. JMS organiseerde een strijdbare demonstratie voor het huis van de bruidegom. De buren demonstreerden mee. Toen de familie geconfronteerd werd met de woede van de demonstranten, gaven ze de bruidsschat meteen terug. Het was de eerste keer dat in Delhi een bruidsschat werd teruggegeven. Deze niet aflatende strijd heeft zelfs de media in Delhi ertoe gedwongen aandacht te besteden aan JMS.

Drie terreinen
De campagnes tegen bruidverbranding, voor betere rantsoenen en voor goede betrekkingen tussen etnische en geloofsgroeperingen maken JMS tot een springlevende organisatie. Het zich bewegen op verschillende terreinen is karakteristiek voor JMS en de federatie waarbij ze is aangesloten, de Indiase democratische vrouwenorganisatie AIDWA, die in 1981 werd opgericht. Abira, één van de belangrijkste organisatrices van JMS, formuleert het als volgt: "We organiseren vrouwen als vroúwen, als leden van een (werkende) klásse en als búrgers. Naast vrouwenproblemen die onafhankelijk zijn van maatschappelijke status, zoals aanranding, verkrachting en bruidverbranding, hebben we ook als burgers met problemen te maken, zoals moeilijkheden met water, electriciteit, openbaar vervoer, enzovoort. JMS is georganiseerd vanuit de woonwijken. Daarom krijgen we normaal gesproken niet zoveel werkende vrouwen, maar meer huisvrouwen uit het arbeidersmilieu en thuiswerksters." Problemen waar werkende vrouwen mee te maken hebben, worden meestal doorverwezen naar het coördinatiecomité voor werkende vrouwen, dat is opgezet binnen één van de linkse vakbonden. Naast de belangenbehartiging moedigt dit comité vrouwen ook aan om actief deel te nemen in vakbonden. Het bestaande vakbondsbestuur wordt gestimuleerd om zich meer te interesseren voor de problemen van vrouwen.

Arbeidersvrouwen
Abira is één van de elf vrouwen uit de middenklasse die in 1980 waren samengekomen om een organisatiecomité te vormen. Ze was actief geweest in de studentenbeweging en werkte vervolgens voor de vakbond onder textielarbeiders. Binnen deze organisaties had ze zich vooral met de problemen van vrouwen beziggehouden. De elf vrouwen kwamen samen, omdat ze het gevoel hadden dat ze niet meer vooruit konden met hun werk als er geen aparte vrouwenorganisatie zou worden opgezet. Tegen het einde van de jaren zeventig werd er door de media in Delhi veel aandacht besteed aan misdaden tegen vrouwen en zo leek, ook om externe

Actiebijeenkomst in Delhi tegen communalisme. (foto: *G.K. Lieten*)

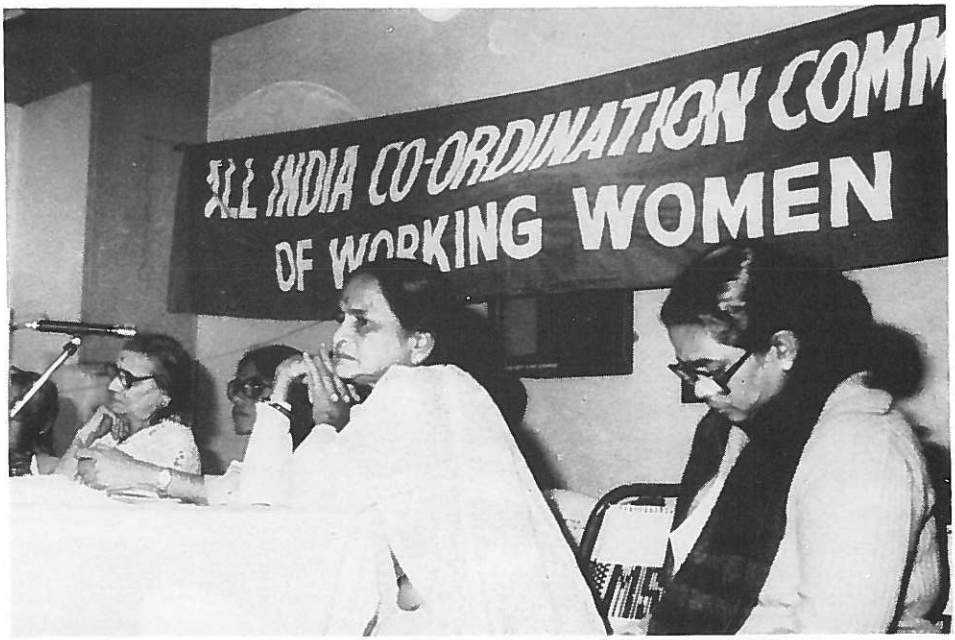

F FORGET
NONT FORGIVE
NONT LET THEM
GET AWAY
जनवादी महिला समिति
जनवाद समानता नारीमुक्ति

redenen, de tijd rijp.
Het organisatiecomité besloot bewust om zich te richten op de vrouwen uit het arbeidersmilieu. Na een eerste jaar waarin arbeidersvrouwen in de hervestigingswijken aan de rand van Delhi benaderd werden, werd Janawadi Mahila Samiti opgericht. De overtuiging dat vrouwen zich vrij moeten maken door middel van hun eigen organisatie en dat de meeste vrouwen slechts zijdelings betrokken zouden zijn bij een organisatie van vrouwen uit de middenklasse, met hun eigen specifieke problemen, lag aan de basis van deze beslissing. Wel had men het gevoel dat vrouwen uit de middenklasse, met hun ontwikkeling en ervaring, een catalyserende rol konden spelen.
Terwijl ze vertelt komt er plotseling een fonkeling in de ogen van Abira en ze zegt: "Weet je wat het gevolg is van het besluit om ons te richten op arbeidersvrouwen? In tegenstelling tot jou ben ik vergeten hoe ik moet schrijven." Ze barst in lachen uit. Dan, weer serieus, gaat ze verder: "Mijn half afgemaakte scriptie zal nooit geschreven worden, hoewel ik weet dat die ook belangrijk is. Maar dat is zo erg niet. Waar het om gaat is dat we niet in staat zijn over onze activiteiten te publiceren. Ik weet dat we onze ervaringen zouden moeten analyseren, opschrijven en uitgeven, zodat ze beschikbaar worden voor een groter publiek. Ze zijn het waard om te delen met andere vrouwen. Dat zullen we ook zeker doen, maar op dit moment is er nog zoveel ander werk." De publiciteit zou je een zwak punt van JMS kunnen noemen.

Vrouwenorganisatie
Abira is vrij duidelijk over de noodzaak om de verschillende activiteitsterreinen te combineren in één en dezelfde organisatie. Bekeken vanuit de situatie in Nederland, waar voor elk probleem een andere organisatie bestaat, lijkt dit misschien op de structuur van een traditionele vrouwenorganisatie. Abira zegt daarover: "Ja, wij zijn een typische vrouwenorganisatie, een organisatie die opkomt voor de belangen van vrouwen, en we baseren ons niet op afzonderlijke problemen. Wat kunnen we, gegeven dat uitgangspunt, anders doen dan aan de slag gaan met vrouwenproblemen, in al hun verschillende vormen? We maken een onderscheid in de drie genoemde terreinen om het overzichtelijk te houden. Echter, in de praktijk kun je niet een terrein aanpakken zonder op het andere terecht te komen. Als onze leden naar buiten treden om mee te doen in een demonstratie voor goedkopere rantsoenen, moeten ze ook ingaan tegen de norm die stelt dat de plaats van de vrouw thuis is en niet in het openbare leven. Demonstreren op zich is al een aanval op die norm. Onze activistes moeten vaak ook thuis en in hun eigen wijk vechten voor hun recht zich vrij te kunnen bewegen."
Dit standpunt van JMS heeft een belangrijke weerslag op de discussies binnen de vrouwenbeweging, zoals die in India aan de gang zijn. Veel feministische groeperingen vinden acties voor specifieke vrouwenzaken, zoals aanranding, verkrachting of bruidverbranding, de enig toelaatbare manier om actie te voeren.
Tot op zekere hoogte ontstaat de verwarring doordat geen onderscheid wordt gemaakt tussen algemene vrouwenorganisaties en actiegroepen die vanuit specifieke kwesties te werk gaan. Het feit dat JMS zo'n algemene vrouwenorganisatie is, heeft nog een ander gevolg. In de woorden van

Een poster van JMS op de muur van een huis voor studentes. (foto: *W.v.d. Velden*)

één van de leden: "We beginnen waar de vrouwen zelf zijn. Wanneer onze activistes naar een nieuwe wijk gaan op uitnodiging van enkele vrouwen die daar wonen, kunnen we nog zulke mooie ideeën hebben over wat vrouwen zouden moeten doen, wat ze zouden moeten eisen, enzovoort, maar daar gaat het niet om. We beginnen bij de vrouwen zelf, op basis van de behoeftes die zij voelen."
De nieuwste afdeling van JMS is een goed voorbeeld van de manier waarop deze samenhang tussen JMS-activiteiten en de plaatselijke situatie zich kan ontwikkelen. Ganga, de vrouw die geholpen heeft deze afdeling in het zuiden van Delhi op te zetten, legt uit hoe de vrouwen een actieve rol hebben gespeeld in het protest tegen de vervuiling van een pekfabriek bij hen in de buurt. Op 3 december, precies twee jaar na Bhopal, werd, gecombineerd met de herdenking van de Bhopal-ramp, de lokale eenheid van JMS opgericht.
Vrouwenorganisaties met een brede basis, zoals JMS, en feministische organisaties die zich op specifieke problemen richten, vervullen ieder een andere rol binnen de samenleving.
JMS doet ook mee in organisaties die op specifieke problemen gericht zijn. Dit zijn meestal vrij los georganiseerde platforms waarin verschillende groeperingen samenkomen om actie te voeren voor één bepaalde zaak. Het platform dat zich richt op de bewustwording met betrekking tot de bruidsschat is zo'n forum, waarin JMS een belangrijke rol heeft gespeeld.

Visie
Het bezig zijn met de acute problemen is karakteristiek voor JMS, maar ze is ook betrokken bij wat verder weg ligt in plaats en tijd. De directe activiteiten worden niet in het luchtledige ondernomen, maar zijn gebaseerd op een ruimere visie. Deze visie houdt in dat de vrouwen niet bevrijd kunnen worden binnen de grenzen van de bestaande samenleving. Een bondgenootschap met andere democratische groeperingen is nodig om dat andere India te bereiken. In het proces daartoe willen en zullen Indiase vrouwen een belangrijke rol spelen. Het is deze ruimere visie die de activiteiten van JMS bezielt. Uit deze motivatie liepen twee jaar geleden honderden JMS-vrouwen in Delhi mee in een protestmars tegen kernbewapening. Vanuit hun dagelijks leven was daarvoor geen directe reden. De discussies en scholing bij JMS hadden hen er echter van overtuigd dat wanneer een atoombom zou ontploffen, dit een veel ingrijpender uitwerking zou hebben dan welk probleem in hun naaste omgeving dan ook. Dit combineren van het naaste en het verre, het creatieve, spannende proces van fouten maken, er van leren en een goede balans zoeken, voegt extra dimensies toe aan de opbouw van een strijdbare vrouwenorganisatie.

Vertaling: Mathijs Hekkelman

Tobie Broos

ONDERWIJS VOOR VROUWEN

Driekwart van alle Indiase vrouwen is nooit naar school geweest of al jong opgehouden met het volgen van lessen. Omdat het reguliere onderwijs weinig vrouwen bereikt, worden er door vrijwilligers cursussen georganiseerd, het informeel onderwijs.

Inleiding

Enerzijds werkt het gebrekkig functioneren van het onderwijs in de hand, dat vrouwen wegblijven van school. Veel scholen hebben nauwelijks faciliteiten. Daar komt bij dat er onvoldoende vrouwelijke leerkrachten zijn en het lesmateriaal niet aansluit bij de belevingswereld van meisjes. Anderzijds zijn de sociale omstandigheden voor vrouwen een belemmering om een opleiding te volgen. Meisjes worden tegengehouden door reacties van de familie. Bovendien trouwen ze vaak jong of moeten ze gaan werken. Degenen die wel naar school gaan verzuimen regelmatig, omdat ze in het huishouden moeten bijspringen of op jongere kinderen moeten passen. Meisjes verlaten daardoor veel vaker vroegtijdig de school dan jongens. Verhoudingsgewijs zijn er op de lagere school twee meisjes op vijf jongens en op de middelbare school één meisje op drie jongens. Op de universiteit is de verhouding één op vier. Tegenover 53 procent van de mannen is 75 procent van de vrouwen niet geletterd. Vaak vergeten vrouwen de kennis die ze op school hebben opgedaan, omdat ze er in de praktijk niets mee doen.

Op het platteland hebben vrouwen minder ontwikkelingskansen dan in de steden. In de dorpen heeft 82 procent van de vrouwelijke bevolking geen scholing gehad. Dit percentage ligt in de steden veel lager, namelijk op 48 procent.

Het informeel onderwijs heeft als uitgangspunt een bijdrage te leveren aan betere ontplooiingskansen voor vrouwen. Anders dan op scholen wordt hier in kleine groepen gewerkt. Programma en werkwijze zijn zoveel mogelijk afgestemd op de behoeften van de cursisten. De bedoeling is dat zij op eigen niveau en in eigen tempo de lessen kunnen volgen. Er zijn groepen waarin met name de traditioneel vrouwelijke taken aan de orde komen. De verbetering van de zorg voor familie en huishouden staat dan centraal. Koken, naaien, hygiëne en medische kennis vormen het hoofdbestanddeel van de lessen.

De laatste tijd komen er steeds meer cursussen, waarin ook de productieve rol van vrouwen inhoud krijgt. Door praktische vaardigheden te leren, kunnen de deelneemsters producten maken voor de verkoop. Behalve in lezen en schrijven geeft men ook les in wets- en handelskennis, om zo de vrouwen in staat te stellen hun levensomstandigheden te verbeteren. De cursussen worden in de buurt gegeven, vaak in het huis van een van de deelneemsters. De sfeer is informeel en de lesmethoden zijn weinig schools. Aansluitend bij de culturele traditie spelen drama, het zingen van liederen, het reciteren van gedichten en het vertellen van verhalen een belangrijke rol. De lestijden zijn afgestemd op de werktijden van de vrouwen in de groep. Een groep werkende vrouwen met kinderen heeft bijvoorbeeld een paar keer per week 's avonds een bijeenkomst. Jongere vrouwen zonder kinderen hebben iets meer tijd en zij komen iedere ochtend bij elkaar. De cursussen zijn opgezet op initiatief van universiteiten, vrouwengroepen en particuliere organisaties. De meeste leerkrachten werken op vrijwillige basis. Het streven is om zoveel mogelijk plaatselijke leerkrachten aan te trekken, omdat zij dezelfde sociale achtergrond hebben en dezelfde taal spreken als de cursisten. In dit artikel zal vooral ingegaan worden op de cursussen die door de Vrouwenuniversiteit in Poona en door Ankur in Delhi worden georganiseerd.

De cursussen in Poona

Op initiatief van de Vrouwenuniversiteit worden cursussen gegeven in de armere buurten van de snelgroeiende industriestad Poona. In de slumwijk Yerawada hebben vrijwilligsters uit de buurt met de hulp van studentes van de universiteit verschillende groepen bij elkaar gebracht. Een van die groepen bestaat uit vijf getrouwde vrouwen, die na hun werk samen komen in het huis van een van hen, om te leren lezen en schrijven. De animo voor de bijeenkomsten wordt echter steeds minder, omdat ze meestal

De opkomst voor deze cursus in Poona is groot: vijftien vrouwen komen bijeen in het huis van één van hen.
(foto: *T. Broos*)

te moe zijn. Het tempo van het inpakwerk dat ze doen ligt namelijk erg hoog. Hun werk krijgt de eerste prioriteit, omdat ze de vijf tot acht *roepies* die ze ermee verdienen hard nodig hebben. Als hun man werkloos is, zijn zij de enige kostwinner van de familie.
Een groep uit dezelfde wijk met zes jonge vrouwen is zeer gemotiveerd. Het lijkt wel, of de jongeren meer perspectief zien en blijven hopen op een toekomstige beroepsopleiding. Zij hebben ook meer tijd voor de cursus, omdat ze niet de zorg voor een familie hebben. Op de vraag wat hun familie ervan vindt dat ze studeren, reageren ze laconiek: "Zolang we onze verplichtingen in het huishouden maar nakomen, kunnen we in onze vrije tijd doen wat we willen. Bovendien hoopt de familie dat we later gaan werken, zodat er nog wat geld binnenkomt."
In een andere slumwijk buiten Poona, Kasarwadi, wordt een middag in de week een cursus gegeven bij een van de vrouwen thuis. De eerste zes maanden hebben de meesten leren lezen en schrijven. Daarna werden er vaardigheden geleerd en nu wordt er ook voorlichting gegeven over voeding en hygiëne. De opkomst is groot, er zijn meestal tussen de tien en vijftien vrouwen aanwezig. Omdat de cursus praktisch gericht is, blijft de groep enthousiast. Veel succes had de verkoop van gewatteerde dekens, die van restjes stof gemaakt werden. In navolging hierop wordt uitgezocht, of er een markt is voor andere producten.

Sita

"We maken dekens van resten stof en vlechten rieten manden. In de toekomst willen we ook nog andere producten gaan vervaardigen, om te verkopen op de markt. Het was voor ons de eerste stap. De vrouwen zijn heel enthousiast."
Dit vertelt Sita, de coördinatrice van de cursus, die zelf ook in Kasarwadi woont. Sita is de drijvende kracht achter de groep. Ze is 29, maar lijkt ouder. Haar man werkt in een chemische fabriek, net als de meeste mannen in de wijk. Haar lemen huis is een vertrek van twee bij twee en een halve meter. Het heeft geen ramen en geen toilet of wasplaats. Hier werkt ze, kookt ze en slaapt ze.
"Bij de Vrouwenuniversiteit heb ik een training gevolgd en nu geef ik met steun van de studentes een keer in de week de cursus. De ene week demonstreren we het conserveren van voedsel, een andere keer geven we les in hygiëne. De onderwerpen halen we uit een blaadje, dat speciaal voor deze cursussen wordt uitgegeven in het Marathi, de taal van deze streek. Toen we pas begonnen met de groep heb ik iedereen moeten overtuigen. De vrouwen in de buurt zeiden dat ze geen tijd hadden naast hun drukke huishouden. Daar hebben we nu iets op gevonden. De bijeenkomsten houden we na lunchtijd. Dat is de enige mogelijkheid tussen het bereiden van de maaltijden. Na de cursus is er dan nog net tijd om snacks klaar te maken, voordat de mannen thuis komen van de fabriek. In Poona houden we namelijk van vers klaargemaakt eten. Het is hier niet zoals in Bombay, waar vrouwen instant voedsel op tafel zetten. Dat betekent wel, dat we zo ongeveer de hele dag bezig zijn met het bereiden van chapatis, chutneys, *papad* en dergelijke."
Het is een komen en gaan in de kamer, waar meer dan vijftien vrouwen de uitleg van twee jonge studentes volgen. Sommigen moeten tussendoor even naar huis om voor de kinderen te zorgen. Anderen hebben hun

kind meegenomen. Met een baby op schoot schrijft een van hen recepten over in haar schrift.

Ankur in Delhi

De vrijwilligersorganisatie Ankur organiseert sinds drie jaar onderwijsprogramma's in Delhi voor vrouwen uit de lagere klassen. Het zwaartepunt van de programma's is komen te liggen op activiteiten, waarmee vrouwen een eigen inkomen kunnen verdienen. Veel vrouwen in slumwijken zijn de enige kostwinner in de familie. De ervaring van Ankur is, dat voor hen in de eerste plaats de zekerheid van hun bestaan telt. Wanneer dit gegarandeerd is, zijn zij veel meer gemotiveerd om aan scholing aandacht te geven. De meeste vrouwen vinden een opleiding voor zichzelf en hun dochters erg belangrijk, maar ze kunnen deze niet altijd realiseren.
Uit een inventarisatie was gebleken dat de meeste vrouwen over eigen middelen wilden beschikken. Om ze hiertoe in staat te stellen, is een aantal praktische cursussen opgezet, waarin bijvoorbeeld geleerd wordt handwerk- en zuivelproducten te maken. Daarnaast hebben vrouwen eigen coöperaties gevormd. Op deze manier is het mogelijk de tussenhandel uit te schakelen. Anders zouden ze daar voor de verkoop van hun producten van afhankelijk blijven en zou daar de meeste winst naar toe gaan. In de cursus wordt er daarom ook aandacht besteed aan de problemen die vrouwen tegen kunnen komen als ze zich organiseren: hoe moeten ze leidend optreden en hoe kunnen ze zelf handel drijven.
Tot nu toe zijn ongeschoolde vrouwen aangewezen op thuiswerk. Naai- of inpakwerk is het enige dat ze kunnen krijgen. Hierbij wordt soms de rest van de familie ingeschakeld. Dat levert een dilemma op, omdat de dochters de school moeten verzuimen, als ze hun moeder met het werk helpen. In het centrum Jama Masjid, in het oude stadsdeel van Delhi, geeft Ankur een alfabetiseringscursus voor meisjes van acht tot zestien jaar. Vaak hebben hun moeders naaiwerk aangenomen van het State Handicraft Emporium. Zij borduren broeken en krijgen daarvoor vijf *roepies* per stuk. Als het werk op een bepaalde datum af moet zijn, is de druk erg groot. De dochters worden dan ingeschakeld om het huishouden te regelen en om op de kleinere kinderen te passen. Ze gaan die dagen niet naar school. Jongens worden niet zo gauw thuis gehouden. De familie hoopt dat er voor hen meer mogelijkheden zijn om een beroep uit te oefenen, als ze geschoold zijn.

Fatima

In het centrum Jama Masjid zitten meisjes op de grond. Sommigen maken woorden van twee of drie letters, anderen spellen artikelen uit de krant. Fatima is zestien jaar. Ze kan niet naar school, omdat ze nodig is in het huishouden. Haar broers gaan wél. Die blijven alleen van school weg als ze een enkele keer moeten meehelpen in de winkel van een oom. Met dit werk brengen ze bovendien hun schoolkennis in praktijk: wegen, rekenen en een paar zinnen engels.
Fatima komt nu iedere middag naar de cursus van Ankur. In korte tijd heeft ze leren lezen en rekenen. Ze kan de krant aan haar ouders voorlezen en voor hen brieven schrijven. Eigenlijk wil ze gaan werken, maar ze weet niet of ze iets kan vinden. Ze zou dan een beroepsopleiding moeten volgen. Haar ouders hebben daartegen echter bezwaren. Zij vinden het

Naast de cursus doen de meeste vrouwen thuiswerk. Voor vijf à acht roepies per middag pakken ze zakjes meel in (Poona).
(foto: *T. Broos*)

te onveilig in de buurt, omdat de straten slecht verlicht zijn. Uit haar hele houding blijkt, dat Fatima sterk en zelfbewust is geworden. Dat is misschien wel het belangrijkste resultaat van de cursus. Ze voert haar vriendinnen aan als ze zingen: ' Vrouwen verenig je. Of je nu Hindoe, Moslim, of Christen bent. Vrouwen zijn één.'

Tweederangs onderwijs of een echt alternatief

Het informeel onderwijs kampt met een aantal problemen. De organisatie is vaak geïmproviseerd, de cursussen zijn van korte duur en er is nauwelijks continuïteit. Weinig komt terecht van een doorstroming naar vervolgopleidingen. De financiële middelen zijn beperkt, zodat er gebrek is aan lesmateriaal. Leerkrachten krijgen alleen een onkostenvergoeding. Door deze omstandigheden krijgen de informele onderwijsprogramma's niet de status die het gewone onderwijs heeft.

Intern is door enkele organisaties de balans opgemaakt. De belangrijkste conclusie was, dat de cursussen niet een soort tweederangs onderwijs voor vrouwen mochten blijven. De heroriëntatie die plaats vond binnen de 'Grihini' cursussen, is een illustratie van deze nieuwe ontwikkeling. De 'Grihini' cursussen zijn achttien jaar geleden opgezet door katholieke organisaties in samenwerking met het Indian Social Institute te Delhi. In Bihar en Madhya Pradesh werd een trainingsprogramma verzorgd op het platteland. De doelstelling was om 'jonge, ongeletterde vrouwen voor te bereiden op het huwelijk, het huishouden en het leven in de gemeenschap'. De training die gegeven werd, had uitsluitend betrekking op onderwerpen die een zo efficiënt mogelijk huiselijk leven moesten waarborgen: Kinderverzorging, koken, naaien, hygiëne en dergelijke.

Na verloop van tijd vond men het echter te beperkt om uitsluitend uit te blijven gaan van de vrouw als huisvrouw en moeder, met het huishouden en het gezin als eerste en enige zorg. De 'Grihini' cursussen krijgen nu een andere opzet. Ook komt er een andere naam, omdat 'Grihini' in het hindi huisvrouw betekent. Met de nieuwe inhoud van het programma wil men bereiken, dat vrouwen zich kunnen heroriënteren op hun rol in de familie en in de samenleving. Het uitgangspunt daarbij is, dat vrouwen zich moeten verenigen op kwesties als ongelijke betaling voor hetzelfde werk, alternatieve bronnen van inkomsten en andere zaken die hen direct

Studente in Poona demonstreert het conserveren van voedsel.
(foto: *T. Broos*)

aangaan. Men wil zich nu gaan concentreren op projecten, waarmee vrouwen een eigen inkomen kunnen verdienen. De gedachte hierachter is, dat een eigen inkomen voor een vrouw niet alleen betekent dat zij met haar familie kan overleven, maar ook dat ze zich een zekere mate van onafhankelijkheid verwerft, die haar eigenwaarde ten goede zal komen.

Tot slot

Het informeel onderwijs is met name voor de verbetering van de positie van vrouwen uit de lagere klassen van belang. Wel moeten er meer mogelijkheden komen om hen door te laten stromen naar het officiële onderwijs. Hiervoor moet het informeel onderwijs op een hoger peil worden gebracht. De inhoud van de programma's kan beter afgestemd worden op vervolgopleidingen. Het testen van kennis en vaardigheden zou er toe kunnen leiden, dat de cursussen meer serieus worden genomen.
Een tekortkoming van het reguliere onderwijs is, dat het nauwelijks beroepsgericht is. Daarbij zijn weinig beroepen toegankelijk voor vrouwen. Daarom zou ook gezocht kunnen worden naar mogelijkheden buiten traditioneel vrouwelijke beroepen. De ontwikkelingen binnen de moderne technologie bieden perspectieven op werk. Te vaak echter krijgen alleen mannen een technische opleiding, terwijl vrouwen in deze sector worden gemarginaliseerd. Het informeel onderwijs kan een alternatief bieden, door zich te richten op uitbreiding van het beroepsperspectief voor vrouwen.

Literatuur

Dighe, A. - Non Formal Ecucation for Women. New Delhi, 1985.
Kalia, N.N. - Sexism in India Education. New Delhi, 1979.
Kundu, C.L. - Adult Education. Principles, Practices and Prospects. New Delhi, 1986.
Naik, C. - Developing Non-Formal Primary Education. Poona, 1985.
Pande, B. - Women's Education. In: *Social Scientist*, Oct/Nov. 1985.
Parthasarathy, S.K. - Basic Issues in Women's Education. In: *Women's Link*, no. II, 1986.
Sharma, I.P. - Adult Education in India. New Delhi, 1985.
Singh, A.M. & A. de Souza - The Urban Poor. New Delhi, 1980.
Smock, A.C. - Women's Education in Developing Countries. New York, 1981.
Tellis-Nayak, J. - Education and Income Generation for Women. New Delhi, 1982.
- - Indian Womanhood; Then and now. Indore, 1983. Daaruit: Non-Formal Education for Women.

Hilde Ramakers

VROUWEN EN MEDIA

BHUMIKA (DE ROL) begint vrolijk en feestelijk. Lachende schoonheden in schitterende sari's dansen op vrolijke muziek van trommels. Het is de uiterlijke façade van de heldin. Zo stelt het publiek zich ongetwijfeld ook haar privéleven voor. Tijdens de opnames wordt de dans ineens onderbroken: de heldin heeft haar voet verzwikt. De camera wordt stopgezet. Het publiek krijgt deze scène niet te zien, want dit onesthetische detail behoort tot het privéleven van de actrice.

Inleiding

In dit artikel staat het vrouwbeeld binnen de Indiase media centraal. De nadruk zal komen te liggen op film. Het medium speelt een belangrijke rol binnen de Indiase samenleving en doordringt het leven van alledag. Minder belangrijk dan film zijn radio en televisie. Gepoogd wordt na te gaan in hoeverre radio en televisie aandacht schenken aan de vrouw en aan vrouwenkwesties en op wat voor wijze vrouwen in deze media gepresenteerd worden.

Verder komt het beeld van de vrouw in het reclamewezen aan de orde. Na dit overzicht zal geprobeerd worden de gegevens in te passen in een meer theoretische beschouwing. Tot slot zullen enkele voorbeelden aangeven, dat er in het huidige India de nodige pogingen ondernomen worden om de bestaande situatie te veranderen. In de meeste gevallen zijn dit initiatieven vanuit vrouwengroepen.

De pers en de literatuur hebben een veel kleiner bereik dan film, radio, televisie en reclame. Onder andere daarom blijft in het kader van dit artikel buiten beschouwing, hoe de vrouw in krant en boek naar voren komt.

De Rol

BHUMIKA* vervolgt met terugblikken: Usha wordt als klein meisje door een vriend van de familie, Keschav, naar de filmstudio gebracht. Ze blijkt het op het witte doek goed te doen en uit noodzaak, omdat de familie geld nodig heeft, wordt zij actrice

*BHUMIKA (DE ROL) Shyam Benegal, 1977, 142 min., Kleur, hindi gesproken. Met: Smita Patil als Usha.

Keschav brengt het meisje niet voor niets naar de studio's. Hij ziet in haar zijn toekomstige echtgenote die, tegen de tijd dat ze trouwen, rijk zal zijn. Door met Keschav te trouwen, zet Usha zich af tegen haar overheersende moeder, die haar altijd de omgang met hem verbood.
Als ze gehuwd zijn, wil Usha haar carrière opgeven om zich aan haar man, kind en huishouden te wijden. Keschav steekt hier een stokje voor, omdat hij steeds meer geld wil. Wanneer Usha voor de tweede maal zwanger raakt, dwingt Keschav haar tot een abortus. Een tweede kind zou haar carrière te veel schaden. Uit protest tegen de opstelling van haar man gaat Usha relaties aan met haar collega Radschen en met de regisseur Sunil. Beide lopen op niets uit.
Usha wil alleen wat liefde, maar dat krijgt ze niet. Wanneer zij de rijke zakenman Vinai ontmoet, een rustige en intelligente man, koestert zij weer hoop. Dankzij hem kan Usha zich uiteindelijk uit de filmwereld terugtrekken. Ze hoeft niet meer aan geldverdienen te denken en kan haar leven thuis leiden. Vinai blijkt gehuwd, maar zijn vrouw is al jarenlang bedlegerig. Usha gaat op hun landgoed wonen. Aanvankelijk leidt ze een gelukkig leven, totdat ze met haar zoontje naar de jaarmarkt wil gaan, hetgeen Vinai verbiedt. Volgens een familietraditie mag de vrouw des huizes het landgoed niet verlaten. Usha is zijn slavin geworden.
Vinai's eerste vrouw probeert haar ervan te overtuigen, dat protesteren weinig zin heeft. Hoogstens wisselt het decor: een ander bed, een andere keuken, een ander mannengezicht. In feite zal alles bij het oude blijven. Maar Usha is vastbesloten om weg te gaan en zij vertrekt zonder afscheid te nemen. Op de trap staat, op bevel van Keschav, een politieagent. Vinai staat er onbeweeglijk bij. Usha gaat naar hem toe, buigt voor hem en bedankt voor al datgene wat hij voor haar gedaan heeft. Daarna zet ze haar kistje met juwelen op de grond, een geschenk van Vinai, en draait zich zwijgend om. Ze neemt afscheid van rijkdom en slavernij.
Als Usha weer alleen is, bedenkt zij hoe ze nu haar leven verder in kan delen. Echtgenoot Keschav eist haar terug en Radschen biedt haar weer een filmrol aan. Er is bitter weinig veranderd. Aan het einde van de film zien we dat de muren volgeplakt zijn met affiches van Usha als succesvolle actrice.

I. Film

I.1 De commerciële film

India is de grootste filmproducent ter wereld. De belangrijkste centra zijn Bombay, Madras en Calcutta. Verreweg de meeste films zijn zogenaamde *hindi*- of commerciële films.
In de jaren dertig zien we de eerste actrices op het scherm verschijnen. Vóór die tijd werden de meeste vrouwenrollen door mannen gespeeld, omdat actrices als prostituées beschouwd werden. Dit veranderde toen vrouwen met meer aanzien de filmwereld betraden.
Een *hindi*-film die in 1937 al veel stof deed opwaaien is Shantaram's DUNIYA NA MANE (DE ONVERWACHTE). Een weesmeisje moet met een oude man trouwen.Ze weigert echter om met hem naar bed te gaan. Haar echtgenoot begrijpt haar en pleegt zelfmoord om haar de vrijheid terug te geven. Hij realiseerde zich echter niet dat zijn vrouw na zijn dood als weduwe in een nog beklagenswaardiger positie terecht zal komen. De meeste commerciële films zijn minder controversieel. Ze richten zich

op een zo breed mogelijk publiek en zijn gebaseerd op een vaste formule, die de garantie moet bieden dat de film een kassucces wordt. Of de film aanslaat, is afhankelijk van een aantal factoren. Allereerst zijn er de sterren die meespelen. N.T.Rama Rao, de huidige eerste minister van de deelstaat Andra Pradesh, gebruikte zijn populariteit als filmster als opstapje voor een politieke carrière. Ook vrouwen hebben ambities in deze richting. In een interview in 'The Times of India' van 26 april 1987, waarin ze blijk geeft niets van politiek af te weten, kondigt actrice Sridevi aan: "I'm joining politics too!"
Daarnaast spelen de publiciteit die de film krijgt en de contacten met diverse belangrijke distributeurs een belangrijke rol. Om van succes verzekerd te zijn, moeten vorm en inhoud van de film zoveel mogelijk tegemoet komen aan de wensen en verwachtingen van het publiek. Behalve liedjes en dansen moeten er liefst enkele elementen uit het volkstheater in zitten. Film is louter amusement.

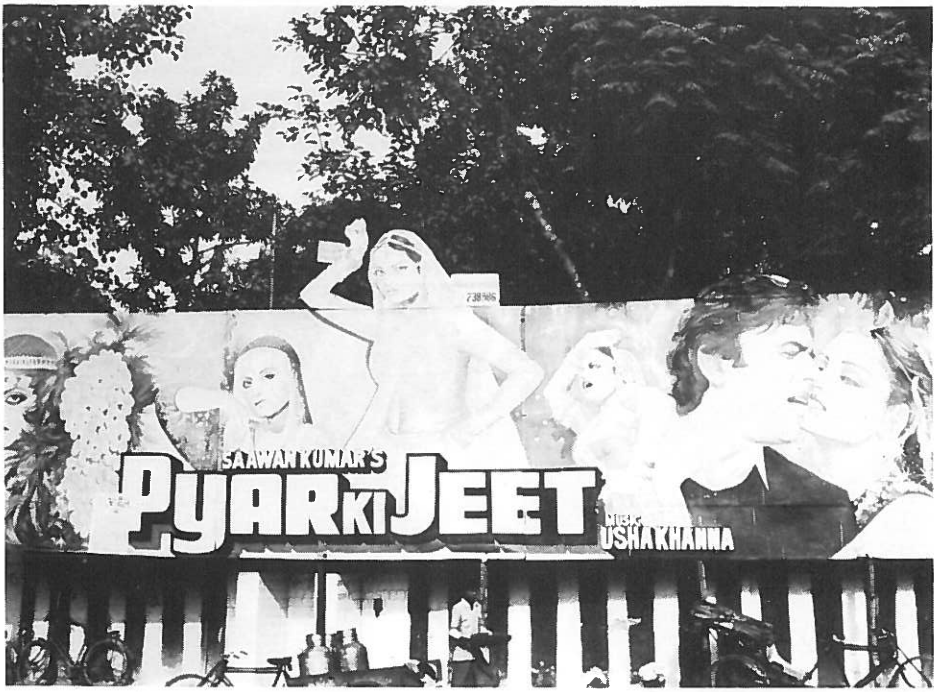

Dans en muziek zorgen voor publiek. (foto: *T. Broos*)

Wat handelingen betreft zijn de films die zich op het brede publiek richten vaak uiterst naïef: ze kennen nauwelijks een karakterontwikkeling en zijn intellectueel noch emotioneel diep uitgewerkt. Het spektakel staat voorop. De helden vertegenwoordigen 'het goede' en zij staan lijnrecht tegenover

Een andere Sita. (foto: *T. Broos*)

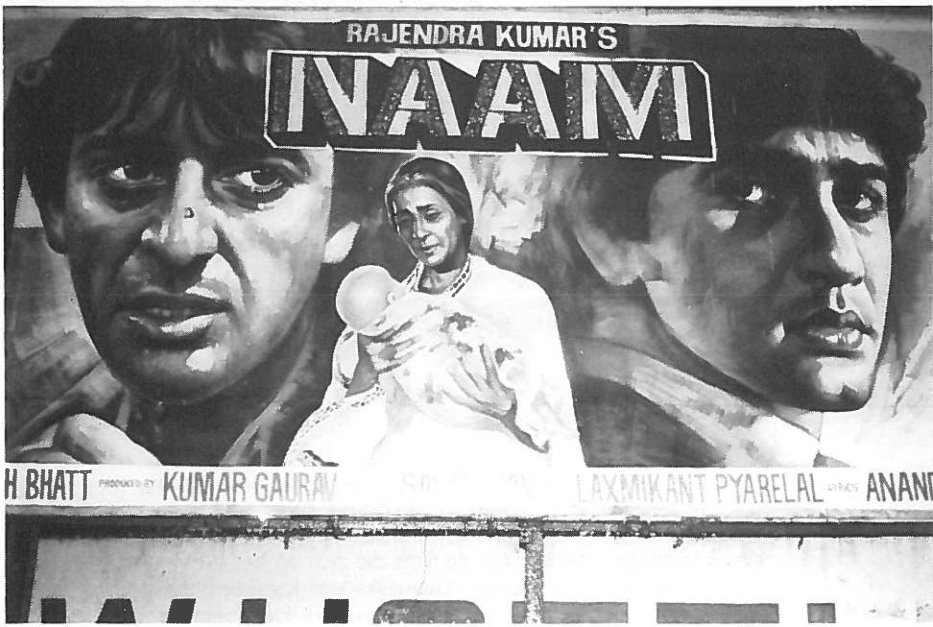

De verzorgende moeder. (foto: *T. Broos*)

'het kwade', dat het op hen gemunt heeft. Binnen de commerciële film wordt veel met stereotypen gewerkt, helden of boeven, en tussenvormen zijn er nauwelijks. Alles is zwart-wit, in kleurige beelden uitgewerkt.
De heldin in de film voldoet aan een ideaalbeeld. Zij gehoorzaamt aan haar vader, broer, echtgenoot of zoon, al naar gelang haar leeftijd of sociale positie. Binnen de familiesfeer vervult ze de rol van echtgenote en moeder. Voor het aanknopen van relaties betekent dit concreet, dat liefhebben niet verboden is, maar dat een vrouw alleen haar echtgenoot lief mag hebben. Deze liefde moet oprecht en eeuwigdurend zijn. Wanneer de vrouw niet aan dit ideaalbeeld voldoet, volgen er sancties. Een vrouw die liefde koestert voor een andere man is al snel een hoer en uiteindelijk zal het in de film niet best met haar aflopen.
Binnen het ideaalbeeld past ook de buitenshuis werkende vrouw, maar zij moet haar baan opgeven na het huwelijk, zodat ze zich volledig aan haar levenstaak kan wijden. In de films komt het nogal eens voor dat een moderne, opgeleide vrouw, die de keuze maakt om na haar huwelijk te blijven werken, haar echtgenoot verlaat. Na enige tijd echter keert zij berouwvol terug, door schade en schande wijsgeworden. De vrouw als echtgenote bevindt zich eigenlijk altijd in de rol van slachtoffer. Getrouwde buitenshuis werkende vrouwen worden doorgaans negatief afgebeeld, hetgeen onder andere door uiterlijk en door gedrag duidelijk wordt gemaakt: ze roken bijvoorbeeld sigaretten of gebruiken veel Engelse woorden.
In de film heeft de vrouw als moeder een stevige positie. Een geliefd thema is de band tussen moeder en zoon enerzijds en de relatie schoonmoeder-schoondochter, die vaak niet zo goed blijkt, anderzijds. Het gegeven dat de moeder vaak aanbeden wordt, betekent niet altijd dat ze per definitie goed is. Een 'goede' moeder is een vrouw die het beste voor heeft met de held als kind.De vrouw die het niet zo nauw neemt met bepaalde voorschriften en tradities en die bovendien niet in de geborgenheid van de familiesfeer, onder toeziend oog van een mannelijk familielid, wil leven, is een losbandig type.
Binnen de commerciële film zijn er diverse genres, waaronder het familiedrama, het sociale drama, de historische en mythologische film en de aktie- of geweldfilm. De populariteit van een bepaald genre verandert met de tijd. In de dertiger jaren lag de nadruk vooral op mythologische films. De meeste vrouwen in deze films straalden een en al devotie uit. Vanaf het einde van de dertiger tot halverwege de veertiger jaren waren muziek- en dansfilms het populairst, maar het genre is ook nu nog in trek. De laatste jaren zijn de films gewelddadiger geworden. Het familiedrama, de mythologische en de historische film hebben steeds meer het veld moeten ruimen ten gunste van de geweldfilm en de meer erotische film. Om misverstanden te voorkomen moet worden opgemerkt dat er in erotische films zeer weinig bloot en openlijke sexuele handelingen worden getoond. Datgene wat men laat zien beperkt zich tot suggestieve beelden, bijvoorbeeld het bevochtigen van de lippen met de tong. Sinds kort is de kus in de Indiase film toegestaan en moeten de Indiase acteurs en actrices leren om voor de camera te zoenen. Zowel de acteurs en de actrices als het publiek zijn soms verlegen met de situatie.
Hoewel de Central Board of Film Censorship alle nieuwe films beoordeelt en er onder andere op moet toezien dat vrouwen niet uitgebuit worden,

komen vrouwen in commerciële films nogal eens naar voren als sexsymbool. Er kan gesteld worden dat in de doorsnee film de vrouw op elk terrein een lagere positie en een mindere status heeft dan de man. Ook films die actuele onderwerpen naar voren brengen, schotelen doorgaans een conventioneel vrouwbeeld voor.
De inhoud van de commerciële film bevat weinig aanknopingspunten voor politieke of sociale bewustwording. De held is altijd sterk en ruw, de heldin zwak en emotioneel. De film JHOOTA KAHIN KA gaat over de liefde tussen een monteur en de eigenaresse van een grote fabriek. Op zich is het al opmerkelijk dat een Indiase vrouw een dergelijke positie heeft. De heldin kent echter weinig plichtsgevoel: ze werkt inefficiënt en ze slaapt te lang om in haar werk goed te kunnen functioneren. Uiteindelijk neemt de monteur de leiding over en de voormalige fabrieksdirectrice wordt een zorgende echtgenote en moeder. Ze trekt zich terug uit haar bedrijf.

I.2 De Art-film of parallelle cinema

In de zestiger jaren nemen de kritische geluiden toe. Vooral jonge filmmakers, die hun opleiding op het filminstituut van Poona hebben genoten, vinden het frustrerend om binnen de beperkte grenzen van de commerciële film te werken.
Liedjes komen in de alternatieve film nauwelijks voor. De muziek heeft een ondersteunende functie. Wat de inhoud betreft, snijdt de parallelle cinema onderwerpen aan die de commerciële cinema laat liggen. De film INSAAF KA TARAZU (DE ONRECHTVAARDIGHEID) uit het einde van de zeventiger jaren klaagt de misdadigers aan die vrouwen verkrachten. Thema's als onaanraakbaarheid en kaste- of klasseverschillen vinden we in de Art-films terug. Daarnaast wordt er aandacht geschonken aan de rurale problematiek, zoals de feodale toestanden op het platteland en aan de urbane problematiek, zoals het leven in de sloppenwijken van de grote steden. De protestbeweging tegen de commerciële film komt op gang met het succes van BHUVAN SHOME van Mrinal Sen uit 1969, een film over de tedere relatie tussen een bureaucraat en een eenvoudig dorpsmeisje.
Behalve Sen moet ook Satyajit Ray genoemd worden. Vooral de laatste is in het Westen een zeer gewaardeerd regisseur. Hun films zijn echter in India slechts voorbehouden aan een kleine, intellectuele publieksgroep en hebben dus een gering bereik. Hierover merkt regisseuse Aparna Sen in een interview* het volgende op:" Die upperclass is ook voor het grootste deel mijn publiek, maar ik weet dat mijn eerste film aansloeg bij de arbeiders in de grote steden. Het ligt er aan hoe je je verhaal presenteert. (....) Ik denk dat dat komt omdat zaken als overspel, incest - daar wil ik ook nog wel eens een film over maken - eeuwenoude gegevens zijn, maar die tot nog toe altijd verborgen gebleven zijn. (....)."

I.3 Tussencategorie

Opvallend is de laatste jaren een verandering van het decor, waartegen de Indiase films zich afspelen. Voorheen was een film gesitueerd in een sloppenwijk of op het landgoed van een grootgrondbezitter. Nu komen

Onze Wereld (sept. 1986), p. 41.

er films die in de gegoede middenklasse spelen. Het thema in deze films is vaak overspel. Hoe dat komt, verklaart Aparna Sen in bovengenoemd interview: "India is een gigantisch continent waar je je op de ene plek in de tiende eeuw kunt wanen en even verder ligt dan weer een moderne stad als Bombay. En ook daar is met de opkomst van een nieuwe welvarende klasse nu van alles aan de hand. Daar wonen de 'executives' met een drukke baan en een goed salaris en alles wat daarbij komt: de midlifecrisis, een veranderende huwelijksmoraal. (....) Delen van India hebben zich snel ontwikkeld de laatste jaren, ook intellectueel. In die kringen gelden westerse waarden, wat ook westerse problemen oplevert. Voor een westerling is het moeilijk te begrijpen dat wij daar een film over maken, terwijl er nog zoveel armoede heerst. Ook de Indiase kritiek begrijpt het nog maar moeilijk. Ze verwijten me dat ik een westerse film heb gemaakt, over een westers probleem; maar daarmee ontkennen ze die westerse kant van India."

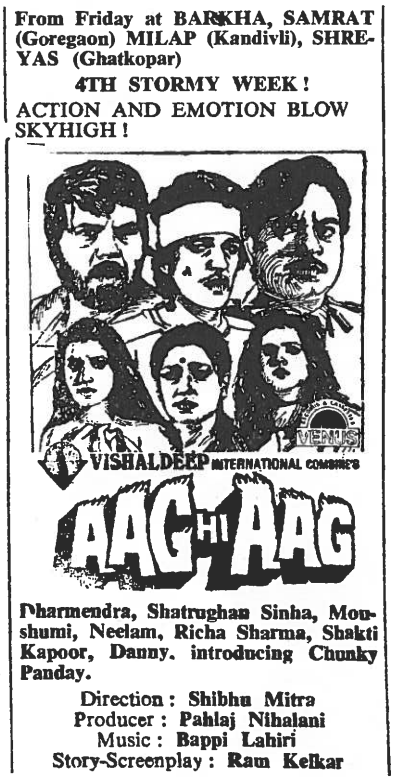

Steeds meer films kunnen noch bij de commerciële, noch bij de parallelle cinema ingedeeld worden. Basu Chatterjee is een regisseur die hier een

ஜெய் கிருஷ்ணா கம்பைன்ஸ்
ஆனந்த ஆராதனை
D.S.பிரசாத்
தினேஷ்பாபு
M.ஜெகன்மோகன்
மனோஜ்-கியான்
K.பிரபாகர்ராவ்
லெனின் - விஜயன் / சுந்தரம் / K.V.மனோ

R.R.பிக்சர்ஸ்
17-4-8
காத்த
டைரக்ஷன்
ராமண்ணா

THOUSANDS DIE ON THE ROAD EACH YEAR NOT ALL BY ACCIDENT
மதுர A/C
14-4-87
A FELDMAN MEEKER
THE
HITCHER

goed voorbeeld van is. Enerzijds doet hij een poging om het traditionele vrouwbeeld uit de commerciële cinema te doorbreken, anderzijds worden er aan de hedendaagse, moderne vrouw traditionele trekken gegeven. In zijn film SARA AKASH (DE HELDERE LUCHT) wordt een goed opgeleide vrouw volledig door haar familie miskend. Uiteindelijk bezwijkt ze voor de druk en neemt ze de rol van huisvrouw op zich. Ook in de film DE ROL gaat er onder een modern vernisje veel traditie schuil. De hoofdrolspeelster is een actrice, die zich in een moderne wereld beweegt. Zij werkt, ze rookt en ze knoopt met verschillende mannen relaties aan. Toch is haar enige wens met werken op te houden om zich aan man, kind en huishouden te kunnen wijden. Haar leven gaat voorbij: turbulent, maar zonder dat ze ooit veel liefde, genegenheid en respect vindt. Uiteindelijk blijkt haar echtgenoot aan het langste eind te trekken.
Sai Paranjpye en Aparna Sen zijn twee vrouwelijke regisseurs die ook hun eigen script schrijven. Eerstgenoemde heeft SPARSH (DE AANRAKING) gemaakt, een film over een weduwe die zich binnen haar milieu weet te ontplooien tot een zelfstandig en volledig geaccepteerd individu. Aparna Sen maakte onder andere PHANIYAMMA. Deze film verhaalt over een meisje dat op 16-jarige leeftijd weduwe wordt. Sen maakt duidelijk wat voor een onmenselijk bestaan weduwen in India kunnen hebben. Een bestaan, dat deels gesanctioneerd wordt door traditie en religie.
Aparna Sen begon haar carrière als filmactrice op zesjarige leeftijd in een film van Ray. De eerste film die zij regisseerde was 36 CHOWRINGHEE LANE. Hier volgt nog een deel van het interview, waarin zij haar visie geeft op de moraal binnen de Indiase film: "Die moraal verandert ook en dat moet je niet ontkennen. Het zijn westerse invloeden die door onze cultuur geabsorbeerd worden, waardoor het toch weer één geheel vormt. Bij ons zijn de vrouwen ook aan het werk gegaan, waardoor ze minder afhankelijk van hun man zijn geworden. Als gevolg daarvan zetten ze dan weer vraagtekens bij de hier zo rigide huwelijksmoraal. Je krijgt dan een nieuw soort vrouw, en man, laten we die niet vergeten. Ze zullen echter altijd Indiaas blijven, omdat ze gevormd zijn door de Indiase cultuur. De critici zagen slechts het element van overspel in mijn film, maar de film gaat in wezen over een vrouw die in een identiteitscrisis verkeert en zich daardoor allerlei dingen gaat afvragen. Dat is er namelijk bij die nieuwe middenklasse aan de hand. (....)"

I.4 Het publiek

Dat film erg belangrijk is in het leven van alledag, blijkt al uit het feit dat één op de tien indiërs dagelijks de bioscoop bezoekt. In elke kleine stad zijn regelmatig films te zien. Voor de bioscopen in de steden staan vaak lange rijen wachtenden, die daar voor enkele *roepies* naar hun sterren kunnen kijken. Van de ochtend tot de avond is er een doorlopend programma. Wanneer je de filmladders in de Indiase kranten bekijkt valt het op dat de westerse film een belangrijke plaats inneemt. Films met sterren, variërend van Audrey Hepburn tot James Bond en zelfs Rutger Hauer. Een deel van de filmladder wordt ingenomen door films met 'muziek, dans en drama'.
Op straat worden liedjes gezongen uit populaire films. Gedrag en spraak van gevierde acteurs en actrices worden geïmiteerd. Overal zijn filmbladen te koop, waarin uitgebreid het privéleven van filmsterren uit de doeken

Rutger Hauer in India. (foto: *D. Roodenburg*)

wordt gedaan.
Mensen bezoeken de bioscoop om dat te vinden, wat ze in hun dagelijkse leven niet tegenkomen. Het kijken naar een film is een surrogaat voor al datgene wat zij zelf niet hebben, maar wel graag zouden willen bezitten. Wat verboden is, of niet kan, wordt mogelijk gemaakt in een fantasiewereld. Hoewel weinigen zich nog de aanschaf van video-apparatuur kunnen veroorloven, raakt het verschijnsel video steeds meer ingeburgerd. Tegen een niet al te hoge prijs zijn zowel Indiase als Amerikaanse films te huur. Dat deze ontwikkeling een bedreiging vormt voor de huidige filmindustrie, zal duidelijk zijn. Er komen steeds meer gelegenheden waar videofilms bekeken kunnen worden door hen die niet in het gelukkige bezit zijn van de benodigde apparatuur. Gezeten op kratten of op de grond kan het publiek voor de helft van de prijs van een bioscoopkaartje een zeer recente (knok)film bekijken. Uiteraard worden er ijverig pogingen gedaan om illegale kopieën in beslag te nemen, maar dat blijft vechten tegen de bierkaai.

II Radio en televisie
Het grote aantal analfabeten in India in ogenschouw nemend, is het niet verwonderlijk dat de radio een belangrijke informatieve en educatieve rol speelt. Hetzelfde geldt in toenemende mate voor de televisie.
'All India Radio' heeft enkele malen per week speciale vrouwenprogramma's. De onderwerpen die hierin aangesneden worden, variëren van informatieverstrekking over voeding tot discussies over feminisme. Naast de meer educatieve onderdelen zendt de radio ook amusement voor vrouwen uit. De programma's worden in de verschillende talen van de diverse deelstaten uitgezonden.
De grote prioriteit die de regering de afgelopen decennia aan familyplanning heeft gegeven, vindt zijn weerslag in het radio- en televisiebeleid. Verder wordt van regeringswege de nadruk gelegd op voedingsgewoonten en landbouwmethodes. De rol van de vrouw binnen de landbouw krijgt echter nauwelijks aandacht. De meeste boeren op de radio of op de televisie zijn mannen. Landbouwprogramma's zijn op mannen gericht en worden door mannen gedomineerd. Dit probleem kan algemeen gesteld worden: Hoewel de economische participatie van vrouwen in India vrij groot is, besteden de media er weinig aandacht aan. Meestal gaan de programmamakers er van uit, dat de man het hoofd van de familie is en dat hij zijn gezin moet onderhouden. Voor een deel komt dit voort uit de opstelling van de vrouwen. In vergelijking met de mannen vinden ze hun eigen economische inbreng vaak te onbelangrijk, hetgeen beïnvloed zal worden door het gegeven dat ze vaak thuiswerk of seizoensgebonden arbeid verrichten. Daarbij doen vrouwen vaak onbetaald werk en is hun arbeidspositie in vergelijking met die van mannen lager.
Verder kan gesteld worden dat de 'All India Radio and Television'-programma's te veel gericht zijn op vrouwen uit de middenklasse. Hierdoor voelen de meeste Indiase vrouwen weinig verbondenheid met degenen die zij horen of zien, hetgeen een wankele basis is voor bewustwording. Omdat de vrouwen niet bij de landbouwprogramma's betrokken zijn, hebben ze ook opvallend weinig belangstelling voor de uitzendingen. Zo is er op televisie enkele jaren geleden aandacht geschonken aan methoden om de landbouw te verbeteren. Het project, gepland en gefinancierd door

de Wereldbank, ging echter in grote lijnen aan het merendeel van de vrouwen voorbij. Dit zal weer tot gevolg hebben dat de vrouw in de planning voor rurale ontwikkeling niet of nauwelijks voorkomt.
Ondanks bovenstaande is met name de televisie zeer populair bij alle indiërs. Zeker daar waar niet zo vaak een bioscoopfilm te zien is, zijn de ruimtes waar je televisie kunt kijken barstensvol. Het voordeel is dat er geen geld uitgegeven hoeft te worden aan een bioscoopkaartje. Met name in de arbeidersklasse is het de laatste jaren in zwang om een televisietoestel te eisen als onderdeel van de bruidsschat.

III Reclame

Wat betreft het vrouwbeeld in advertenties is er een grove tweedeling aan te brengen. Enerzijds fungeren vrouwen als verleidelijke sexobjecten bij producten die voor mannen bestemd zijn. Anderzijds worden ze als onnozele huisvrouwen voorgesteld. In het eerste geval hebben de afgebeelde vrouwen geen verband met het getoonde product. Op een foto in een advertentie voor tabak is een vrouw te zien, gekleed in een bikini. Ergens in een hoekje gedrukt staat nog het befaamde pakje sigaretten. Als begeleidende tekst blijkt "de smaak van de man" voldoende. Verder is er een advertentie waar een schaars geklede dame radiocassettes aan de man brengt. Tekst: "opwinding en plezier". In dit soort reclame heeft de vrouw geen eigen identiteit. Het is een soort pornografie, waarin vrouwen voor commerciële doeleinden worden gebruikt. Vrouw en man zijn duidelijk geen gelijken. De vrouw wordt geobjectiveerd en gedegradeerd.
In de tweede soort reclame komt de vrouw er weinig beter af. Aangezien het huishouden in de middenklassegezinnen moderniseert en mechaniseert, worden vrouwen steeds meer als economisch inactief beschouwd. Een illustratie hiervan is de advertentie waarop een vrouw te zien is die, zittend voor haar wasmachine, haar nagels lakt. Hieruit blijkt dat de was vrouwenwerk is, maar ook dat huisvrouwen niets uitvoeren. Het zal duidelijk zijn dat India binnen de reclamewereld geen uitzonderingspositie inneemt.

Vrouwen als lustobject. (foto: *D. Roodenburg*)

De trouwe echtgenote. (foto: *T. Broos*)

IV Het beeld van de vrouw

De invloed van de media, zowel direct als indirect, moet niet onderschat worden. Niet alleen wordt met behulp van media de publieke opinie gevormd, ook wordt de ideologie bevestigd. De enorme macht van de media ligt vervat in gevleugelde uitspraken als "ik las het in de krant" of "ik heb het op de televisie gezien". Door een selectie te maken uit de onderwerpen en door een bepaalde interpretatie te geven aan de woorden en de beelden, wordt de sociale werkelijkheid in de media vervormd.

De massamedia zijn in handen van een minderheidsgroep, die ze gebruikt om de eigen positie te versterken en de bestaande orde te handhaven. Het stereotype beeld dat van de vrouw gegeven wordt, is ons allen bekend. De uiteindelijke bestemming van een vrouw is het huwelijk en het moederschap. Wanneer een meisje in het huwelijk treedt, hoort zij maagd te zijn. Om van maagdelijkheid verzekerd te zijn, wordt een meisje al zo vroeg mogelijk uitgehuwelijkt. Het zal duidelijk zijn dat in zo'n geval geen sprake is van een persoonlijke partnerkeuze of van een liefdeshuwelijk. Wanneer de echtgenoot sterft, hoort een vrouw haar man onvoorwaardelijk trouw te blijven. Weduwenverbrandingen zijn een uiting van deze 'trouw'. *Sati* is in 1829 door de engelsen verboden en komt tegenwoordig nog sporadisch voor. Ram Mohan Roy heeft in de strijd voor afschaffing van *sati* een belangrijke rol gespeeld. In India bevindt een weduwe zich echter nog steeds in een marginale positie, ze is een symbool van ramp en tegenspoed.
Wat een vrouw wel of niet kan zeggen en hoe ze zich heeft te gedragen, krijgt een meisje al gedurende haar jeugd te horen uit de klassieke volksverhalen die haar moeder en grootmoeder vertellen en zingen.
Het hierboven geschetste normatieve beeld van vrouwen is voor een deel terug te vinden in de media, die het op hun beurt versterken. In de media

zijn vrouwen, grofweg gesteld, passieve en domme wezens, die óf goed óf slecht zijn, óf maagd óf hoer. Niet altijd komt dit zo zwart-wit naar voren. Veel wordt verhuld en in bedekte termen weergegeven. Een voorbeeld is een foto in de krant van een vrouw die verkracht is. Het slachtoffer ligt op de grond, het lijkt net alsof zij ligt te slapen. Bij de lezer wordt de indruk gewekt dat verkrachting iets onschuldigs is. Uit de begeleidende tekst blijkt dat verkrachting nog al eens plaatsvindt wanneer de echtgenoot afwezig is. Hiermee wordt bevestigd dat de man zijn vrouw

De ideale minnares. (foto: *T. Broos*)

hoort te beschermen. Opmerkelijk is dat verkrachting nooit als 'nieuws' wordt gebracht. Tot voor enige jaren werd er zelfs niet over gerept in de media. Het woord alleen was al taboe. Een foto van een demonstratie tegen verkrachting is wél nieuws. Actievoerende vrouwen zijn nog steeds een bezienswaardigheid.
Vrouwen die uit het keurslijf van stereotypen willen ontsnappen en die een alternatief nastreven, overtreden de voorgeschreven waarden en normen. Zij geraken daardoor vaak in een geïsoleerde positie. Op zo'n moment wordt de ver strekkende invloed van de media des te pijnlijker duidelijk.
Wie is nu eigenlijk de Indiase vrouw? Welk vrouwbeeld wordt gepresenteerd door de media en welk vrouwbeeld wordt door het publiek geaccepteerd? Zowel voor vrouwen als voor mannen bestaan er bepaalde prototypen, die voortkomen uit de ideaalbeelden van vrouwen en mannen. Opvallend voor een samenleving als de Indiase is, dat hierbinnen weinig onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende kasten en klassen.
De media maken gebruik van een algemeen vrouwbeeld, waar miljoenen zich mee kunnen identificeren. Iedereen moet zich erin herkennen en tevreden worden gesteld. De algemeenheden moeten daarom in extremen

worden weergegeven, in termen van goed en kwaad. Opofferingsbereidheid en familie-eer staan tegenover egoïsme en aanstootgevend gedrag. Op radio en televisie wordt doorgaans minder in zwart-wit typen gewerkt dan in een bioscoopfilm. Omdat de regering een deel van de radio- en televisiekosten subsidieert, zijn deze minder afhankelijk van de wensen van de kijkers. Een film moet zichzelf bedruipen.
Onderdanigheid van vrouwen valt doorgaans goed bij het publiek. De bange, hulpeloze, huilende vrouw die volledig op haar familieleden of op haar echtgenoot vertrouwt, wordt door miljoenen indiërs aanbeden. Gelukkig is in de media het besef doorgedrongen dat er in India ook onafhankelijker vrouwen zijn. Buitenshuis werkende vrouwen komen bijvoorbeeld letterlijk en figuurlijk steeds vaker in beeld. Of deze trend zich voortzet, is uiteraard afhankelijk van de maatschappelijke ontwikkelingen in India. Daarnaast is de intentie van degenen die in de diverse media werkzaam zijn ook belangrijk.

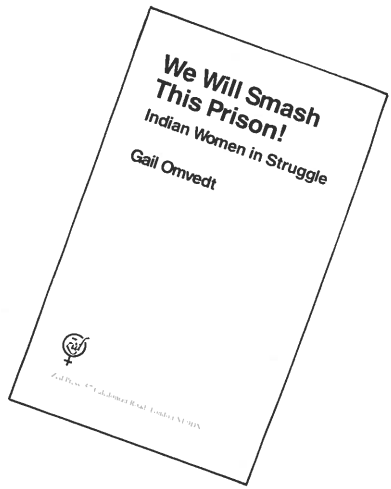

V Aanzet tot verandering

Gesteld mag worden dat de media over het algemeen een maatschappijbevestigend vrouwbeeld tonen. Vrouwen blijken tweederangs burgers, of ze nu als brave huisvrouw of als verleidelijke sexbom gepresenteerd worden. Door vrouwen steeds op een bepaalde wijze uit te beelden, wordt niet alleen het vrouwbeeld, maar ook het zelfbeeld van de vrouwen bepaald.
Hierin kan pas verandering komen, wanneer vrouwen zichzelf meer zichtbaar maken in de media. Zij moeten zelf meer films gaan maken, meer in kranten gaan schrijven en meer vrouwenprogramma's gaan maken. Stereotyperingen en mythes gaan dan misschien tot de verleden tijd behoren. De strijd tegen klasse- en sexeonderdrukking gaat hand in hand met de strijd voor meer ruimte voor vrouwen in de media.
Een positieve ontwikkeling valt af te leiden uit een aantal voorbeelden waaruit blijkt dat vrouwen zich steeds meer gaan profileren in de media. Een vrouwengroep van de Universiteit van Delhi heeft in 1977 het initiatief genomen een blad te starten. Aanleiding waren de strijd van landloze boerenvrouwen in Maharashtra en de *Chipko*-beweging in Uttar Pradesh in het begin van de zeventiger jaren. Het doel is het ondersteunen van

de vrouwenstrijd in rurale gebieden en het verzamelen en verspreiden van informatie over vrouwen uit het hele land. Het blad 'Manushi' is niet aan een politieke partij gelieerd en verschijnt maandelijks in het engels en het *hindi*.
Er worden ook vrouwenboeken gepubliceerd, bijvoorbeeld 'We Will Smash This Prison' van Gail Omvedt uit 1980. Hierin wordt met behulp van liedjes en levensbeschrijvingen geprobeerd om een beeld te schetsen van vrouwen uit de hele wereld.
De 'Ahmedabad Women's Action Group', opgericht in 1981, analyseert vrouwenbeelden in boeken, kranten en filmscripts. Eén van de conclusies is dat vrouwen in deze teksten weinig verantwoordelijk werk doen en dat ze louter emotioneel en sentimenteel geaard zijn. Wanneer de 'Action Group' voldoende bewijsmateriaal verzameld heeft, dient ze bij het hof een klacht in tegen de schrijver. In Delhi is in 1983 een soortgelijke groep gestart, 'The Committee on the Portrayal of Women in the Media'. Door zelf teksten te schrijven proberen zij ook alternatieven te scheppen en bij te dragen tot bewustwording. In 'Aks Pahelai' (het raadsel van het beeld) worden aan bekende figuren uit de Indiase mythologie als bijvoorbeeld Sita andere, minder traditionele karaktereigenschappen gegeven.
Een algemeen euvel waaraan de media lijden, is dat vrouwen zich zelden aangesproken voelen of dat zij zich in weinig situaties van andere vrouwen herkennen. Daarom maakt de 'Media and Rural Group' videofilms in dorpen over het werk van vrouwen. Het materiaal wordt gelijk teruggespoeld en vertoond, zodat vrouwen zien dat de beelden 'echt' zijn. Dat men zichzelf hoort en ziet praten over bijvoorbeeld landbouwkwesties, geeft vaak meer zelfvertrouwen. CENDIT (Centre for the Development of Instructional Technology) is een vrouwengroep die met massamediamiddelen experimenteert. Zij maakte DOHRA BOJH (DUBBELE BELASTING). In deze film komt de dubbele arbeidsbelasting van buitenshuis werkende vrouwen aan de orde. De emotionele en de fysieke druk waar veel van deze vrouwen onder lijden, komt duidelijk naar voren. De workshop SKILLS uit Madras geeft diverse cursussen in heel India. Vrouwen leren op deze cursussen bijvoorbeeld zeefdrukken, zodat zij het maken van advertenties en affiches meer in eigen hand kunnen houden. Een aantal vrouwengroepen doet aan straattheater. Het gaat hier zowel om bestaande stukken als om improviserend toneel. Een onderwerp als verkrachting komt regelmatig aan de orde. Op deze manieren wordt ook vanuit de culturele hoek een bijdrage geleverd aan de bewustwording en emancipatie van vrouwen.

Geraadpleegde literatuur

Der Film Indien und Sudostasiens, verslag van de internationale filmweek in Mannheim.
Bhasin, K. & B. Agarwal (eds.) - Women and Media; Analysis, alternatives and action. ISIS International, Rome, 1984.
Tunderman, B. - Filmhartstocht in India; De illusionaire wereld van het witte doek. In: *Onze wereld*, sept. 1986, pp. 38-42.
Vreeswijk, L. - Commerciële, officiële en alternatieve film in India. Amsterdam. 1981.

Verklarende woordenlijst

Aryan	Vroege bewoner van Noord India.
Bhar	Lage kaste
Brahmaan	Iemand van de hoogste kaste, de priesterkaste.
Charka	Met de hand bediend instrument om zijde of katoen te spinnen. Omdat zijde en katoen heel verschillende vezels zijn, zijn de machientjes voor het spinnen ook anders.
Chipko	Beweging voor de bescherming van het bos, in het noorden van India. Met name vrouwen probeerden de bomen tegen kap te beschermen door ze te omarmen.
Communalisme	Het benadrukken en naar voren schuiven van de eigen identiteit van een groep tegenover en eventueel ten koste van een andere groep. Situatie van conflict tussen bijvoorbeeld religieuze, etnische, of taalgroeperingen.
Harijan	Letterlijk: Kinderen van God. De naam die Gandhi gaf aan mensen van de laagste onaanraakbare kasten.
Hindi	Voornaamste taal in Noord-India, een van de officiele talen van India.
Khadi	Handgesponnen en -geweven stoffen.
Oriya	(Hindoe-)meerderheid van de bevolking in Orissa.
Papad	Snack, gemaakt van kikkererwtenmeel. Lijkt wel wat op kroepoek.
Purdah	Sluier, het gebruik vrouwen van mannen gescheiden te houden (van niet-familie onder Moslims, van oudere schoonfamilie onder Hindoes).
Roepie (Rs.)	Indiase munteenheid. Ongeveer 16 cent, al kun je er wel iets meer mee doen dan wij met 16 cent.
Sari	Vrouwenkleding, bestaande uit een lang stuk stof, dat geheel om het lichaam gedrapeerd wordt.
Sati	Weduwenverbranding.
Satyagraha	Letterlijk: Vasthouden aan de waarheid. Bekend als Gandhi's methode van geweldloze weerbaarheid.
Sita	Vrouwennaam; Heldin in een van de belangrijkste hindoeverhalen, het Ramayana. Trouw echtgenote van Rama.
Thakur	Ook wel Kshatriya, traditioneel de kaste van de heersers en krijgslieden in Noord India.

Verder lezen:

Baud, I.S.A. - Women's Labor in the Indian Textile Industry, The influence of technology and organization on the gender division of labour, IRIS-rapport, no.23. Tilburg,1983.

Committee on the Status of Women in India - Status of Women in India, A synopsis of the report of the national committee. New Delhi (I.C.S.S.R.), 1975.

Fischer, B.& E. - Gita en haar Dorp in India. Sjaloom, 1983.

Gooskens, P. & E.v.d. Hel - Vrouwen in India, een artikelenbundel. Utrecht (LIW), 1986.

Gulati, L. - Profiles in Female Poverty; A study of five poor working women in Kerala. Delhi (Hindustan Publishing Corporation), 1984.

Haksar, N. en A.Singh - Demystification of Law for Women. New Delhi (Lancer Press), 1986.

Hobson, S. - Family Web; A story of India. Londen (John Murray), 1978.

Jain, D. en M. Chand - Women's Quest for power. New Delhi (Vikas), 1980.

Jeffery, P. - Frogs in a Well; Indian women in purdah. Londen (Zed Press), 1979.

Kishwar, M. en R. Vanita (eds.) - In Search Of Answers; Women's voices from Manushi. Londen (Zed Books), 1984.

Liddle, J. en R.Joshi - Daughters of Independence; Gender, Caste and Class in India. Londen/ New Delhi (Zed Press/Kali for Women), 1986.

Mies, M. - De Kantwerksters van Narsapur; De dynamiek van de arbeidsdeling tussen de geslachten en de integratie van plattelandsvrouwen in de wereldmarkt. In: *Socialisties-Feministiese Teksten 5, Feminisme en Antropologie.* Amsterdam (Feministiese Uitgeverij Sara), 1981.

- - Indian Women in Subsistence and Agricultural Labour. Women, Work and Development, 12, International Labour Organisation. Geneva (I.L.O.), 1986.

Namjoshi, S. - Feministische Fabels. Amsterdam (Xantippe), 1983.

Omvedt, G. - We Will Smash this Prison; Indian women in struggle. Londen (Zed Press), 1980.

Schenk, L. - Waarom Worden er Bruiden Verbrand in India? De bruidsschat en het geweld tegen jonge bruiden. In: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies 25.* 1986.

Tigwell, T. - Sakina in India. Weesp (Het Wereldvenster), 1984. (Voor kinderen van zes tot twaalf jaar).

Tom, I.L. - De Inschakeling van Vrouwenarbeid in de Zijdeindustrie in Zuid-India, De dynamiek van de informele sektor belicht; Geografische en Planologische Notities, no. 51. Amsterdam (V.U.), 1987.

Uyl, M.den - 'Soms eten we, soms niet'; Harijanvrouwen in een zuidindiaas dorp. In: *Socialisties-Feministiese Teksten 5, Feminisme en Antropologie.* Amsterdam (Feministiese Uitgeverij Sara), 1981.

Wichterich, C. - Stri Shakti, Frauen in Indiën; von der Stärke der Swachen. Lamuv Tasschenbuch 48, 1986.

over de schrijfsters

Carla Laan (1960) studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. In haar scriptie (1986) behandelt ze de strijd voor het vrouwenkiesrecht in India van 1917 tot 1937. Op dit moment is ze werkzaam als emancipatiefunctionaris bij de gemeente Tilburg.
Hilde Ramakers (1954) rondde in 1981 haar studie culturele antropologie aan de Vrije Universiteit af met een scriptie over Nayar-vrouwen in Kerala, een deelstaat in India. Sinds enige jaren doet ze onderzoek naar Turkse vrouwen in Amsterdam en volgt ze een opleiding tolk-vertaler turks.
Irene Tom (1961) studeerde sociale geografie aan de Vrije Universiteit. Haar scriptie, 'De inschakeling van vrouwenarbeid in de zijde-industrie in Zuid-India', schreef ze nadat ze in 1985 een poos in India verbleef. Ze is docente aardrijkskunde en economie en schrijft daarnaast regelmatig voor de India Nieuwsbrief.
Pit Gooskens (1957) heeft niet-westerse sociologie gestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam. Momenteel is ze werkzaam bij de Landelijke India Werkgroep. In 1982 deed ze onderzoek naar het maatschappelijk bewustzijn van Philips-arbeid(st)ers in Poona en in 1987 naar de ontwikkelingen van de telecommunicatie in India.
Tineke Bisschop (1957) studeert culturele antropologie aan de Vrije Universiteit. Voor haar studie was ze in 1980/81 in India, waar ze in de deelstaat Orissa onderzoek verrichtte bij Kond-vrouwen. Ze werkt nu als verpleegkundige in het OLVG te Amsterdam.
Tobie Broos (1955) deed haar studie culturele antropologie aan de Universiteit van Amsterdam. In 1986 was zij in India voor een onderzoek naar de participatie van vrouwen in het informele onderwijs.
Usha Menon (1949) studeerde in Madras aan het Indian Institute of Technology en in New Delhi aan de Jawaharlal Nehru University. Chemie en wetenschapsdynamica waren haar afstudeervakken. In Nederland werkte ze enige tijd bij de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen. Op dit moment doet ze in India onderzoek naar de baggerindustrie.
Wieke van der Velden (1953) deed tijdens haar studie culturele antropologie aan de Vrije Universiteit in 1978 een leeronderzoek onder dorpsvrouwen in de deelstaat Haryana. Haar scriptie, 'Macht, Onmacht en Verzet - plattelandsvrouwen in Noord-India', schreef zij in 1981. Van 1984 tot 1986 verrichtte ze onderzoek naar machtsverhoudingen binnen de familie in Oost-Uttar Pradesh.

Sita, de gehoorzame dochter, trouwe echtgenote en zorgzame moeder. In India wordt zij al eeuwen aanbeden. De alledaagse werkelijkheid laat echter een Sita zien die minder passief is. Miljoenen Indiase vrouwen proberen zich, thuis en buitenshuis, een eigen positie te verwerven. Dit boek wil die andere Sita belichten. Vrouwen op het platteland, in de stad, thuis werkend of in de fabriek. Sita heeft vele gezichten. De schrijfsters portretteren, op basis van hun eigen ervaringen in India, vrouwen met verschillende achtergronden en in uiteenlopende situaties. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de vrouwenbeweging, aan het onderwijs en aan de vrouw in de media.

ISBN 90-800022-9-1

LIW